

Tampereen ammattikorkeakoulu
Ammatillinen opettajakorkeakoulu

Lötjönen Sari
Mirola Tuuli
Savolainen Sanna

Kehittämishanke

Tutkimuksen ja koulutuksen etiikka ammattikorkeakouluissa

Työn ohjaaja Jukka Kurenniemi
Tampere 10//2010

Tampereen ammattikorkeakoulu
Ammatillinen opettajakorkeakoulu
Opettajankoulutuksen kehittämishanke

Lötjönen, Sari; Mirola, Tuuli; Savolainen, Sanna
Tutkimuksen ja koulutuksen etiikka ammattikorkeakouluissa.
83 sivua + 17 liitesivua
lokakuu 2010
Työn ohjaaja Jukka Kurenniemi

TIIVISTELMÄ

Kehittämishankkeessa perehdyttiin kirjallisuutta ja muuta lähdemateriaalia hyödyntäen etiikkaan, etiikan opetukseen, tutkimuseettisiin ohjeisiin, sääntöihin ja käytäntöihin erityisesti ammattikorkeakouluissa. Kirjallisuuskatsaus toimi taustaselvityksenä työn liitteenä tuotetulle luonnokselle Saimaan ammattikorkeakoulun eettisille ohjeille.

Etiikkaan, ammatti- ja tutkimusetiikkaan sekä eettisyyteen opetuksessa ja eri koulutusaloilla liittyvään lähdeaineistoon painottuen kirjallisuuskatsaus kattaa suuren osan alan kirjallisuudesta. Taustaselvityksessä tutkittiin eri näkökulmia ja eri oppilaitosten käytäntöjä. Ammattietiikan osalta keskityttiin Saimaan ammattikorkeakoulun koulutusaloihin. Näiden tietojen pohjalta koottiin luonnos Saimaan ammattikorkeakoulun eettisiksi ohjeiksi. Ohjeluonnos sisältää yleisen ja yksityiskohtaisemman selvitysosan lisäksi kootut huoneentaulutyypiset muistilistat keskeisimmistä eettisistä säännöistä niin opiskelijalle kuin henkilökunnallekin.

Saimaan ammattikorkeakoulussa ei ole ollut yhteisiä eettisiä ohjeita koko organisaatiolle, joten tällaiselle ohjeistukselle on suuri tarve. Eettisten ohjeiden luonnoksen pohjalta Saimaan ammattikorkeakoulussa voidaan laatia koko organisaatiota, opiskelijoita, henkilökuntaa ja sidosryhmiä hyödyntävä ohjeistus. Yleistä ja yhteistä ohjeistusta täydentävät kunkin ammatti- ja koulutusalan omat eettiset ohjeet.

Ohjeluonnos siirtyy Saimaan ammattikorkeakoulun organisaatiossa edelleen käsiteltäväksi, muokattavaksi ja hyväksyttäväksi. Tavoitteena on, että kaikille yhteiset eettiset ohjeet valmistuvat ja otetaan käyttöön lukuvuoden 2010-2011 aikana.

Asiasanat: ammattikorkeakoulut, opetus, opiskelu, tutkimus, etiikka, eettisyys, arvot, ammattietiikka, tutkimusetiikka, ohjeet, säännöt

Sisällysluettelo

1	Tutkimuseettiset ohjeet ammattikorkeakouluissa	4
1.1	Kehittämishankkeen tarkoitus	4
1.2	Kehittämishankkeen toteutus	5
1.3	Kehittämishankkeen pedagoginen tausta	5
2	Mitä on etiikka?.....	7
2.1	Etiikan tutkimuksen lajeja	8
2.2	Eettiset arvot ja normit	9
2.3	Etiikka ja moraali	12
3	Etiikka opetuksessa	14
3.1	Eettisyys ja ihmiskäsitys	15
3.2	Eettisyys, opetus ja oppiminen	17
4	Etiikka tutkimuksessa	21
4.1	Tutkimuseettinen neuvottelukunta	21
4.1	Eri tieteenalojen eettiset neuvottelukunnat.....	22
5	Eettisyys koulutus- ja ammattialoilla	27
5.1	Opiskelun etiikka ja lainsäädäntö	27
5.2	Ammattietiikka	30
5.2.1	Kasvatuksen etiikka ja eettinen kasvu ammattikasvatuksessa	30
5.2.2	Ammattietiikan määritelmiä	32
5.3	Etiikka ammattikorkeakouluissa	36
5.3.1	Tekniikka.....	39
5.3.2	Liiketalous.....	41
5.3.3	Matkailu ja ravitsemispalvelut	43
5.3.4	Kulttuuri	46
5.3.5	Sosiaali- ja terveysala.....	48
6	Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkaukset	52
6.1	Hyvä tieteellinen käytäntö (good scientific practice).....	52
6.2	Hyvän tieteellisen käytännön loukkaukset	54
6.3	Sitoutuminen ja vastuu hyvästä tieteellisestä käytännöstä	56
6.3.1	Tutkijan erityistehtävät.....	57
6.3.2	Tiedeyhteisön sitoutuminen	59
7	Tutkimuseettisten ongelmien synty ja ehkäiseminen.....	61
8	Menettelyohjeet tieteellisen käytännön loukkaamisen käsittelyssä	65
8.1	Tutkinta	65
8.2	Seuraamukset.....	67
9	Oppilaitoskohtaiset menettelytavat, ohjeistus ja opetus.....	69
9.1	Tutkintosääntö	69
9.2	Kurinpito-ohjeet	70
9.3	Tentti-ohjeet.....	70
9.4	Opinnäytetyöohjeet	70
9.5	Eettiset ohjeet	71
9.6	Eettisyys kurssisisällöissä.....	72
9.7	Saimaan ammattikorkeakoulun eettiset ohjeet	73
10	Johtopäätökset ja eettisyyden haasteet ammattikorkeakouluissa.....	75
	Lähteet.....	78
	Liite: Saimaan ammattikorkeakoulun eettiset periaatteet: luonnosehdotus 29.6.2010	

1 Tutkimuseettiset ohjeet ammattikorkeakouluissa

Tässä kehittämishankkeessa perehdytään tutkimuseettisiin ohjeisiin, sääntöihin ja käytänteisiin ammattikorkeakouluissa. Lisäksi tarkastellaan eettisyyttä opetuksessa ja etiikan merkitystä ammattikasvatuksessa.

Tämän kehittämishankeen tuloksena syntyy taustaselvitys koulutuksen ja tutkimuksen eettisistä ohjeista ja käytänteistä sekä luonnos Saimaan ammattikorkeakoulun eettisiksi ohjeiksi. Lopulliset käyttöön otettavat ohjeet voidaan muokata tämän luonnoksen pohjalta.

1.1 Kehittämishankkeen tarkoitus

Saimaan ammattikorkeakoulussa on pedagogisen kehittämistyön yhteydessä tarkoitus laatia opiskelijoille tutkimuseettiset ohjeet. Tämä kehittämishanke toimii lähtökohtana ja taustatyönä koko Saimaan ammattikorkeakoulua koskevan yhtenäisen eettisen ohjeistuksen laadinnalle. Ohjeistukselle on suuri tarve, koska vastaavaa ohjeistusta ei tähän asti ole ollut. Aiheeseen liittyviä kysymyksiä tulee käytännön työssä opettajille ja muullekin henkilökunnalle vastaan usein.

Hanke hyödyttää koko Saimaan ammattikorkeakoulua, sen henkilökuntaa, opiskelijoita ja ammattikorkeakouluun kytkeytyviä sidosryhmiä. Näitä sidosryhmiä ovat mm. yritykset ja yhteisöt.

Saimaan ammattikorkeakoululla on viisi koulutusala: tekniikka, sosiaali- ja terveysala, liiketalous, matkailu- ja ravitsemispalvelut sekä kulttuuri (kuvataide). Organisaatioon kuuluu hallinnon lisäksi myös aikuiskoulutus ja palvelutoiminta, kielikeskus, kirjasto, opintotoimisto, IT-palvelut, kansainvälinen toimisto sekä media- ja oppimiskeskus. Tarvittaessa hankkeessa voidaan hyödyntää myös näissä eri yksiköissä toimivien muiden henkilöstöön kuuluvien asiantuntemusta. Tutkimuseettiset ohjeet, säännöt ja käytänteet eri koulutusaloilla ovat yleiseltä osaltaan yhtenevät, mutta esim. lainsäädännöstä tulevat eroavuudet huomioidaan tarvittaessa kunkin ammatti- ja koulutusalan omissa ohjeissa.

1.2 Kehittämishankeen toteutus

Kehittämishanke on tutkielmatyyppinen. Siinä tarkastellaan mm. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeita hyvästä tieteellisestä toiminnasta ja sen loukkausten käsittelemisestä sekä muiden oppilaitosten ohjeita ja käytänteitä. Lisäksi huomioidaan eri aloilla vaikuttavat lait ja säädökset sekä muut asiaan vaikuttavat seikat. Näitä soveltaen on laadittu myös luonnos Saimaan ammattikorkeakoulun eettisiksi ohjeiksi.

Kehittämishankeen tulosten oletetaan vaikuttavan suoraan opetuksen ja oppimisen eettiseen tasoon ja antavan välillisesti opiskelijoille valmiuksia työelämän vaatimuksia varten. Toteutettavat eettiset ohjeet antavat opiskelijalle käytännössä tarvittavaa osaamista eettisissä kysymyksissä.

1.3 Kehittämishankkeen pedagoginen tausta

Kasvatustiede kohdistuu aina ihmisen toimintaan ja siksi se edellyttää aina eettisen näkökulman pitämistä esillä käytännön kasvatuksessa, opetuksessa, koulutuksessa sekä tieteellisessä tutkimuksessa. Näin kasvatusta ja etiikkaa kohtaavat luontevasti lähtökohdanaan inhimillisyys eli liittyminen yksilön toimintaan. (Tuominen & Wihersaari 2006, 237 - 238.)

Etiikka voidaan katsoa koostuvan kolmesta osasta, luottamuksen etiikasta eli moraalista, sitoutumisen etiikasta eli arvomaailmasta ja perusvalintojen etiikasta. Moraali sisältyy arvomaailman ja perusvalintojen etiikkaan. Näihin ei saa sisältyä mitään, mikä on ristiriidassa yksilön moraalin kanssa. Moraalin ja etiikan opetus ei ole ongelmatonta, koska moraali käsitteenä on hankala määritellä ja jokainen yksilö käsittää moraalin ja eettisyyden oman maailmankatsomuksensa kautta. Koska moraali ja etiikka eivät ole eksaktia tiedettä, niiden täsmällinen opettaminen on hyvin haasteellista. Etiikkaan kuuluvat arvot voivat yksinkertaisimmallaan olla kunkin yksilön makuasioita, yhteiskunnallisia aatteita tai uskonnollisia näkemyksiä. (Pursiainen 2007, 22 – 27.) Etiikan käytännön opetuksessa kukin opettaja tekee oman tulkintansa koulun

opetussuunnitelmasta oman osaamisensa ja elämäkokemuksensa mukaisesti. Tällöin puhutaan piilo-opetussuunnitelmasta, joka vaikuttaa asetettuihin tavoitteisiin ja yleiseen vuorovaikutukseen. (Talib 2007, 44.)

Eettisille asioille ja kysymyksille on luonteenomaista se, ettei niihin ole olemassa selkeitä ja yksiselitteisiä vastauksia. Etiikka voidaan käsittää taidoksi tehdä perusteltuja päätöksiä. Eettiset kysymykset ja näkökulmat ovat erottamaton osa kaikenlaista tutkimustyötä, vaikka niitä ei heti mieltäisikään eettisiksi kysymyksiksi. (Clarkeburn & Mustajoki 2007, 22, 25, 52.)

Opettajan työn taustalla on koko ajan kolme asiaa: oppimiskäsitys, ihmiskäsitys ja tiedonkäsitys. Näiden tekijöiden kautta hän suunnittelee, kehittää, organisoii ja toteuttaa omaa opetustaan opetussuunnitelman puitteissa. Nämä käsitykset myös ohjaavat hänen pedagogisia valintojaan. Opettajan omat arvot, asenteet ja eettiset näkemykset sisältyvät hänen oppimis-, ihmis- ja tiedonkäsityksiinsä.

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK 2002, 3) mukaan

”Yliopistojen, tutkimuslaitosten, ammattikorkeakoulujen ja muiden tieteellistä tutkimusta harjoittavien organisaatioiden tulee huolehtia siitä, että hyvään tieteelliseen käytäntöön perehdyttäminen ja tutkimuseetiikan opettaminen ovat osa niiden antamaa koulutusta. Jokaisen tutkijankoulutusta antavan yksikön tehtävä on lisäksi liittää koulutusalan mukaisen hyvän tieteellisen käytännön erityiskysymykset osaksi tutkijankoulutusohjelmaansa.”

2 Mitä on etiikka?

Kaikki inhimillinen toiminta perustuu tavalla tai toisella yksilön arvioon asioiden oikeellisuudesta ja siitä, onko ko. asia tavoittelemisen arvoinen. Filosofisen etiikan lähtökohtana voidaan pitää sitä, että elämän kokonaisuuden ymmärtämisen kannalta on hyvä jos yksilö pystyy ymmärtämään omia eettisiä käsityksiään. Parhaimmillaan tästä rakentuu yhtenäinen normien kokonaisuus, jonka varaan yksilön on hyvä perustaa oma elämänsä. Etiikka ei kuitenkaan ole mikään yksioikoinen asia, vaan siihen vaikuttaa monia hyvin erilaisia ja monitahoisia asioita. Etiikka ei ole itsestään hyvää tai pahaa, oikeaa tai väärää, vaan sen kautta tarkastellaan moraal sääntöjä suhteessa yksilön toimintaan. (Friman 2004a, 32).

Mitä etiikka sitten tarkoittaa? Sana etiikka on peräisin kreikan kielen sanasta *'ethos'*. Sanakirjan mukaan etiikka tarkoittaa hyvän ja pahan sekä oikean ja väärän erottelun tutkimista. (Mot sanakirjasto). Etiikka on moraalin tutkimista, sen sisältämien asioiden arvioimista ja perustelemista. Sana moraal puolestaan tulee latinan kielen sanasta *'mos.'* (Kotkavirta & Nyssönen 1996, 20). Etiikka- ja moraal -käsitteiden sekä niistä johdettujen termien täsmällinen määrittely ja käyttö näyttävät olevan kirjallisuudessa hyvin kirjavaa. Tässä työssä käytetään lähinnä sanoja etiikka, eettisyys ja eettinen. Sanaa moraal käytetään, jos on erityinen syy erottaa käsite etiikasta.

Etiikka katsotaan tavallisimmin filosofian osa-alueeksi ja siitä voidaan käyttää myös nimitystä moraalifilosofia. Filosofisen etiikan perustajana pidetään Sokratesta, joka suuntasi kirjoituksissaan muiden antiikin filosofien huomion maailmankaikkeuden synnystä ihmisen tarkasteluun. Aristoteleen vaikutus etiikan kehittämiseen on ollut suuri. Hän toi etiikkaan mukaan mm. hyve-ajattelun. (Räsänen 1993a, 8).

Moraali edustaa yhteisöllisten arvojen ja normien kokonaisuutta. Moraaliin kuuluva etiikka ei kuitenkaan sisällä valmiita ja oikeita vastauksia moraalisiin ja eettisiin kysymyksiin. Ihmisen moraalista toimintaa tutkivia tieteenhaaroja edustaa mm. moraalifilosofia, jonka tehtävänä on eettisten kysymyksenasettelujen, perustelujen ja merkitysten tarkastelu. (Kotkavirta & Nyssönen 1996, 49, 188.) Etiikan suuntauksista

ja tutkimuslajeista käytetään kirjallisuudessa useita erilaisia jakotapoja, joten yhtä oikeaa jaottelutapaa ei ole määriteltävissä.

2.1 Etiikan tutkimuksen lajeja

Etiikan termistön käyttötavat eivät ole täysin vakiintuneet. Etiikkaa ja sen tutkimuksen lajeja voidaan kuvailla ja luokitella monella tavalla. Etiikan tutkimuksen lajiin vaikuttaa lähinnä se, mistä näkökulmasta etiikkaa lähestytään. (Opetushallitus.)

Teoreettinen ja käytännöllinen etiikka erotetaan usein toisistaan. Teoreettinen etiikka tutkii moraalisuuden ja eettisyyden periaatteita. Käytännöllinen etiikka taas puolestaan käsittelee käytännön moraalikysymyksiä. Etiikan tutkimus puolestaan voidaan erotella filosofiseen etiikkaan, johon luetaan kuuluvaksi normatiivinen etiikka ja metaetiikka, sekä tieteelliseen etiikkaan, johon luetaan kuuluvaksi deskriptiivinen etiikka.

Normatiivinen etiikka on ohjeita, sääntöjä ja moraalisia toimintamalleja antava etiikan muoto. Eli se käsittelee sitä, mitä moraalisesti hyvä on sisällöltään. Metaetiikka on normatiivisen etiikan kielen käsitteiden ja teorioiden tutkimusta sekä tietoteoriaa. Deskriptiivinen etiikka kuvailee yksilöiden ja kulttuurien uskomuksia sekä käyttäytymistä. (Kotkavirta & Nyysönen 1996, 49, 188.)

Etiikan tutkimuksen voi jakaa esimerkiksi hyvyyden, oikean toiminnan, sovelletun etiikan, metaetiikan, moraalipsykologian ja moraalisen vastuun tutkimukseen. Kuvioon 1 on koottu toinen näkemys etiikan tutkimuksen lajeista, jossa tutkimuslajit on jaettu tieteelliseen ja filosofisen etiikan tutkimuslajeihin. Tieteelliseen etiikkaan luetaan tässä mallissa deskriptiivinen etiikka, filosofiseen etiikkaan normatiivinen ja metaetiikka. (Loukola 2007).

Kuvio 1. Etiikan tutkimuksen lajit (mukailtu Loukola 2007)

2.2 Eettiset arvot ja normit

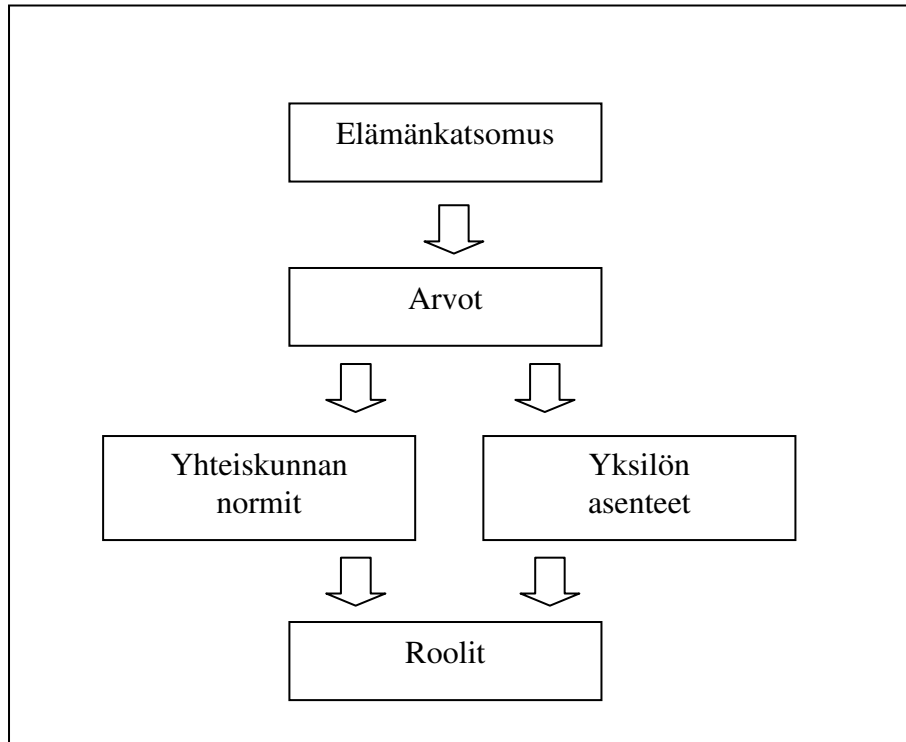
Etiikkaan liittyy läheisesti peruskäsitteinä arvot ja eettiset normit. Arvona ymmärretään asian tai kohteen ominaisuus, jota ihminen tavoittelee asian itsensä tai sen avulla saavutettavan päämäärän vuoksi (Kotkavirta & Nyssönen 1996, 186). Arvoja on hyvin monenlaisia ja ne eivät aina suinkaan liity etiikkaan ja moraaliiin. Arvon käsite ja siihen liittyvä asioiden arvostaminen ovat monimutkaisia asioita määritellä tieteellisen tarkasti. Arvo ja arvostaminen ovat luonteeltaan hyvin subjektiivisia käsitteitä. Etiikan arvoperustaan sisältyvät esim. kunniallisuus, oikeudenmukaisuus ja rehellisyys. (Heikkonen 1993, 12.) Normilla tarkoitetaan sääntöä, ohjetta, mallia tai velvollisuutta (Kotkavirta & Nyssönen 1996, 188).

Arvojen muotoutuminen ei ole pelkästään moraalinen kysymys, vaan siihen vaikuttavat myös yhteiskunnalliset ja taloudelliset näkökulmat. Arvot ja niiden variaatiot eivät suoraan määräydy taloudellisista seikoista, mutta erilaiset taloudelliset reunaehdot niistä on nähtävissä. (Anttonen 1996, 71.)

Hyvänä pidettyjä luonteenominaisuuksia kutsutaan hyveiksi. Pahe voidaan ymmärtää hyveen vastakohtana. Hyve käsitetään ominaisuuksiltaan arvokkaaksi ja arvostetuksi arvojen huipuksi, johon pyritään ajatuksin, sanoin ja teoin. Hyvettä pidetään eettisesti oikeana ja hyväksyttävänä ominaisuutena. Hyveen taustalla on usein tieto, asiaan liittyvä tieto, inhimillinen ymmärrys, oikeudenmukaisuus ja totuus. (Koskinen 1995, 74, 118 - 119.) Hyve oli aikaisemmin hyvän ja pahan ohella tärkeä etiikan käsite, johon klassinen filosofia keskittyi määrittelemällä ja luetteloimalla erityyppisiä hyveitä. (Räsänen 1993a, 18.)

Eettiset normit tunnetaan yleisimmin moraalisääntöinä, joihin on koottu moraalialue koskevia ajatuksia ja perusteluja. Eettisiin normeihin kootaan hyväksi koetut säännöt, jotka koskevat mm. menettely-, käyttäytymis- ja työtapoja. (Heikkonen 1993, 17.) Monilla ammattialoilla on käytössä omat etiikkasääntönsä, joista tunnetuimpia ovat lääkärinetiikka ja tutkijanetiikka. Eettiset säännöt tai periaatteet usein määräävät, kieltävät tai sallivat niissä mainittuja tai määriteltyjä asioita. Moraalilla tarkoitetaan käytännöllisessä toiminnassa ilmenevää käsitystä oikeasta ja väärästä tai hyvästä ja pahasta eli niiden tapojen ja toimintamallien pohjaa, jota yksilö pyrkii omassa elämässään soveltamaan.

Arvoilla tarkoitetaan yleensä asian hyödyllisyyttä tai merkityksellisyyttä suhteessa maailmaan, henkilöön tai tarkoitukseen. Etiikassa voidaan katsoa arvojen muodostavan yksilön elämäkatsomuksen. Asenteet taas ilmentävät yksilön taipumusta suhtautua asioihin. Ympäröivä yhteiskunta vaikuttaa myös siinä toimivissa yksilöissä omalla tavallaan, mm. määrittelemällä erilaisia normeja siitä, kuinka ko. yhteiskunnassa tulisi toimia. Yksilö toimii ympäröivässä yhteiskunnassa tietyissä suhteissa toisiin yksilöihin. Näihin rooleihin, esim. kansalaisen ja työntekijän roolit, kohdistuu tiettyjä normatiivisia odotuksia ja velvollisuuksia. Kuviossa 2 on kuvattu näitä etiikan peruskäsitteiden välisiä suhteita. (Räsänen 1993a, 15 – 16.)

Kuvio 2. Etiikan peruskäsitteiden väliset suhteet (Räsänen 1993a, 15)

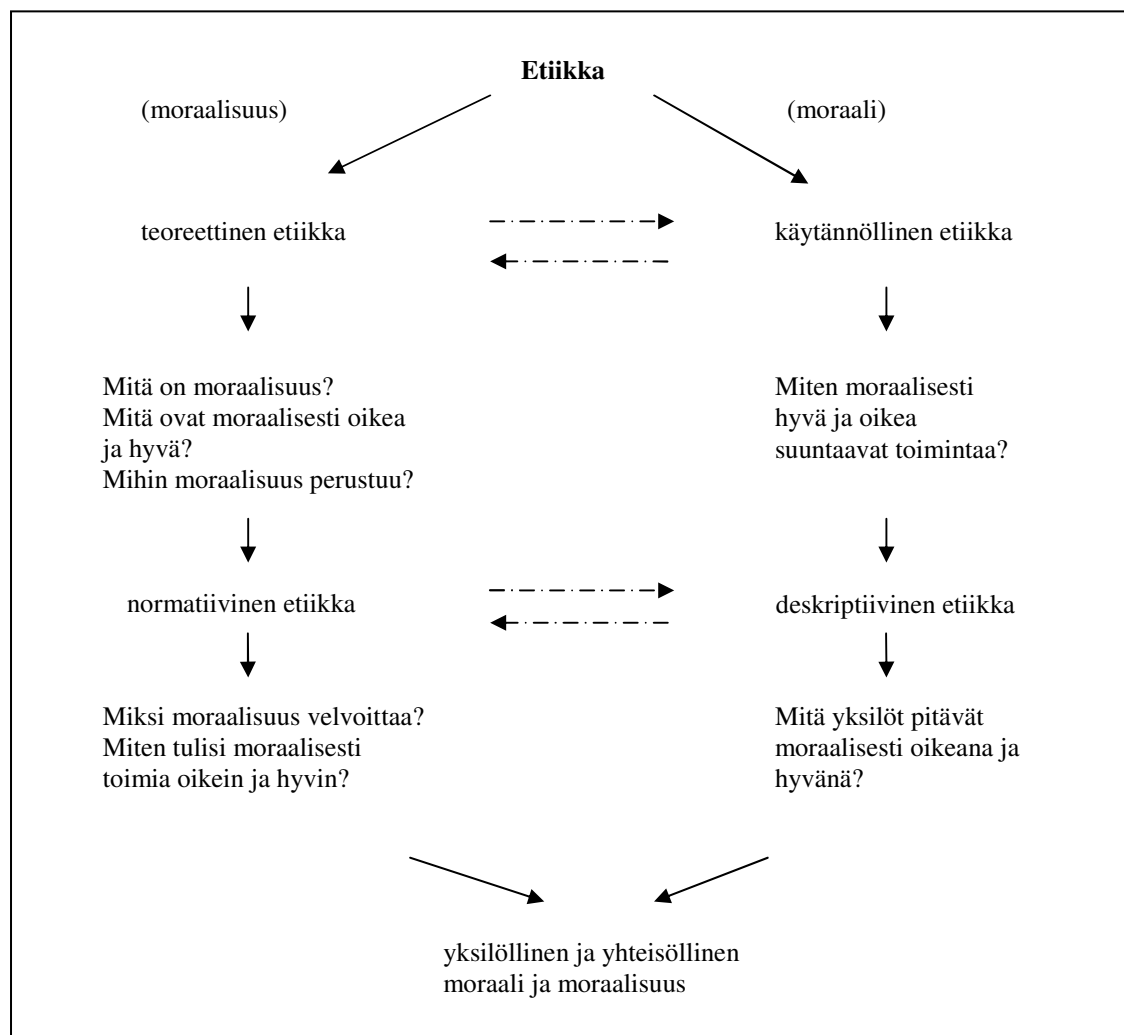
Etiikan arvoja voidaan luokitella myös niiden perustan avulla. Tällöin tarkastellaan onko arvojen perusta objektiivinen vai subjektiivinen. Arvojen sitovuuden perusteella arvot voidaan ryhmitellä universalismiin, relativismiin ja nihilismiin. Universalismissa moraalit on yleistettävissä ja arvojen pätevyyttä pidetään kaikkia koskevana aina ja kaikkialla. Universaalit arvot myös ohittavat ristiriitatilanteissa muut arvot, kuten taloudelliset ja esteettiset arvot. Relativismissa rajoitetaan arvojen pätevyys vain tiettyyn joukkoon tai kulttuuriin ja se hyväksyy moraalien ensisijaisuuden muihin arvoihin nähden, mutta ei sen yleistettävyyttä. Nihilismissä kiistetään moraaliarvojen pätevyys eli moraalit ei varsinaisesti ole olemassa. (Pesola 2008.)

Erilaisilla eettisillä säännöillä on erilainen näkökulma ympäröivään maailmaan. Nämä näkökulmat muotoutuvat ympärillä olevan kulttuurin moraalit- ja arvokäsitysten sekä erilaisten historiasta periytyvien ajattelumallien mukaisesti. Siksi moraalit ja eettiset arvot sekä käsitykset ovat erilaisia eri maissa ja voivat poiketa toisistaan hyvinkin paljon eri kulttuureissa. Kulttuurierot on siksi huomioitava esimerkiksi opetettaessa tutkimusetiikkaan kuuluvia asioita eri kulttuureista tuleville opiskelijoille. Eettinen ajattelutapa mukautuu tarpeen mukaan ympäröivän maailman ja ajan vaatimuksiin.

2.3 Etiikka ja moraalit

Etiikan ja moraalien merkityseroa voi havainnollistaa siten, että moraalit viittaa yksilön käyttäytymisessä ja valintatilanteissa ilmeneviin käsityksiin oikeasta ja väärästä tai hyvästä ja pahasta. Etiikka puolestaan viittaa siihen, miten yksilö perustelee toimintansa ja moraalinsa. Etiikka tai eettiset säännöt eivät suoraan kerro mitä keinoja tiettyyn päämäärään pääsemiseksi pitäisi käyttää, vaan mitä asioita pitäisi tehdä päämäärästä riippumatta. (Yrjönsuuri 2008, 14 – 15, 65, 69.)

Moraalia voidaan pitää kokemusperäisenä käsitteenä. Moraalisuutta tai eettisyyttä voidaan taas pitää periaatteellisina ja teoreettisina käsitteinä, joilla viitataan moraalien perusteisiin. Kuviossa 3 on havainnollistettu etiikan jakautumista teoreettiseen moraalisuuden käsitteeseen ja käytännöstä lähtevään moraalit.

Kuvio 3. Etiikan jakautuminen (mukailtu Kotkavirta & Nyssönen 1996, 22)

Etiikka ja moraalit kasvatuksen ja opetuksen yhteydessä yleensä erotellaan toisistaan siten, että moraalilla tarkoitetaan arvoja tai normeja, instituutioita ja organisaatioita, jotka omaksutaan tietyn kulttuurin yhteydessä tai yksinkertaistettuna moraalilla tarkoitetaan ihmisten keskinäistä kanssakäymistä. Etiikka puolestaan ymmärretään moraalin teoreettiseksi pohdinnaksi tai käytännön toiminnaksi. Käytännön kasvatus- ja opetustyössä ei usein kuitenkaan etiikkaa ja moraalit erotella merkityksen kannalta toisistaan. (Harjunen 2002, 319.) Opettajan ja kasvattajan moraalisiin ja eettisiin ajattelumalleihin käytännössä vaikuttavat suuresti ko. henkilön henkilökohtaiset moraalit- ja eettiset käsitykset, ympäröivästä yhteiskunnasta tulevat mallit sekä noudatettava opetussuunnitelma. Näin ajateltuna opettajuus on kuin tyhjä talo, jonka kukin opettaja sisustaa ja täydentää omalla eettisellä ajattelutavallaan, ihmisyydellään ja persoonallaan (Harjunen 2002, 323).

.

3 Etiikka opetuksessa

Eettisen kasvatuksen ja opetuksen periaatteet Suomessa ovat ihmisarvon ehdoton kunnioitus ja ihmisoikeudet. YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen sisältämät arvot ja periaatteet ovat keskeisessä osassa suomalaisessa eettisessä kasvatuksessa. Kasvatuksessa ja opetuksessa nousee jatkuvasti esille erilaisia eettisiä ongelmia, joissa pitää ottaa kantaa siihen millaisia opetusmenetelmiä ja järjestyksenpitokeinoja opettaja saa ja voi käyttää, mistä asioista on ehdoton vaitiolovelvollisuus ja pitääkö joitakin tosiasioita jopa salata jne. Opetustyötä voidaankin pitää luonteeltaan eettisenä, koska siinä on kyseessä arvokkaiden asioiden välittämisestä tuleville sukupolville. (Räsänen 1993a, 33 - 34.)

Nykyisin useimmat kasvatusteoriat perustuvat liberalistiseen moraalikäsitukseen, jossa periaatteena on yksilön oikeus muodostaa oma käsityksensä siitä, mikä on hyvää edellyttäen, ettei tämä käsitys loukkaa muiden oikeutta muodostaa oma hyväksityksensä. Samaan moraalikäsitukseen kuuluvat myös avoimuuden, ennakkoluulottomuuden ja suvaitsevuuden periaatteet, kyky nähdä asiat myös toisesta näkökulmasta sekä ristiriitojen ratkaiseminen neuvottelemalla. (Räsänen 1993a, 37.)

Eettisen kasvatuksen voidaan määritellä pitävän sisällään esimerkiksi seuraavia asioita: arvojen siirtämistä, tiettyjen arvojen ja eettisten periaatteiden opettamista, kunkin yksilön omakohtaisten arvojen selkeyttämistä itsetuntemuksen avulla, rationaalisen ja mahdollisimman monipuolisen ja objektiivisen eettisten ongelmien ratkaisuprosessien oppimista sekä moraalikehityksen tukemista. Kuitenkin Suomessa etiikkaa ei juurikaan opeteta omana oppiaineenaan, vaan se on sisäänrakennettuna muiden oppiaineiden sisään. Koulu kuitenkin vaikuttaa rakenteellaan ja toiminnallaan, valtasuhteillaan, opettaja- ja opiskelijavalinnoillaan, rankaisukeinoillaan, palkkioillaan sekä arviointimenetelmillään voimakkaasti opiskelijoihinsa välittäen edustamiaan arvoja tehokkaasti. (Räsänen 1993b, 2 – 3, 7, 12.)

3.1 Eettisyys ja ihmiskäsitys

Opetuksen etiikka pohjautuu sen ihmiskäsitykseen. Tämä vaikuttaa päämäärien asettamiseen, mihin suuntaan ja muotoon koulussa noudatettava opetusrooli suuntautuu. Opetussuunnitelman tavoitteet pohjautuvat opetuksessa vallalla olevien etiikkaan, arvoihin ja normeihin. Keinot, joilla eettisiä arvoja pyritään siirtämään opiskelijoiden ajatusmaailmaan, vaihtelevat suuresti (Räsänen 1993b, 28).

Opettajan oma ihmiskäsitys heijastuu hänen opettajuuteensa liittyvään eettisyyteen. Siihen kytkeytyy opettajan kyky kohdata opiskelijoita, toisia opettajia ja muita ihmisiä. Opettajan ihmiskäsitys ja hänen kykynsä kohdata ihmisiä vaikuttavat laadullisesti siihen, miten hänen opettajuutensa ilmenee. Opettajuuden eettiseen ulottuvuuteen kuuluu myös opettajan vastuu opiskelijoiden oppimisesta ja toisaalta pyrkimys luoda demokraattinen, myönteinen työskentelyilmapiiri ja opiskelijoiden korkean työmoraalin arvostus. Opettajuuteen kuuluu opiskelijoiden opastaminen sosiaaliseen kanssakäymiseen ja vastuuseen kasvattaminen sekä oman työn ja kehittämisen arvostaminen. Opiskelijan ammatillisen itsetunnon ja yksilöllisyyden vahvistaminen ovat myös osa opettajuutta ja sen eettistä puolta. (Patrikainen 1999, 116, 127, 132.)

Opetuksen ihmiskäsitys koostuu fyysisistä, sosiaalisista, psyykkisistä ja henkisistä tekijöistä. Psykofyysisessä ihmiskäsityksessä yksilön ulkopuolinen fyysinen todellisuus kohtaa sisäisen, psyykkisen todellisuuden aistien välityksellä. Sosiaalisen ulottuvuuden tehtävänä on tuoda mukanaan ympäröivän kulttuurin konteksti. Materialistisessa ihmiskäsityksessä painotetaan kaikkien eri ilmiöiden palauttamista aineellisiksi. Tästä ihmiskäsityksestä ovat esimerkkeinä vanhakantainen behaviorismi ja kognitiivinen psykologia. Kokonaisvaltaiseen ihmiskäsitykseen kuuluu myös henkisyys. (Mäkinen 2005).

Nykyisin opetuksen ihmiskäsityksen lähtökohtana on humanistinen ihmiskäsitys ja yksilön kunnioittaminen. Tähän kuuluu erilaisuuden kohtaaminen, yhteiseen hyvään pyrkiminen, opiskelijan parhaaksi toimiminen ja hänestä huolehtiminen. Tähän ihmiskäsitykseen kuuluvat myös empatia ja kiinnostus ihmisestä. Arvot ovat kiinteästi läsnä, koska opetus sitoutuu niihin. Näin opettaja toimii mallina opiskelijoilleen. Opettajalla on asemansa perusteella valta-asema opiskelijoihinsa nähden. Opettajan

tehtävänä on kouluttaa tulevaisuuden maailmankansalaisia ja oman alansa asiantuntijoita. Opettajaa auttaa näissä vaatimuksissa ammatillinen kompetenssi, johon kuuluu ympäröivän yhteiskunnan kulttuurinen tietoisuus, monikulttuurisessa ympäristössä siihen liittyvät asenteet, pedagogiset taidot, omat kokemukset eettisyydestä, motivaatio ja arkipäivän toiminta. (Soilamo 2009).

Eettiseen kasvatukseen ja oppimiseen vaikuttavat myös konstruktiiivinen oppimiskäsitys, jossa yksilö kehittää itselleen tietorakenteita oman muistirakenteensa mukaisesti. Tämän taustalla on filosofinen tieto-oppi tiedon konstruktiiivisuudesta tieteellisen realismin maailmassa. Eettisen opetuksen taustalla tulee kuitenkin olla selkeitä käsityksiä ammatillisuudesta ja asiantuntijuudesta, elämästä yleensä sekä ympäröivään yhteiskuntaan liittyvistä asioista. (Tuominen & Wihersaari 2006, 281.)

Opetusalan ammattijärjestön (OAJ) opettajan eettisten periaatteiden taustalla olevat arvot ovat ihmisarvo, totuudellisuus, oikeudenmukaisuus ja vapaus. Ihmisarvo perustuu humanistiseen ihmiskäsitykseen ja ihmisen kunnioittamiseen. Ihmisarvoa tulee kunnioittaa riippumatta sukupuolesta, iästä, uskonnosta, alkuperästä, mielipiteestä ja kyvyistä. Opettajan tehtävässä keskeinen arvo on totuudellisuus eli hän ohjaa opiskelijaa kohtaamaan todellisuutta. Tutkiva lähestymistapa edellyttää avointa keskustelua ja totuuden etsimistä. Osa opettajan työn perustaa on rehellisyys itselle ja rehellisyys kaikessa vuorovaikutuksessa. Yksittäisen opiskelijan ja ryhmän kohtaamisessa sekä muun työyhteisön toiminnassa on tärkeää oikeudenmukaisuuden toteutuminen. Oikeudenmukaisuuteen kuuluvat tasa-arvo, syrjinnän ja suosimisen välttäminen, kuulluksi tuleminen ja oikeus selvittää ristiriidat. Opettajan antamiin arviointeihin tulee aina sisältyä oikeudenmukaisuus. Opettajalla on oikeus omaan arvomaailmaansa. Opetustyötä kuitenkin sitoo perustehtävä ja siihen liittyvät normistot, kuten lainsäädäntö ja opetussuunnitelmat. Opettajan tulee asettaa opiskelijoilleen rajoja siten, että kaiken kanssakäymisen lähtökohtana on ihmisarvoon liittyvä vapauden kunnioittaminen. (OAJ 2006.)

Hyve-eettinen ajattelu sitoo työetiikan ammattietiikkaan siten, että se vaatii ammatillisen oikean toiminnan koskemaan myös kulttuuria ja yhteisöllistä toimintaa. Tässä tapauksessa hyvän ammattilaisen toiminta ei rajoitu pelkästään oman tehtävän edellyttämien velvollisuuksien täyttämiseen, vaan hänen tulee suhteuttaa toimintansa,

keinonsa sekä päämääränsä ihmiskunnan yhteisen hyvän toteuttamiseen. Asiantuntijuuteen kuuluu myös oman työtehtävän hallinnan lisäksi laajempien yhteyksien tunnistaminen ja kyky vuoropuheluun yli ammatillisten rajojen suhteessa tulevaisuuteen ja tekojen seuraamuksiin. (Friman 2004a, 61 – 62.)

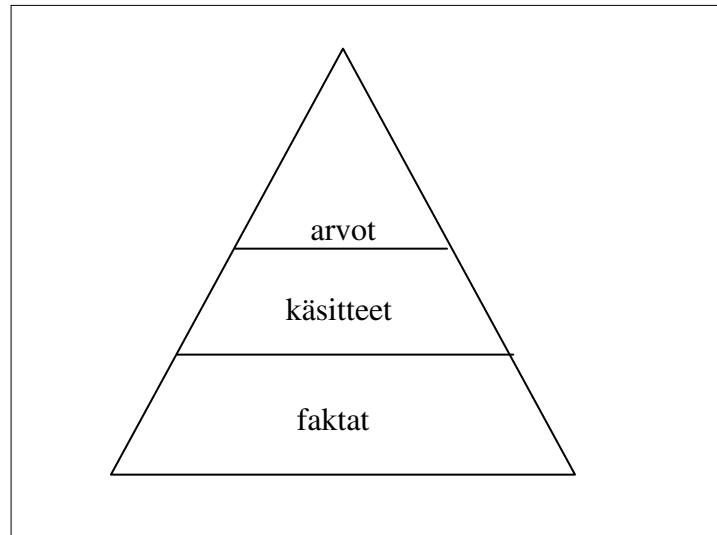
3.2 Eettisyys, opetus ja oppiminen

Eettisyys opettajan työssä tarkoittaa hänen kykyään ja pyrkimystään tehdä perusteltuja moraalisia valintoja suhteessa omaan ja opiskelijan hyvään sekä kykyä toimia vastuullisesti suhteessa näihin valintoihin. Eettisen opettamisen tavoitteena ei ole pelkästään välittää olemassa olevaa arvomaailmaa, vaan opettaa opiskelijoille ajattelukykyä itsenäiseen arvolähtökohtien puntarointiin ja eettisten valintojen tekemiseen. (Patrikainen 1999, 153.)

Opettajan työssä etiikka liittyy opettamisen tavoitteiden ja sisällön pohdintaan. Opettaja joutuu miettimään kenen ehdoilla ja kenen parhaaksi hän opetustaan hoitaa. Hän joutuu harkitsemaan valitsemiaan ratkaisujaan opiskelijan näkökulmasta huomioiden ympäröivän yhteisön ja sen monenlaiset vuorovaikutussuhteet. Opettajan oma toiminta on myös esimerkkinä hänen opiskelijoilleen. Opetuksen eettisyyteen kuuluu myös esim. se millaisia opetusmenetelmiä ja järjestyksenpitokeinoja hän saa käyttää. (Räsänen 1993a, 33, 50.) Opettamisen eettinen puoli on sidoksissa moraaliteoriaan, koska opettajalla on vastuu opiskelijoistaan ja velvollisuus kohdella heitä tasa-arvoisesti. Opettajan päämääränä on opettaa ammatillinen asiantuntijuus eikä käyttää opiskelijoita omien tarkoitusperiensä välineinä. Nämä seikat sitovat myös opettamisen eettiseen viitekehykseen. (Puolimatka 2002, 12.)

Opetuksessa faktojen, käsitteiden ja arvojen opettaminen voidaan ajatella olevan kolmella tasolla tapahtuvaa toimintaa eli seuraava taso perustuu aina edelliseen. Faktojen opetustasolla opetetaan yksityiskohdat, spesifit informaatiot, erilliset tapaukset ja ilmiöt sekä taitojen perusteet. Tässä vaiheessa oppimiseen tarvitaan lähinnä ulkomuistia, havainnointia sekä jäljittelyä. Käsitteiden tasolla tutkitaan faktojen takana olevia periaatteita, jäsennellään yksityiskohtia ja ryhmitellään aineistoa. Tässä vaiheessa asiat sidotaan käsitejärjestelmiin, erilaisiin yleistyksiin soveltaen aiemmin opittuja

asioita. Arvojen tasolla opiskelijat oppivat suhteuttamaan oppimansa faktat ja käsitteet omaan elämäänsä tutkien asioiden yhteyksiä omien mielipiteidensä, asenteidensa, päämääriensä ja toimintansa välillä. Kuvio 4 kuvaa näiden tasojen rakentumisen toistensa perustalle. (Räsänen 1993b, 69.)

Kuvio 4. Opetuksen kolme tasoa (Räsänen 1993b, 69)

Eettisen kasvatuksen tarkoituksena voidaan pitää yksilön vahvan eettisen identiteetin luomisessa avustamista. Yksilö, joka uskaltaa tehdä itsenäisiä eettisesti kestäviä päätöksiä, osaa huomioida myös muut. Vahva eettinen identiteetti luo yksilölle hyvän itsetunnon ja uskalluksen pohtia erilaisia näkemyksiä ja arvoja, ilman että ko. yksilö törmää ennakkoluuloihin tai turvautuu kritiikittä muiden näkemyksiin. Näin yksilö oppii näkemään paikkansa osana suurempaa kokonaisuutta ihmissuhteiden ja yhteisöjen verkostossa. (Hellsten 1996, 51.)

Opiskelijan näkökulmasta katsottuna ammatilliseksi asiantuntijaksi kasvaminen on muodoltaan tapahtumaketju, jossa ammatillisuuden tulee rakentua osaksi ammatti-identiteettiä. Opiskelija oppii ammatilliset tiedot ja taidot, osallistuu ammatilliseen kulttuuriin ja löytää oman paikkansa työelämässä ja yhteiskunnassa. Pedagogisena ilmiönä ammatilliseen asiantuntijuuteen kasvu on kohtaamista, jossa ovat osallisina tuleva ammatillisuus, opettaja ja opiskelija. Nämä kaikki muodostavat käsityksen oppimisen päämäärästä ja siihen liittyvästä etiikasta. Kunkin osapuolen tiedot, arvostukset ja instituutiot antavat myös oman lisänsä tähän kokonaisuuteen. Opettaja

toimii esimerkkinä opiskelijoilleen omalla toiminnallaan, teoillaan ja asenteillaan. Lisäksi opettajan tapa mukautua muuttuvaan ympäristöön ja muovata omaa eettistä ajatteluaan muuttuvien tilanteiden mukaisesti heijastuu opiskelijoille. (Friman 2004a, 69 – 70, 123.)

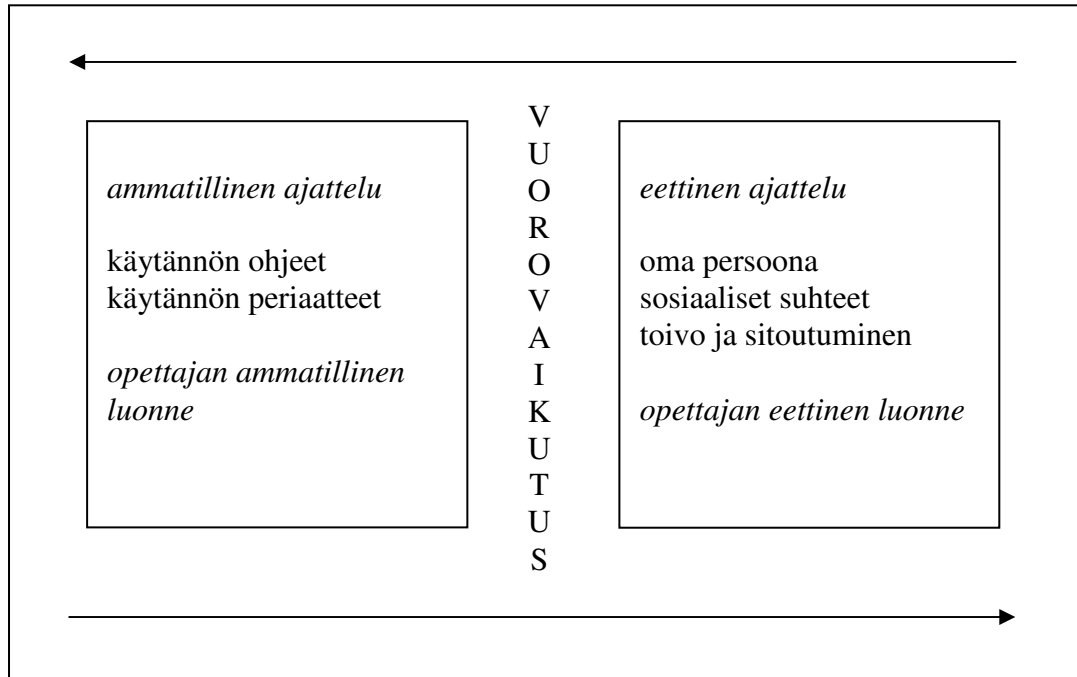
Kasvatuksessa ja opettamisessa on kyse olemassa olevien arvojen siirtämisestä opiskelijoille sekä valmiudesta tuottaa uusia arvoja. Opettajan tulisi välttää toimimasta arvojen auktoriteettina, pyrkien kuitenkin johtamaan opiskelijaa valitsemaan arvoja erilaisista vaihtoehdoista, kehittäen opiskelijoiden eettisen ja moraalisen pohdinnan taitoa. Pedagogiikan ja etiikan välinen yhteys näkyy opettajan tekemissä valinnoissa, sillä hän toimii joko niiden normien ja arvojen mukaisesti, joita hän on omaksunut oman kasvatuksensa ja kehityksensä aikana tai tuottaa uusia, joilla hän pyrkii vaikuttamaan toisten käyttäytymiseen. Näin ollen olemassa olevat tai uudet arvot ja normit ovat aina taustalla vaikuttamassa opettajan toimintaan, joko tiedostamatta tai asian tiedostaen. (Hoffman 1996, 7, Tuominen & Wihersaari 2006, 273.)

Opetuksessa eettisyyden näkökulmassa on kyse yksilöistä ja inhimillisestä toiminnasta. Yksilön toiminta ja hänen persoonansa liittyvät kiinteästi toisiinsa ja nämä yhdessä vaikuttavat hänen kykyynsä määritellä oikea ja väärä, hyvä ja paha. Tähän perustuu käsite omatunto. Lähtökohtaisesti jokaisella yksilöllä on kyky erottaa oikea väärästä. Opetukseen liittyy aina jonkinlainen vuorovaikutus. Opiskelijan eettinen kehittyminen riippuu siitä, millaisena koulu esittelee hänelle käytännön maailman ja siinä ihmisenä toimimisen. (Pesola 2008, 10 – 11, 13.)

Atjonen (2001, 90) määrittelee opettajan yhdeksi tehtäväksi lapsen tai nuoren itsetunnon vahvistamisen niin, että hänestä kehittyy eettisesti pätevä yksilö ja toimija. Samalla on tärkeää, että opettaja valottaa opiskelijalle sitä prosessia tai menettelytapaa, jossa ja jolla uusia tai olemassa olevia arvoja valitaan ja omaksutaan. Opettajan tulee opettaa opiskelijalle kriittistä ajattelua.

Opettajan työssä ammatilliset haasteet ja eettiset kysymykset ovat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa ja niiden erottaminen toisistaan on usein mahdotonta. Arkipäivän työssä ammatillinen ja eettinen ajattelu muodostavat yhdessä opettajan käytännön tiedon. Opettajan ammattirooli ja hänen oma moraalinen luonteensa ovat kokonaisuus.

Kuviossa 5 on kuvattu opettajan ammatillisen ja eettisen ajattelun vuorovaikutusta. (Tirri 2002, 211.)

Kuvio 5. Ammatillisen ja eettisen ajattelun vuorovaikutus (mukaillen Tirri 2002, 211)

Opettajan ammatillisen toiminnan vastuullisuus perustuu tietoon ja ammattitaitoon sekä arvo- ja normipohjaan. Näitä ei voi korvata toisella. Opettaja ei saa kompensoida omaa huonoa ammattitaitoaan hyvillä eettisillä periaatteilla, eikä päinvastoin. Siksi ammattietiikassa on tärkeää oman ammattitaidon ylläpitäminen. Opettajan etiikassa on erotettava toisistaan juridiikka ja etiikka. Opettajan perustehtävä ja vastuu on määritelty opetustyön lainsäädännössä ja normistossa. Opetuksen sisällön puolestaan määrittää opetussuunnitelma. Opettajan ammattietiikka ei perustu pakkoon, vaan opettajan eettisten periaatteiden taustalla on YK:n ihmisoikeuksien julistus. Opettajan työn erikoisuuksiin kuulu se, että tulokset näkyvät usein vasta tulevaisuudessa.

Opettaja mahdollistaa omalla työllään kasvatuksen, opetuksen ja oppimisen kautta yksilön kehittymistä. Hyvä ammattietiikka on yksi opettajan tärkeimmistä resursseista opetustyössä. Se ohjaa vuorovaikutussuhteita sekä opettajan suhdetta työhönsä ja vastuuseen. Opettajan työhön kuuluu myös olennaisena osana oman toiminnan motiivien ja päämäärien eettistä pohdintaa ja arviointia. (OAJ 2006).

4 Etiikka tutkimuksessa

Suomessa toimii valtakunnallisella tasolla useita neuvottelu- ja lautakuntia, joiden tehtävänä on koordinoida ja edistää tutkimusetiikkaa, yhtenäistää käytäntöjä ja seurata tieteen kehitystä. Vastaavia eettisiä toimielimiä on myös eri ammattialoilla, kansallisesti ja kansainvälisesti.

Tässä luvussa käsitellään Tutkimuseettisen neuvottelukunnan tehtävää ja toimintaa. Lisäksi tarkastellaan eri tieteenalojen omien neuvottelukuntien tutkimuseettisiä ohjeita.

4.1 Tutkimuseettinen neuvottelukunta

Tutkimuseettinen neuvottelukunta on perustettu vuonna 1991. Se käsittelee tieteelliseen tutkimukseen liittyviä eettisiä kysymyksiä. Seitsemän kertaa vuodessa kokoontuvan neuvottelukunnan tehtävänä on:

- tehdä esityksiä ja antaa lausuntoja viranomaisille tutkimuseettisistä lainsäädäntö- ja muista kysymyksistä
- toimia asiantuntijaelimenä tutkimuseettisiä ongelmia selvitettäessä
- tehdä aloitteita tutkimuseetiikan edistämiseksi sekä edistää tutkimuseettistä keskustelua Suomessa
- seurata alan kansainvälistä kehitystä sekä osallistua aktiivisesti kansainväliseen yhteistyöhön
- harjoittaa tutkimuseettisiin kysymyksiin liittyvää tiedotustoimintaa. (TENK 2006, 5.)

Vaikka neuvottelukunnan kokoonpanosta ja tehtävistä on säädetty asetuksella, ohjeiden tehokkuus perustuu tiedeyhteisön vapaaehtoiseen sitoumukseen noudattaa niitä (TENK 2002, 1). Neuvottelukunnan tekemät päätökset ovat luonteeltaan suosituksia. Sen antamat lausunnot eivät ole oikeudellisesti sitovia (TENK 2006, 5).

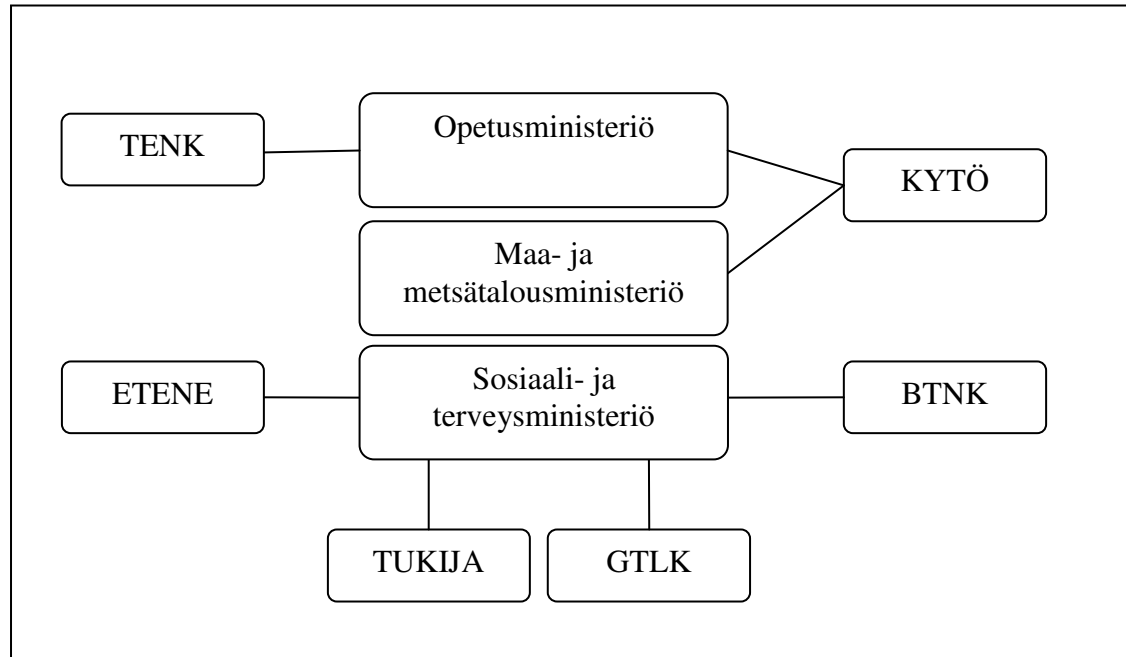
Neuvottelukunnan (TENK 2002, 1) mukaan sen ”*laatimat tutkimuseettiset ohjeet pyrkivät määrittelemään hyvää tieteellistä käytäntöä ja sen loukkauksia monitieteisestä näkökulmasta. Ohjeiden tavoitteena on hyvän tieteellisen käytännön edistäminen ja tieteellisen epärehellisyyden ennaltaehkäiseminen kaikissa tutkimusta harjoittavissa organisaatioissa, kuten yliopistoissa, tutkimuslaitoksissa ja ammattikorkeakouluissa. Ohjeita voidaan noudattaa soveltuvin osin myös yritysten kanssa yhteistyössä tehtävässä tutkimus- ja kehitystyössä.*”

4.1 Eri tieteenalojen eettiset neuvottelukunnat

Tutkijan ammattitaitoon kuuluvat paitsi kunkin tieteenalan edellyttämä tiedollinen ja tutkimuskäytäntöjen tekninen hallinta myös ammattietiikka. Nämä muodostavat yhdessä hyvän tieteellisen käytännön.

Eri tieteenaloilla on niille tyypillisiä hyvään tieteelliseen käytäntöön liittyviä erityispiirteitä, joita käsitellään yksityiskohtaisemmin tieteellisten seurojen ja ammattijärjestöjen alakohtaisissa ohjeistoissa. Myös yliopistoilla, tutkimuslaitoksilla ja ammattikorkeakouluilla on omia tutkimusta koskevia tarkentavia menettelyohjeita. (TENK 2002, 3.)

Suomessa tutkimusetiikkaa käsittelevät asiantuntijaelimet jakaantuvat pääosin opetusministeriön, sosiaali- ja terveysministeriön sekä maa- ja metsätalousministeriön hallinnonaloille (TENK 2006, 4).

Kuvio 6. Tutkimuseettiset asiantuntijaorganisaatiot (TENK 2006, 4)

Valtakunnallinen terveydenhuollon eettinen neuvottelukunta (ETENE) on keskustelufoorumi, joka voi tehdä aloitteita, suosituksia ja julkaisuja, mutta ei sitovia ohjeita. Se ei ole päätöksentekuelin. Sen tehtävänä on käsitellä terveydenhuoltoon ja potilaan asemaan liittyviä eettisiä kysymyksiä. Tehtäviin kuuluu:

1. tehdä aloitteita, lausuntoja ja suosituksia liittyen terveydenhuollon eettisiin kysymyksiin sekä herättää näihin liittyvää eettistä keskustelua;
2. toimia asiantuntijana lainsäädäntöä kehitettäessä;
3. kerätä ja jakaa tietoa terveydenhuollon eettisistä kysymyksistä sekä alan kansainvälisestä kehityksestä;
4. seurata terveydenhuollon ja terveydenhuollon teknologian kehitystä eettisestä näkökulmasta. (TENK 2006, 6.)

Jäsenet edustavat palveluiden tuottajia ja käyttäjiä, terveydenhuollon ammattihenkilöitä, oikeustieteen ja etiikan edustajia ja eri terveydenhuollon alojen tutkimusta. Neuvottelukunnan 18 jäsenestä vähintään neljän on oltava kansanedustajia. (TENK 2006, 6.)

ETENEn lääketieteellisen tutkimuseettisen jaoston (TUKIJA) ”tehtävinä on:

1. kansallisen lausunnon antaminen kansainvälisinä monikeskustutkimuksina tehtävistä kliinisistä lääketutkimuksista ellei lausunnon antamista ole siirretty jonkin alueellisen eettisen toimikunnan tehtäväksi;
2. antaa sairaanhoitopiirin eettiselle toimikunnalle lausunto asiasta, jossa hylätty lausuntopyyntö saatetaan uudelleen käsiteltäväksi entisessä muodossa;
3. tukea sairaanhoitopiirien eettisiä toimikuntia periaatteellisissa, erityisesti klinisiin lääketutkimuksiin liittyvissä tutkimuseettisissä kysymyksissä ja koulutuksessa” (TUKIJA.)

Sairaanhoitopiirit nimittävät omat eettiset toimikuntansa, jotka antavat lääketieteellisten tutkimusten eettisyydestä puoltavat lausunnot ennen tutkimuksen aloittamista. Tutkimuksia arvioidaan lääketieteellisestä tutkimuksesta annetun lain (488/1999, muutettu 259/2004), henkilötietolain sekä kansainvälisten säännösten pohjalta. Myös eräillä yliopistojen laitoksilla on omia eettisiä toimikuntia, joiden tehtävänä on arvioida sellaisia ihmiseen kohdistuvia tutkimuksia, jotka eivät kuulu tutkimuslain piiriin. (TENK 2006, 8.)

Koe-eläintoiminnan yhteistyöryhmä (KYTÖ) on opetusministeriön sekä maa- ja metsätalousministeriön yhteinen työryhmä, jossa on edustettuna yliopistojen, tutkimuslaitosten ja teollisuuden koe-eläintutkijoita ja -asiantuntijoita. Sen tehtäviin kuuluvat:

1. koe-eläimiä käyttävän tutkimuksen ja koulutuksen koordinoiminen
2. koe-eläintoiminnan eettisten periaatteiden ja koe-eläinten hyvinvoinnin edistäminen
3. koe-eläintoimintaa koskevan koulutuksen edistäminen. (KYTÖ.)

Yhteistyöryhmä muodostuu kolmesta pienryhmästä. Koulutustyöryhmä kehittää koulutusta kaikissa eläinkokeisiin liittyvissä ammattiryhmissä ja sen tavoitteena on myös edistää suomalaisen koe-eläinkoulutuksen yhtenäistämistä eurooppalaisten standardien mukaiseksi. Eettisen arvioinnin ryhmän tehtävänä on edistää keskustelua eläinten hyvinvoinnista ja koe-eläintoimintaan liittyvistä eettisistä periaatteista. Ryhmä on työstänyt ohjeistoa tutkimussuunnitelmien eettiseen arviointiin. Tiedotusryhmä kerää

koe-eläintoimintaan liittyvää tiedotus- ja opetusmateriaalia sekä tuottaa tarvittaessa uutta. (TENK 2006, 9.)

Biotekniikan neuvottelukunnan (BTNK) päätehtäviä ovat yhteydenpidon edistäminen bio- ja geenitekniikka-alan toimijoiden välillä, alan tutkimuksen, terveys- ja ympäristövaikutusten seuraaminen sekä bio- ja geenitekniikan tiedotuksen ja koulustoittoiminnan kehittäminen. Tehtäviin kuuluu myös tutkimusetiikka, tiedottaminen ja yleisön kuuleminen geeniteknologiaan liittyvissä asioissa. Neuvottelukunnan tekemät päätökset eivät ole oikeudellisesti sitovia, vaan neuvoa-antavia. Neuvottelukunta voi antaa lausuntonsa pyynnöstä tai omasta aloitteestaan. Neuvottelukunnassa tulee olla edustettuina vähintään geenitekniikan valvonnan kannalta keskeiset viranomaiset ja kaupan, kuluttajien ja teollisuuden keskeiset järjestöt sekä geenitekniikan eri alojen tutkimustoiminta. (TENK 2006, 11.)

Valtioneuvoston asetuksen geenitekniikasta (928/2004) mukaan biotekniikan neuvottelukunnan tehtäviin kuuluu:

1. ”edistää biotekniikan ja erityisesti geenitekniikan alalla yhteistyötä viranomaisten, alan tutkimuksen ja toiminnanharjoittajien kesken sekä järjestää alan tiedotusta ja koulutusta;
 2. seurata ja edistää biotekniikkaa koskevaa kansainvälistä yhteistyötä;
 3. seurata erityisesti geenitekniikan kehitystä, tutkimusta ja terveys- ja ympäristövaikutuksia;
 4. edistää eettisten näkökohtien huomioon ottamista geenitekniikassa; sekä
 5. hoitaa muut ministeriöiden antamat biotekniikkaa koskevat tehtäväksiannot.”
- (TENK 2006, 11.)

Geenitekniikan lautakunta (GTLK) on Suomen kansallinen toimivaltainen viranomaisen geenitekniikkalain soveltamisalaan kuuluvissa asioissa. Geenitekniikkalaki (377/1995) säätelee muuntogeenisten organismien käyttöä. Lain tavoitteena on edistää geenitekniikan turvallista käyttöä ja kehittymistä ennalta varautumisen periaatteen mukaisesti sekä eettisesti hyväksyttävällä tavalla ja suojella ihmisen ja eläinten terveyttä ja ympäristöä, kun muuntogeenisiä organismeja käytetään suljetussa tilassa tai tarkoituksellisesti levitetään ympäristöön. (TENK 2006, 12.)

Geenitekniikan lautakunta:

1. ”toimii muuntogeenisten organismien käyttöä koskevissa suljetun ja avoimen käytön direktiiveissä tarkoitettuna toimivaltaisena viranomaisena
2. toimii Cartagena bioturvallisuuspöytäkirjassa tarkoitettuna toimivaltaisena viranomaisena muuntogeenisten organismien valtioiden rajat ylittävissä siirroissa
3. johtaa ja yhteensovittaa geenitekniikkalain noudattamisen valvontaa
4. valmistelee muille kotimaisille ja kansainvälisille viranomaisille annettavia lausuntoja
5. lautakunta rajoittaa tai tarvittaessa kieltää muuntogeenisen organismin käytön
6. lautakunta määrää tarvittaessa uhkasakon sekä teettämisen- ja keskeyttämisen.”
(GTLK).

5 Eettisyys koulutus- ja ammattialoilla

Ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneen oletetaan tuntevan oman alansa arvoperusta ja ammattieettiset periaatteet, joita hän osaa soveltaa vastuunsa tuntien ja tunnustaen omassa toiminnassaan (Ammattikorkeakoulut Bolognan tiellä 2007, liite 4).

Ammattietiikan opetuksen olisi ehdottomasti oltava kiinteä osa ammattikorkeakoulun jokaisen koulutusalan opetusta, sillä oman alan lainsäädännön ja eettisten ohjeiden tunteminen sekä niiden noudattaminen on tärkeä osa myös tulevien ammattilaisten ammattitaitoa. Viime vuosina tilanne on muuttunut paremmaksi muillakin aloilla kuin sosiaali- ja terveysalalla, jonka opetussuunnitelmiin etiikan ja ammattietiikan opintojaksot ovat kuuluneet jo pitkään. Valitettavasti kuitenkin vieläkin (vuonna 2008) noin kolmanneksessa koulutusohjelmia ei ole etiikan ja/tai filosofian opintoja lainkaan. (Airaksinen & Friman 2008, 9.)

Opiskelijan näkökulmasta eettiset ongelmat rajautuvat yleensä vilppiin ja plagiointiin, mutta kyseessä on laajempi ilmiö. Opiskelukin on työtä, jossa suhteet opettajiin ja opiskelutovereihin, itsestään ja muista huolehtiminen sekä vastuun kantaminen ovat tärkeitä eettisiä ulottuvuuksia. (Airaksinen & Friman 2008, 10.)

5.1 *Opiskelun etiikka ja lainsäädäntö*

Opinnäytetöiden ja tutkimuksen etiikkaan liittyviä lakeja ja säädöksiä löytyy ainakin tekijänoikeuslaista sekä ammattikorkeakoulu- ja yliopistolaista. Ammattikorkeakoululain kuudennen luvun 28 pykälässä sanotaan, että vilppiin syyllistyneelle opiskelijalle voidaan antaa varoitus tai hänet voidaan erottaa enintään vuoden määräajaksi. Vastaavat kurinpitotoimet löytyvät myös Yliopistolaista (5. luku, 45. pykälä). Niin ammattikorkeakouluissa kuin yliopistoissakin opiskelijalle pitää varata aika tulla kuulluksi asiassa ennen rangaistuksesta päättämistä. Rehtori voi päättää varoituksen antamisesta, oppilaitoksen hallitus määräaikaisesta erottamisesta. (Ammattikorkeakoululaki 2003, Yliopistolaki 2009.)

Opiskeluun liittyviä harjoitustöitä ja opinnäytetyötä tehdessä sekä niiden eettisyyttä tarkasteltaessa on huomioitava tutkimuseettisen neuvottelukunnan ja eettisten toimikuntien lisäksi Suomen lainsäädäntö ja kunkin ammattialan omat eettiset ohjeet. Eettisyyteen on kiinnitettävä eri tavalla huomiota alasta ja tutkimuskohteesta riippuen. Eettisyys voi myös tarkoittaa ihmisille asiayhteydestä riippuen eri asioita. Opiskeluun liittyvistä tutkimuseettisistä ohjeista puhuttaessa useimmille tulee todennäköisesti ensimmäisenä mieleen plagiointi ja muu vilpillinen toiminta, mutta tutkimusetiikka vaikuttaa myös esimerkiksi siihen, miten työssä käsitellään kerättyä aineistoa, erityisesti silloin kun tutkimuskohteena on henkilö tai henkilöitä. Anonyymiys pitää säilyttää läpi työn, ja tutkimuksen aikana ihmisiä ja eläimiä pitää kohdella niin moraalisesti kuin eettisestikin oikein.

Tutkimuksen ja tieteen, myös opinnäytetyön, tekemiseen liitetään usein käsitteet objektiivisuus, autonomisuus ja julkisuus. Objektiivisuus tarkoittaa sitä, että tutkijan tai opinnäytetyön tekijän pitäisi suhtautua tutkittavaan asiaan neutraalisti, objektiivisesti. Hänellä ei saa olla niin vahvat ennako-odotukset ja mielipiteet tutkittavasta asiasta, että hän valikoi käyttöönsä vain sellaista kirjallisuutta, joka tukee hänen omaa hypoteesiaan, oletustaan, ja jättää ulkopuolelle kaikki ne teokset, jotka kritisoivat sitä. Objektiivisuus ei säily, jos tuloksia kerätessä epävarmat tulokset havaitaan tai mitataan ja analysointivaiheessa tulkitaan teoriaa tukeviksi silloinkin kun ne eivät sitä oikeasti ole. (Teirilä 2001, 16.) Autonomisuuden vaatimus tulee siitä, että tutkimukseen ei saisi vaikuttaa ulkopuoliset tahot: politiikka, uskonto tai rahoittaja. Tutkimuksen teon ja sen tulosten pitäisi olla myös julkisia eli kaikkien tutkittavissa. (Raatikainen 2004, 62.)

Tutkimuksesta, myös opinnäytetyöstä, pitää ilmetä, kuka esitetyt ideat, tulokset, johtopäätökset, teorit, kehittämissuhteet ja aikaisempien tutkimusten heikkoudet on löytänyt ja alun perin julkaissut. Kun opinnäytetyössä käytetään hyväksi jonkun toisen luomaa tekstiä, pitää tämä ilmoittaa lähdeviittauksin. Jos näin ei tehdä, kyseessä on plagiointi eli tieteellinen varkaus. Hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu myös se, ettei tutkimustuloksia ”keksitä”, sepitetä tai vääristellä. (Hakala 2004, 138.)

Opiskelija saattaa joutua eettisesti hankalaan tilanteeseen esimerkiksi tehdessään tutkimusta yritykselle, jonka työntekijänä hän samalla toimii: voiko hän vapaasti julkaista mahdolliset tutkimuksessaan löydetyt epäkohdat vai pitääkö hänen

työntekijänä piilotella niitä, heijastaako opinnäytetyö tekijänsä vai yrityksen arvoja ja eettisiä periaatteita jne. (Airaksinen & Friman 2008, 83.)

Jos esim. rahoitusta on myönnetty vain osalle tutkimuksen budjetista, on päätettävä, miten saadut varat käytetään. Pienennetäänkö budjettia juustohöylällä, jolloin kaikki voi hidastua, vai jätetäänkö osa suunnitellusta työstä pois ja keskitytään vain osaan? Entä, jos rahoitusta on vain ensimmäiseksi vuodeksi, vaikka koko tutkimuksen toteuttaminen vie useamman vuoden? Vastuu näistä kysymyksistä tulisi olla rahoittajalla, mutta useimmiten se jää tutkijalle, joka ongelmien ratkaisemiseksi joutuu hakemaan lisärahoitusta. (Mäkelä 1998, 92.)

Moraali ja etiikka yhdistetään helposti lain noudattamiseen. Eettisyyteen liittyy myös arvot. Eettiseen toimintaan ei silti yksin riitä pelkkä lain noudattaminen. Voidaankin sanoa, että eettisyys alkaa kun lain velvoitteet päättyvät (Pursiainen 2001, 43): on mahdollista toimia laillisesti, mutta silti moraalittomasti ja epäeettisesti.

Pitää muistaa, että lainsäädäntö ei pelkästään rajoita opiskelijan toimintaa, vaan se turvaa myös opiskelijalle automaattisesti tekijänoikeuden omaan opinnäytetyöhönsä. Tämä tarkoittaa sitä, että tekijänoikeuslaki suojaa opiskelijan tuotosta eikä sitä saa luvatta kopioida. Sähköiseen tallentamiseen siirtymisen myötä tekijänoikeuksien tunteminen tulee entistä tärkeämmäksi. Opinnäytetyötä Theseus-verkkokirjastoon tallennettaessa opiskelijan pitää mm. määritellä millaiset oikeudet hän työnsä käytölle myöntää: salliiko hän työn ei-kaupallisen levittämisen vai ei, saako työtä muokata vai ei jne.

On myös hyvä huomata ero varsinaisen tutkimusvilpin ja hyvän tieteellisen käytännön loukkaamisen välillä. Tutkimusvilppi on tarkoituksellista harhaan johtamista, mutta hyvää tieteellistä käytäntöä saattaa loukata silkkaa huolimattomuuttaan tai taitamattomuuttaan, tahattomasti.

5.2 Ammattietiikka

Etiikan voi liittää ammattikasvatukseen useassa eri merkityksessä, joista vain yksi on varsinainen ammattietiikka. Ammattietiikan lisäksi voidaan puhua kasvatuksen etiikasta ammattikasvatuksessa sekä eettisestä kasvusta ja kasvatuksesta ammattikasvatuksessa. (Tuominen & Wihersaari 2008, 254.) Hyvän ihmisen ja hyvän ammattilaisen käsitteet liittyvät toisiinsa, vaikka työssään ihminen kohtaa erilaisia vaatimuksia kuin muissa yhteyksissä.

Ammattiminää ei saa silti erottaa muusta elämästä ja toiminnasta ja perustella tekojaan sillä, että tällainen toiminta kuuluu ammattiin. Hyvä ihminen toiset huomioon ottavana moraalisen olentona pitää yllä perusmoraaliaan myös ammatissaan. Pelkistetysti kyse on siitä, että ”ollaan ihmisiksi”: hyvä ihminen toteuttaa ammatissaan, työssään ja yleensäkin elämässään inhimillisyyttä ja hyvyttä niin, että vastuu ja perusmoraali ovat kunnossa kaikessa toiminnassa. (Ojanen 2004, 74 - 75.)

5.2.1 Kasvatuksen etiikka ja eettinen kasvu ammattikasvatuksessa

Tuomisen & Wihersaaren (2006, 284) mukaan ammattikasvatuksen eettisyys koostuu ammattikasvatuksen arvosidonnaisuudesta, ammattietiikan vaatimuksista ja yhteiskunnallisesta vastuusta. Ammattikasvatus liittyy aina oman ammattialansa arvoihin. Ammattikasvatuksen tavoitteena tulisi olla ammatillisten arvojen ja yksilön omien persoonallisten arvojen kunnioittaminen niin, että ammattialaan kuuluvat arvot säilyvät. Ammattialaan ja työelämään yleensä liittyvien yleisten eettisten vaatimusten lisäksi jokaiseen ammattiin kuuluu sen alan ammattietiikka, jonka tulisi olla yksi ohjaava tekijä opiskelijan eettisessä kasvussa. Ammattiin opiskelevat tulevat toimimaan omalta osaltaan vastuunkantajina muuttuvassa yhteiskunnassa. Heidän tulisi omaksua jo opiskeluaikanaan oikeanlainen ja vastuullinen ajattelutapa ammatillisen kasvamisen elinikäisyydestä. Ammatillisen koulutuksen arvoihin liittyvät yhteiskuntaa rakentavat ja ylläpitävät sosiaaliset ja hyvinvointiin liittyvät aineelliset arvot ekologisten arvojen lisäksi.

Vaikka ammattikasvatus ei ajoitu opiskelijoiden elämänkaareissa ihmisyyden ja persoonallisuuden kasvussa kaikkein kriittisimpiin vaiheisiin, on kasvatuksessa mukana aina jonkinlaista vuorovaikutusta. Tällöin on kyseessä kasvatuksen arvonäkökulma, jossa pyritään välittämään arvokkaana pidetty asia tai asiat. Siksi opettajalla tulee olla kyky opastaa opiskelijansa oikeiden asioiden arvostamiseen. Moraalisia arvoja on kuitenkin vaikea määritellä objektiivisesti, varsinkin kun nykykäsityksen mukaan kyseessä ovat makuasioiden kaltaiset mieltymykset. (Tuominen & Wihersaari 2006, 281, 285.)

Eettinen ammattikasvatus on eräänlainen prosessi, jossa dialogisessa vuorovaikutuksessa opettaja ohjaa opiskelijansa vastuullisuuteen, vastavuoroisuuteen, rehellisyyteen, kriittisyyteen, ekologisuuteen ja erilaisuuteen. Prosessin tavoitteena on kasvattaa opiskelija vastuullisuuteen itsestään, yhteiskunnasta ja sen toimivuudesta sekä toisista ihmisistä. Vastavuoroisuudessa opettaja ja opiskelija toimivat avoimen ja terveen kriittisesti. Eettisessä ammattikasvatuksessa rehellisyys on arvo, johon voidaan sitoutua erilaisten vakaumusten laadusta riippumatta. Kriittisyyteen liittyy sekä pyrkimys perustella oikea ja väärä että kriittinen suhtautuminen median ylläpitämiin arvoihin omista lähtökohdistaan käsin. Nykyajan vastuullisen ammattilaisen tulee olla sisäistänyt luonnonvarojen rajallisuuden ja pyrkiä suojelemaan luontoa ja säästämään energiaa. Monikulttuurisessa yhteiskunnassa jokaisen tulisi suhtautua eettisesti oikealla tavalla eri kulttuureista tulevia kohtaan. (Tuominen & Wihersaari 2006, 288.)

Eettisellä ammattikasvatuksella on paikkansa, koska se on tärkeä osa kasvatusta. Kasvatuksen katsotaan olevan aina kasvatusta kohti jotain hyvää, jonka ymmärretään liittyvän ammattiin tai ihmisyyteen. Eettisessä ammattikasvatuksessa on kyse kasvatuksen kokoaikaisesta prosessista. Siihen sisältyy myös ihmisyyteen kasvattamista, ei pelkästään ammattietiikan opettamista. Muuttuvan yhteiskunnan haasteisiin vastaaminen vaatii ammatillisia muutoksia ja pakottaa ottamaan kantaa erilaisiin eettisiin kysymyksiin. Lisäksi elinikäisen oppimisen myötä ammattikasvatuksen merkitys on korostunut ja sen kenttä on suurentunut. Eettinen ammattikasvatus sisältää opiskelijan ja opettajan eettiset näkemykset sekä ammattialan etiikan, joiden vuorovaikutuksesta kasvamisprosessi saa alkunsa heijastaen samalla ympäröivän yhteiskunnan arvoja. (Tuominen & Wihersaari 2006, 287.)

5.2.2 *Ammattietiikan määritelmiä*

Ammattietiikalle ja sen käsitteille löytyy useita erilaisia määritelmiä näkökulman mukaan. Ammattietiikkaa voidaan pohtia käytännöllisen etiikan lajina, tutkimuksen kohteena, sosiologisena ja teknisenä määritelmänä vai vaikkapa liike-elämän etiikkana.

Ammattietiikka on soveltavaa eli käytännöllistä etiikkaa, jonka tavoitteena on ohjata ammatteja kohti hyvyyteen, kestävyys ja vastuullisuuteen pohjautuvia käytäntöjä. Tämä edellyttää paitsi lakien, myös ammatin, sen käytäntöjen ja ammatissa toimivien ajatusten tuntemista sekä kykyä asettua asiakkaan asemaan. Tarvitaan myös etiikan tuntemusta ja loogista päättelykykyä. Ammattietiikan tarkoitus ei ole tuomita, vaan arvioida käytäntöjä, kehittää toimintaa, valistaa, opettaa ammatissa toimivaa kehittämään toimintaansa, auttaa tulemaan paremmaksi ammattilaiseksi antamalla mahdollisuuden parantaa omaa työtään ja ottaa siitä täyden vastuun. (Airaksinen & Friman 2008, 27 - 28.)

Ammattietiikan voi kuitenkin erottaa työetiikasta, joka on lähinnä minkä tahansa palkkatyötä tekevän ammattiyhteisöetiikkaa: sitä, että hallitsee työn ammattikäytännöt, velvollisuudet ja oikeudet. Ammattietiikka ammatillisena etiikkana on sidottu asiantuntijuuteen. Asiantuntija tuntee oman erikoisalansa syvällisesti ja hän on sisäistänyt vahvasti arvosidonnaisen palveluihanteen. (Airaksinen & Friman 2008, 28 - 30.)

Mieltäessämme ammattietiikan asiantuntijuuksien etiikaksi, meidän on tehtävä ero minkä tahansa ammatin ja vaativan asiantuntija-ammatin välillä. Englanninkielisessä tekstissä ero näkyy jo sananvalinnassa, vrt. ”profession” ja ”occupation”. Tällaisia professio-ammatteja ovat mm. asianajajat ja lääkärit, mutta monet muut ammatit tavoittelevat samaa asemaa, jonka saadakseen on täytettävä ammattilaisuuden arvosteluperusteet, joita on ollut mm. asiantuntemus, asiakkaiden auttaminen, riippumattomuus sekä luottamukseen ja lojaalisuuteen perustuva asiakassuhde, joka on jossain määrin myös holhoussuhde. On olemassa lukuisia ammatteja, jotka täyttävät osan tiukoista ammattilaisuuden arvosteluperusteista, mutta jättävät osan täyttämättä. Tällaisia ammatteja on mm. opettajan ammatti. (Pursiainen 2001, 31 - 33.) Papin, lääkärin, tuomarin, apteekkarin ja insinöörin kaltaisten perinteisten professioiden

rinnalle on tullutkin ns. uusprofessioita, uusia asiantuntija-ammattitejia, joita on esimerkiksi opettaja, sosiaalityöntekijä, sairaanhoitaja ja kirjastonhoitaja (Honkonen & Korander 2004, 95).

Lisääntyvä asiantuntija-ammattien määrä kertoo ammatillisesta liikkuvuudesta. Ammattialat haluavat nostaa statustaan ja pyrkivät kohti perinteisten professioiden ideaalimallia mm. nostamalla ammattialan koulutuksen korkea-asteelle, tieteellistämällä niin ammattia kuin koulutustakin ja karsimalla ammatista vähemmän arvostettuja tehtäviä. (Honkonen & Korander 2004, 95.) Profession määrittelyyn on totuttu liittämään mm. se, että asiantuntijan taidot pohjautuvat teoreettiseen tietoon, asiantuntijaksi tullaan vain tietyn tieteellisen koulutuksen kautta ja pätevyys on varmistettava tutkinnolla. Asiantuntija-ammattiin liitetään myös käyttäytymissäännöstö, eettinen koodi, jonka mukaan ammattia pitää harjoittaa kaikkialla samalla tavalla, rehellisesti ja lahjomattomasti. Perinteisesti professioksi käsitetään palveluammatti, joka pyrkii yleiseen hyvään ja asiakkaan parhaaseen. Tällaisella professio-ammattikunnalla pitää olla olemassa järjestäytynyt ammatillinen järjestö valvomassa ja kehittämässä jäsentensä toimintaa, mutta myös ajamassa ammattikunnan etuja. (Honkonen & Korander 2004, 95.)

Yhteiskunnan muuttuessa professioiden rooli on muuttunut. Kansalaiset ovat tietävämpiä ja tiedostavampia ongelmistaan, tarpeistaan ja oikeuksistaan. Asiantuntija-ammattilaista ei enää pidetäkään auktoriteettina, joka tietää parhaiten, mikä on hyväksi kansalaiselle. Kansalainen ei suostu enää alamaisen ja holhouksenalaisen rooliin, vaan kyseenalaistaa kriittisesti ja julkisesti professionaalisen toimintatavan, asiantuntemuksen ja kompetenssin erityisesti eettisesti ongelmallisissa tilanteissa, mahdollisesta lakiin perustuvan vastuun poistumisesta huolimatta. Moraalisesta tai eettisestä vastuusta ei vapaudu, vaikkei olisikaan rikkonut lakia. Eri ammattikunnilla on kuitenkin erilaiset mahdollisuudet tehdä eettisiä valintoja työssään. Vahvaan ja yhtenäiseen ammattikuntaan, erityisesti vanhaan perinteiseen professioon kuuluvalla yksilöllä on mahdollisuus kieltäytyä työstä tai toimenpiteestä eettisten syiden takia, koska hän voi luottaa siihen, että hänellä on ammatillinen yhteisö tukena, jos hän joutuu perustelemaan kieltäytymistään työnantajalle tai laajemmalle yleisölle. (Honkonen & Korander 2004, 97 – 98, 102 - 104.)

Vastuu eettisestä toiminnasta on jokaisen yksilön itsensä, vastuuta ei voi kokonaan siirtää esimiehelle tai organisaatiolle, mutta kieltäytyäkseen tehtävästä eettisiin syihin vedoten yksilöllä pitää olla tukenaan selkeät ammattieettiset ohjeet, hyvä lainsäädännön tuntemus ja vahva, yhtenäinen ammattikunta, jossa ohjeita ja lakeja noudatetaan yleisesti. Vastuu eettisyydestä kuuluu yksilön lisäksi ammattikunnalle ja organisaatiolle. Uutena ongelmana on moniammatillinen yhteistyö, joka tuo mukanaan uusia, mahdollisesti jopa ammattikuntien välillä ristiriitaisia eettisiä ongelmia: kenen eettistä koodia seurataan? Tällaiset tapaukset pitäisi huomioida jo ammatillisessa koulutuksessa ja antaa tulevaisuuden ammattilaisille niin tiedolliset kuin henkisetkin valmiudet eettisesti kestäväälle moniammatilliselle yhteistyölle. (Honkonen & Korander 2004, 104 – 105.)

Ammattietiikassa ei voi ohittaa ammattien kollegiaalisuutta, mihin liittyy mm. koulutus, ammatillisen identiteetin kehittyminen ja työn laadun valvonta. Koulutuksen ja kollegiaalisuuden myötä omaksutaan ”oikea tyyli”, ammatin vaatima keinotekoinen rooli aina puhetapaa, pukeutumista ja asenteita myöten. (Airaksinen 2002, 42 - 43.)

Ammattietiikkaan kuuluu myös monien ammattikuntien julkaisemat eettiset normistot ja koodistot, joilla on tarkoitus kontrolloida ja myös ohjata oikeaan suuntaan ammattikäytäntöjä (Airaksinen & Friman 2008, 33). Ammattieettiset koodit ovat kuitenkin melko uusia. Vaikka historiassa ammattien etiikkaa on säädelty laeillakin, niin yleisemmin alan traditiot ja yleisiä ohjeita sisältäneet kunniataulut ovat olleet ainoat ohjenuorat työntekijälle. (Niiniluoto 1994, 197).

Ammattietiikan kohdalla saattaa tulla pohdituksi, onko kaikilla aloilla sama eettinen perusta ja arvolähtökohta vai eroavatko ne alalta toiselle. On tärkeä ymmärtää, että kaikilla aloilla on sama eettinen lähtökohta, vaikka se saakin erilaisia ilmenemismuotoja eri ammattien käytännön tilanneissa. (Tuominen & Wihersaari 2006, 253.) Lääketieteen ja hoitotyön alalla on otettava kantaa mm. aborttiin ja eutanasiaan. Tekniikassa pitää miettiä ympäristövaikutuksia ja saasteita sekä mahdollisia tuotantoriskejä. Opettajan työssä moraalikasvatuksesta ja kurinpidosta voi tulla eettinen ongelma. Tutkijan etiikkaan kuuluu ehdoton rehellisyys, tieteellisten tulosten oikea ja rehellinen käyttö sekä koe-eläinten ja -henkilöiden oikeanlainen kohtelu. (Niiniluoto 1994, 196.)

Ammattietiikka liittyy kiinteästi niin ihmisyyteen kuuluvaan yleiseen moraaliin kuin ammattiin liittyviin ammattinormeihin (Tuominen & Wihersaari 2006, 261).

Matti Vesa Volanen (2004, 85) on pohtinut, onko ammattietiikka edes mahdollista nykypäivän työyhteisöissä, joissa ollaan jatkuvasti yhteydessä eri maihin ja eri kulttuurien edustajiin. Ammattietiikan pitäisi siis kattaa yhden maan ammattikunnan sijaan koko maapallo, siitä on siis tullut kutakuinkin yleisinhimillistä. Eri ammattikuntien eettisiä ohjeistoja ei kuitenkaan ole tehty työssä vaan työtä varten, jotta asiantuntijat toimisivat ammatissaan eettisesti. Säännöt, ohjeet ja ohjeistot on tehty niitä tilanteita varten, jolloin yksilö tarvitsee eettistä voimaa työelämän ristiriidoissa ja jännitteissä, jolloin oma taloudellinen hyöty, himo tai vallankäytön mahdollisuus pyrkii voittamaan eettisyyden ja moraalisuuden. Uhkana eettiselle toiminnalle voidaan pitää ammatillisen asiantuntijan voimattomuutta ja pelkoa, valtiiovallan esittämää uhkaavaksi koettua vaatimusta tai työelämässä esille noususta kohtuutonta vaatimusta.

Ammattieettiset ohjelmat pyrkivät usein muuttamaan yleisiä riittämättömiksi tai vanhentuneiksi koettuja moraalisia tapoja. Ammattietiikan mukaan toimien kunkin ammattikunnan jäsenen pitäisi noudattaa ikään kuin omaa henkilökohtaista normistoa siitä huolimatta, että se saattaa olla yleisesti hyväksytyjen moraalisten tapojen ja käytäntöjen vastainen. Käytännössä ammattikunnat pyrkivät ajamaan omia sosiaalisia ja taloudellisia etujaan samalla kun yrittävät määritellä jäsentensä eettistä toimintaa oikeuksineen ja velvollisuuksineen hieman yleisemmästä näkökulmasta. (Volanen 2004, 85 – 86.)

Jos ammattietiikka todella syntyisi työssä, niin silloin pitäisi lähteä liikkeelle epistiikan peruskysymyksestä: Kuinka asiat ovat? Pitäisi siis pohtia, miten asiat ovat tällä hetkellä, miten niiden pitäisi olla, jotta asiat olisivat hyvin ja kuinka ne voidaan kauniisti toteuttaa. Kaikki ammatillaiset ovat tekemisissä näiden kysymysten kanssa joka päivä, mutta ongelmana on, että ratkaisut pitää tehdä välittömän tässä ja nyt -tilanteen pohjalta unohtamatta tiettyä erityistä tai yksittäistä intressiä, minkä takia juuri tämä työ pitää tehdä. (Volanen 2004, 86.)

5.3 *Etiikka ammattikorkeakouluissa*

”Ammattisivistyksen kriteeri ei ole pelkästään ammatillisen asiantuntijan korkea tieto- ja taitotaso, vaan myös se, mihin tarkoitukseen tietoja ja taitoja käytetään, millaisia arvopäämääriä edistetään ja millaisia periaatteita noudatetaan arvopäämäärien saavuttamiseksi. Tieto ja taito ovat sokeita ilman niiden käyttöä ohjaavia arvoja, normeja ja hyveitä. Paraskin ammattitaito menettää merkityksensä, jos ammatillinen asiantuntija ei ymmärrä eettistä ja yhteiskunnallista vastuutaan ja jos häneltä puuttuu valmiudet sellaiseen arvo-osaamiseen, joka auttaa arvioimaan työnsä arvopäämäärien eettistä oikeutusta ja ratkaisemaan arvoristiriitoja eettisesti hyväksyttävällä tavalla.” (Lampinen & Nummela 2004, 11.)

ECTS-projekti antoi vuonna 2006 suosituksia ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneiden yleisiksi kompetensseiksi, joihin sisällytetään myös eettinen osaaminen. Yleisesti ottaen, koulutusalaista riippumatta, ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneen oletetaan tuntevan oman alansa arvoperusta ja ammattieettiset periaatteet, joita hän osaa soveltaa vastuunsa tuntien ja tunnustaen omassa toiminnassaan. Hän toimii sovittujen toimintatapojen mukaisesti kestävän kehityksen periaatteita soveltaen ja muut huomioon ottaen. (Ammattikorkeakoulut Bolognan tiellä 2007, liite 4.)

Ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon suorittaneen pitää lisäksi soveltaa oman alansa arvoperustaa ja ammattieettisiä periaatteita asiantuntijana ja työelämän kehittäjänä, tuntea organisaationsa yhteiskuntavastuun ja tehdä ratkaisuja yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan näkökulmat huomioon ottaen. (Ammattikorkeakoulut Bolognan tiellä 2007, liite 4.)

Ammattirakenne muuttuu jatkuvasti, koska työelämän osaamisvaatimukset lisääntyvät. Asiantuntijoiden määrä ja tarve kasvaa mm. kansainvälistymisen takia. Tässä joitakin syitä, joiden takia koulutuksen laatua on kehitettävä. Asiantuntijuuteen liittyy vallan lisäksi eettinen ja yhteiskunnallinen vastuu. Työ-, yritys- ja liike-elämän moraalinen taso on suoraan yhteydessä asiantuntija-ammattilaisten ammattisivistyksen tasoon. Ammattikorkeakoulujen iso eettinen ja yhteiskunnallinen haaste ammatillisten

asiantuntijoiden kouluttajina ja ammattisivistyksen korkeatasoisesta edistämisestä vastaavina tahoina on siinä, että mietitään, millainen on hyvä ammatillinen asiantuntija, mutta laajennetaan pohdintaa siihen, millainen on hyvä työelämä ja hyvä yhteiskunta. (Lampinen & Nummela 2004, 10.)

Sisäinen autonomia takaa ammattikorkeakouluille tutkimuksen ja opetuksen vapauden, mikä luo ammattikorkeakoulujen yhteiskunnalliselle vastuulle uuden eettisen ulottuvuuden: ammattikorkeakouluilla on oikeus ja velvollisuus suhtautua kriittisesti yhteiskunnan, rahoittajien sekä työ- ja elinkeinoelämän asettamiin odotuksiin. Ammattikorkeakoulujen on syytä myös miettiä, millä ehdoilla näihin odotuksiin voidaan vastata. Onkin ehdottoman tärkeää, että ammattikorkeakoulut sopivat mm. TKI-toimintaa ohjaavista eettisistä periaatteista yhdessä yhteistyötahojensa kanssa, jotta ammattikorkeakoulujen kasvatukselliset ja sivistykselliset arvot eivät joudu ristiriitaan tai jopa törmäyskurssille työ- ja elinkeinoelämän taloudellisten arvojen kanssa. Tutkimustoiminnan kehittäminen opetusta ja työelämää palvelevaksi vaatii tutkimusetiikan aseman vahvistamista ja tutkimuspolitiikan selkiyttämistä. Ammattikorkeakoulujen ei pidä tyytyä vain sopeutumaan vallitseviin arvoihin, olosuhteisiin ja vaatimuksiin, vaan pyrkiä olemaan aktiivinen yhteiskunnallinen muutokseen vaikuttaja edistääkseen hyvää työelämää, hyvää yhteiskuntaa, hyvää ympäristöä ja hyvää elämää. (Lampinen & Nummela 2004, 11.)

Korkeatasoista ammattisivistystä ei ole olemassa ilman eettistä näkökulmaa, jossa huomioidaan sekä yksilöllinen että yhteiskunnallinen ulottuvuus. Eettisesti valveutunut ammatillinen asiantuntija osaa ratkaista erilaiset ongelma- ja muutostilanteet työssään innovatiivisesti, mutta myös eettisesti, ekologisesti, sosiaalisesti, taloudellisesti ja kulttuurisesti kestävällä tavalla. (Lampinen & Nummela 2004, 11.)

Työn ja ammattien etiikka on tärkeä tarkastelun kohde ammattikorkeakouluissa ainakin kahdesta eri syystä. Ensinnäkin, ammattikorkeakoulujen tehtävänä on tarjota työelämäläheistä tai ammatillista asiantuntijakoulutusta. Asiantuntijuus nostaa esiin etiikkaan liittyviä kysymyksiä, varsinkin kun korostetaan koulutuksen läheistä yhteyttä työelämään ja sen odotuksiin asiantuntijalta. Asiantuntijuus liitetään johtamiseen ja erityisosaamista edellyttäviin tehtäviin, mikä lähentää ammattia perinteisiin professioihin. Näin ollen ei puhutakaan enää pelkästään ammatillisuuteen liittyvästä

työmoraalista vaan asiantuntijan henkilökohtaisesta etiikasta. Toiseksi, ammattikorkeakouluista valmistuu uusia asiantuntija-ammattilaisia (esim. medianomi), joilla ei ole virallisia ammattieettisiä ohjeita. Näin ollen uusi ammattilainen jää ilman ammattialan yleistä ja yhteistä kontekstia, esimerkkiä ja tukea. Ammattietiikka jää yksilön omaan varaan. Kasvatuksen ja hyve-etiikan näkökulmasta katsottuna ammatillinen ja persoonallinen kasvu kulkevat käsi kädessä, yhdessä. Näin ollen ammatillisen asiantuntijan hyveet, arvot ja normit ovat yhteneväiset niin työtehtävissä kuin muillakin elämän alueilla; ammatillisen asiantuntijan elämäntapa on hyveiden ohjaamaa. (Friman 2004b, 137.)

Ammatillisuutta ja työelämäläheisyyttä korostavissa ammattikorkeakouluissa olisi mietittävä, mihin työllä pyritään, miksi ja kenelle työtä tehdään. Jos työelämä nähdään markkinoiden maailmana, jossa asiantuntija toimii täytöntöön panijana, on syytä miettiä, voiko markkinoilla toimija olla hyveellinen tai voiko hyveellinen ihminen tavoitella voittoa. Onko opetuksen, tutkimuksen ja kehittämisen taustalla voittoa tavoittelevien yritysten tuotannon parantaminen mahdollisimman hyväksi vai yleismaailmallinen hyveellisen ja hyvän elämän mahdollisuus? Hyveellisen elämän pitäisi olla normi, jonka mukaan muokataan hyödyketuotannon periaatteita ottaen huomioon esimerkiksi ekologisesti kestävä kehitys. (Friman 2004b, 141.)

Keskeisiä asioita ammattietiikassa on yhteenkuuluvaisuus ja yhteiset hyvän työn, vallan ja vastuun määrittelyt. Yhteisöön kuulumisen ja sen parhaaksi toimiminen asettaa osittain vastakkain työorganisaatiot ja ammattikunnat sekä työorganisaatiot ja globaalin maailman. Työorganisaation päämäärät eivät voi olla ammatillisen asiantuntijan etiikan perusta eikä hänen ammatillinen identiteettinsä voi tukeutua korporatiiviseen organisaatioon. Hyve-etiikka vaatii, että ammatillisella asiantuntijalla on kasvatuksen ja kasvun kautta syntynyt oma etiikka, moraalinen järjestys, joka on punnittua ja tulee uudelleen punnituksi uusissa tilanteissa. Omista sitoumuksista kiinni pitäminen on asiantuntijan valtaa, johon liittyy oikeuksia ja velvollisuuksia. Asiantuntijuus sisältää myös käytännön järkeä sekä vaatii asiantuntijalta halua ja kykyä hahmottaa, tiedostaa ja huomioida erilaista uutta tietoa ja muunlaisia näkemyksiä, joiden mukaan työtään kehittää. Hyvä ammatillinen asiantuntija on tietoinen tiedon arvosidonnaisuudesta ja tunnistaa tiedon soveltamisen arvopäämäärät. (Friman 2004b, 141 – 142.)

Ammattikorkeakouluilla on vastuu siitä, miten opiskelijat kasvavat hyveellisyyteen. Jos koulu välittää maailmankuvaa, jonka mukaan maailma on täysin arvovapaa tai taloudellisten arvojen ennalta määräämä, ei hyveellisyyttä pidetä mahdollisena tai edes asiaankuuluvana. Maailma kaventuu työtehtävien, tiimien ja projektien joukoksi, jolloin vaarana on, että ammattikorkeakoulujen ns. käytännöllisyys jää pelkästään työtehtävien ja niiden suorittamisen tasolle, vaikka käytännöllisyys voisi peilata tulevaisuutta ja globaalia päämäärää, jolloin käytäntö tarkentuisi työksi, ammatillisuudeksi ja asiantuntijuudeksi. Ammattikorkeakoulusta valmistuvan opiskelijan vahvuus voisi olla käytännön maailman ilmiöiden hahmottaminen, jäsentäminen ja niiden monipuolisuuden avaaminen. Ammattikorkeakoulujen ei pidä tyytyä vain vastaamaan markkinoiden kunkin hetken tarpeisiin tuottamalla tarvittavia asiantuntijoita. Suomalainen ammattikorkeakoulutus voisi työelämän palvelun lisäksi kasvattaa kriittisiä ja aktiivisia kansalaisia, jotka voisivat vähintäänkin kyseenalaistaa, mutta ehkä jopa vastustaa markkinavoimia. Kansalaisaktiivisuutta voisi osoittaa myös työelämässä, ei vain työn ulkopuolella. (Friman 2004b, 142 – 143.)

Koska ammattikorkeakoulut ovat monialaisia korkeakouluja, pitää yleisen ammattietiikan lisäksi huomioida jokaisen alan omat erityispiirteet ja eettiset vaatimukset. Tässä työssä keskitytään niihin koulutusaloihin, joita opetetaan Saimaan ammattikorkeakoulussa.

5.3.1 Tekniikka

Tieteen ja tekniikan kehittyminen on ollut nopeaa ja se on aikaansaanut törmäyksiä esimerkiksi inhimillisten ja luonnon arvojen kanssa. Tekniikkaan perinteisesti liitetyt arvot – tehokkuus ja nopeus – eivät takaakaan hyvinvointia ihmisille ja luonnolle kaikkialla, vaan viimeistään tulevaisuudessa hyvinvointia uhkaa erilaiset ympäristötuhot, luonnonkatastrofit, raaka-aineiden loppuminen, väestöräjähdyks, nälänhätä ja köyhyys. Voiko kehitteillä oleva uusi tekniikka auttaa? Olisiko eettisistä säännöistä apua insinöörin työssä toimimaan kestävän kehityksen vaatimalla tavalla? (Insinööriliiton etiikkatyöryhmä 1996, 8 – 9.)

Eettiset säännöt ohjaavat ja tukevat tekniikan alan asiantuntijan päätöksentekoa sekä luovat ammattiyhdistyksen ja yhteenkuuluvuuden tunnetta. Koulutuksella on suuri merkitys uuden, arvolutautuneen ajatusmallin luoja. Ammattikoulutuksessa insinööriopiskelijalle on annettava myös yleiskuva yhteiskunnasta ja pohja arvopohdiskelulle. Insinöörin kuuluu alansa ammattilaisena tietää, miten jokin asia tehdään. Sen lisäksi hänen pitää miettiä, miksi tuo tietty asia tehdään ja mihin se vaikuttaa. (Insinööriliiton etiikkatyöryhmä 1996, 11.)

”Insinöörin vastuu ei voi kohdistua vain hänen työpaikkaansa, maakuntaansa tai valtioonsa. Se ei myöskään voi kohdistua vain nykyisin eläviin olentoihin, tulevat sukupolvet ja koko maapallo on otettava huomioon. Vastuu ei siis ole vaatimattoman pieni. Mutta se onkin mitoitettu insinööreille.” (Insinööriliiton etiikkatyöryhmä 1996, 11.)

Insinöörin ammattietiikka on yhteydessä sodan ja rauhan etiikkaan, ekologiseen etiikkaan, bioetiikkaan, tieteen ja tekniikan etiikkaan sekä ammattikunnan naispuolistuessa, jopa feministiseen etiikkaan. Pitää kuitenkin muistaa, että vastuuta ei voi kokonaan siirtää yhden ammattikunnan harteille, vaan omat eettiset ratkaisunsa tekevät myös poliitikot ja talouselämän päättäjät. (Insinööriliiton etiikkatyöryhmä 1996, 11, 15.)

Suomessa aloitti syksyllä 1991 toimintansa työryhmä, jonka tehtävänä oli pohtia Insinööriliiton aatteellisia päämääriä ja eettisiä tavoitteita. Työryhmä julkaisi kirjasen insinöörietiikasta tuodakseen esiin erilaisia näkemyksiä insinöörin työn etiikasta ja moraalista sekä avaamaan keskustelua asiasta. Kirjasessa julkaistiin myös Insinööriliiton eettiset säännöt ja Arkhimedeiden vala, jonka filosofian tohtori Arto Siitonen on tehnyt insinööreille lääkärien Hippokrateen valaa mukaillen:

”Insinööri on mukana luomassa tekniikkaa, joka koituu luonnon ja ihmisen hyväksi.

Insinööri on kaikissa toiminnoissaan suojelemassa kasvien, eläinten ja ihmisten elämää.

Insinööri välttää epärehellisyttä ja epäsopeutta ja pyrkii kehittymään yhä taitavammaksi teknisten ongelmien ratkaisijaksi.

Insinööri miettii teknisen kehityksen suuntalinjoja ja välttää vahingollisten tavoitteiden toteutumista.” (Insinööriiliiton etiikkatyöryhmä 1996, 72.)

Insinööriiliiton eettisissä säännöissä insinööri veloitetaan kantamaan vastuuta ammattialasta, ympäristöstä ja yhteiskunnasta yksilö-, järjestö- ja yritystasolla niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin. Insinöörin kuuluu mm. toimia rehellisesti ja kehittää ammattitaitoaan ja eettistä tietoisuuttaan kouluttautumalla, olla mukana luomassa ja ylläpitämässä ammattijärjestön eettisiä sääntöjä, huomioida kestävän kehityksen periaatteet kaikessa suunnittelussaan ja tehdä eettisesti oikeat johtopäätökset, jos työtehtävät ovat ristiriidassa ihmisoikeuksien, yhteiskunnan tai luonnon etujen kanssa. Insinöörin pitäisi pyrkiä kaikessa toiminnassaan poistamaan eriarvoisuutta maailmasta.

Insinööriiliiton yleisten eettisten sääntöjen ja Arkhimedeen valan lisäksi tekniikan alan ammattilaisten eettistä käytöstä ohjaa mm. Tekniikan Akateemisten Liiton kunniasääntö ja Tietotekniikan ammattilaisen Eettiset säännöt sekä lukuisat kansainväliset ohjeistot.

5.3.2 Liiketalous

Liiketalouden ja liike-elämän etiikka on varsin nuori asia. Eettisestä ja vastuullisesta yritystoiminnasta on puhuttu vasta noin 50 vuotta, siitä lähtien kun 1960-luvulla alettiin kiinnittää huomiota ympäristön saastumiseen. (Vähäkangas & Peltonen 2007, 10.)

Liike-elämän etiikka on vaikeasti määriteltävä käsite. Sitä on kuvattu mm. harmaaksi alueeksi etiikan ja lain välillä. Toisen määritelmän mukaan etiikka alkaa siitä, mihin laki loppuu. Suomalaisten yritysjohtajien mielestä tärkeimmät vastuullisuuteen liittyvät asiat ovat organisaation vastuu asiakkaille, lakien noudattaminen ja taloudellisen toiminnan kannattavuus. Yritysjohdon ja omistajien osoittama kiinnostus toimii yleensä motivoivana tekijänä vastuullisen toiminnan suuntaan. Yritysjohdo kantaa viimekädessä vastuun yrityksen toiminnasta ja sen vastuullisuudesta. (Vähäkangas & Peltonen 2007, 5.)

Liike-elämän ja yritysten etiikka on uutisissa vähän väliä. Yleensä syynä ovat negatiiviset asiat, erilaiset yritysskandaalit ja epäeettinen toiminta. Usein nämä julkisuuteen tulleet rikokset ja muut ”harmaan talouden” paljastukset vaikuttavat ainakin paikallisesti tai kansallisesti, mutta jopa maailmanlaajuisesti silloin kun kyseessä on monikansallinen suuryritys. Kaikki nämä esiin tulleet väärinkäytökset ovat aikaansaaneet sen, että tavalliset kansalaiset kokevat liike-elämän etiikan vähentyneen. (Vähäkangas & Peltonen 2007, 5.)

Suomessa rehellisyys koetaan tärkeäksi, ehkä jopa tärkeimmäksi arvoksi myös liike-elämässä, mutta 1990-luvun aikana rehellisyyttä korkeammalle liike-elämän arvoissa nousi välittäminen. Tähän vaikuttivat yleisen kiinnostuksen lisääntyminen liike-elämän etiikkaa kohtaan sekä lama ja sitä seurannut talouskasvu. (Vähäkangas & Peltonen 2007, 11.)

Tekniikan alalta löytyy useitakin yleisiä eettisiä ohjeita. Liiketalouden alallakin on ohjeita, mutta ne ovat yleensä yrityskohtaisia (esim. Rautakirja Oy:n eettiset ohjeet) tai tietyille ammattiryhmälle tarkoitettuja. Tällaisia ammattiryhmäkohtaisia ohjeita ja sääntöjä ovat esimerkiksi KHT- ja HTM-tilintarkastajasäännöt, Kiinteistönvälittäjän moraalisisäännöt ja Hyvää tilintarkastajatapaa koskevat ohjeet (Heikkonen 1995, 8). Myös markkinointiin liittyy monenlaisia, myös eettisiä, ohjeita, kuten esimerkiksi Mainonnan eettisen neuvoston säännöt.

Suomen kaltaisissa markkinatalouksissa yksityiset tahot omistavat useimmiten tuotantovälineet. Omistajat päättävät, mitä ja miten välineillä tuotetaan ja miten tuotteita markkinoidaan. Kuluttajilla on vapaus valita, mitä he ostavat. Maailmanlaajuisesti pyritään vapaaseen ja rajattomaan kaupankäyntiin. Yritys pyrkii vastaamaan asiakkaitensa tarpeisiin ja pitämään asiakassuhteet pitkäikäisinä. Terveellä pohjalla toimiva yritys huomioi yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden pitkällä aikavälillä hyväksyttävän tuloksen lisäksi. (Heikkonen 1995, 81.)

Kysyntä ja tarjonta määrittelevät hinnat. Tähän liittyy terve, avoin ja muita syrjimätön kilpailu mm. ilman vilppiä ja määräävän markkina-aseman väärinkäyttöä. Markkinataloudessa jokaisella on oikeus harjoittaa ammattia tai elinkeinoa sekä perustaa yrityksiä lupien ja mahdollisten julkisen vallan esittämien rajoitusten puitteissa.

Tämä antaa omalta osaltaan edellytyksiä terveelle ja tasavertaiselle kilpailulle, mikä estää taloudellista väärinkäyttöä. (Heikkonen 1995, 81.)

Heikkonen (1995, 82) antaa joitakin suoria ohjeita, milteipä ”käskyjä” talouselämän hyvän tavan ja moraalien vastaisuuksista:

- *”Yrityksen on käyttäytyttävä eettisesti kilpailijaa kohtaan samalla tavalla kuin yritys toivoo kilpailijan käyttäytyvän itseään kohtaan.”*
- *”Yritys ei saa käyttää markkinoinnissa hyvän tavan vastaista tai muutoin sopimatonta menettelyä.”*

Talouselämässäkin pitää toimia kunniallisesti, rehellisesti ja kurinalaisesti. Vaikka yksilöllä ja yrityksellä on oikeus perusteltuun hyvään tulokseen, ei sitä pidä kuitenkaan tavoitella keinottelulla ja spekuloinnilla. Kenelläkään ei ole oikeutta voiton maksimointiin ja raakaan helpon rahan tekoon. Työntekijänä pitää toimia asianmukaisesti, mikä tarkoittaa huolellista ja objektiivisesti hyväksyttävää tehtävän suorittamista, taitavaa lainsäädännön ja normiston noudattamista tehtävien täyttämässä sekä mahdollisilta vaaroilta ja riskeiltä suojautumista. (Heikkonen 1995, 144.)

Liiketalouden etiikkaan liittyvät myös paljon puhutut yrityksen yhteiskuntavastuu ja kestävä kehitys. Näiden kautta liiketalouden etiikka liittyy mm. ekologiseen etiikkaan. Paperiton toimisto ei ole toteutunut, mutta yritys voi sitoutua kierrättämään ja suojelemaan luontoa sekä huolehtimaan oman taloudellisen menestymisen ohella työntekijöistään, turvaamaan olemassa olevat työpaikat ja tarjoamaan uusia sekä hyödyntämään sitä kautta koko aluetta.

5.3.3 Matkailu ja ravitsemispalvelut

Matkailu ja ravitsemispalvelualan liike- ja yritystoiminnassa pätevät samat lainalaisuudet ja eettiset velvoitteet kuin millä tahansa muulla alalla ja liiketaloudessa yleensä, mutta maailman suurimmaksi elinkeinoksi arvioituun matkailuun liittyy monia eettisiä, ekologisia ja sosiokulttuurisia ongelmia, joiden tiedostaminen ja hallitseminen ovat aina vain tärkeämpiä. 1990-luvulla matkailun etiikkaa koskeva tutkimus lisääntyi,

mutta edelleen kaivataan painokasta eettistä tarkastelua ja ennen kaikkea teoreettista tietoa eettisistä ongelmista matkailun alalta. (Puhakka 2008, 71.)

EU:n määritelmän mukaan ”kestävä matkailu on taloudellisesti ja sosiaalisesti elinkelpoista matkailua, joka ei vahingoita ympäristöä eikä paikallista kulttuuria. Se merkitsee yhtä aikaa liiketoiminnan ja talouden menestymistä, ympäristöhaittojen vähentämistä, ympäristön suojelemista ja kehittämistä sekä vastuuta yhteiskunnasta ja kulttuurisista arvoista”. (Kuluttajavirasto.)

Matkailun ohjaamiseksi on laadittu lukuisia kansallisia ja kansainvälisiä eettisiä ohjeistoja. Monilla matkatoimistoilla, hotelleilla ja muilla matkailualan yrityksillä on omia eettisiä ohjeitaan. Reilun matkailun yhdistys (2009) on tehnyt reilun matkailijan ohjeet:

”Hanki tieto matkakohteesta.

Matkusta huippusesongin ulkopuolella.

Valitse vastuuntuntoinen matkanjärjestäjä.

Suosi paikallista.

Säästä energiaa ja vettä.

Minimoi jätteet.

Kunnioita paikallista kulttuuria.

Suojele ihmisiä, eläimiä ja luontoa.

Kerro näkemästäsi ja kokemastasi.”

Reilun matkailun yhdistyksen mukaan vastuuntuntoisen matkanjärjestäjän toiminnasta on hyötyä paikallisyhteisöille eikä se juurikaan tuota ympäristö- ja sosiaalisia haittoja. Turun ammattikorkeakoulun Kestävän kehityksen koulutusohjelmassa on tehty Eettisen matkailijan muistilista, joka on pitkälti samansuuntainen Reilun matkailun yhdistyksen ohjeiden kanssa.

Matkailun ja erityisesti lentomatkailun yhteydessä on puhuttu viime aikoina hiilijalanjäljestä ja vapaaehtoisesta lentomaksusta. Lentomatkustus on kasvanut matkailun keskimääräistä kasvua nopeammin ja alan ennusteiden mukaan kasvu vain jatkuu. Tämä kasvu mitätöi muilla aloilla saadut päästöjen vähentämistavoitteet. Länsimaisen, keskiluokkaisen henkilön hiilijalanjälkeä laskettaessa lentomatkustaminen

on suurin kasvihuonepäästöjä aikaansaava toiminto. (Mero 2006.) Yksityishenkilöille onkin luotu mahdollisuuksia vaimentaa omantuntonsa ääntä maksamalla vapaaehtoista lentomaksua.

Yrityksiä palkitaan Pohjoismaisella ympäristömerkillä, jos he täyttävät tuotteillaan ja palveluillaan ns. Joutsenmerkin saamisen tiukat vaatimukset. Hotelleille asetetut kriteerit mittaavat mm. energian ja veden kulutusta, kemikaalien käyttöä, jätehuoltoa sekä raaka-aineiden ja kulutustavaroiden hankintaa. Suomessa on ympäristömerkki myönnetty joillekin hotelleille ja ravintoloille.

Valveutunut matkailija matkustaa siis mieluummin junalla kuin lentokoneella, ei tuhlaa vettä vaihdattamalla lakanoitaan ja pyyhkeitään joka päivä ja viettämällä aikaansa kylpylöissä, syö paikallista ruokaa, liikkuu luonnossa vain merkittyjä polkuja pitkin eikä poimi kasveja, kunnioittaa paikallisia ihmisiä, heidän kulttuuriaan ja uskontoaan, ei hyväksikäytä ketään eikä osta lapsityövoimalla valmistettuja tai uhanalaisesta eläimestä tehtyjä matkamuuistoja. Matkailualan yrittäjän ja matkailualalla työskentelevän on oltava perillä luonnonsuojelullisista ja muista eettisistä arvoista, pyrittävä toimimaan kestävän kehityksen ja luonnonsuojelun ehdoilla ihmisiä kunnioittaen.

Ravintoloiden ja muiden ravitsemispalvelualan yritysten ja niissä työskentelevien henkilöiden pitää myös ottaa kantaa erilaisiin eettisiin kysymyksiin: suhtautuminen lähi- ja luomuruokaan, asiakkaiden vakaumusten kunnioitus (kasvis- ym. ruokavaliot, uskontojen asettamat ruokarajoitukset jne.), kierrätys ja jätteiden lajittelu sekä uhanalaisista kasveista ja eläimistä valmistettujen ruoka-aineiden sekä tehokasvatetuista teuraseläimistä saadun lihan käyttö yms. Laittevalinnoissa pitäisi huomioida esim. energiatehokkuus.

Osa eettisistä asioista on laissa määritelty, kuten esimerkiksi alkoholin myynti, mutta lain noudattaminen ei yksin riitä, lisäksi pitää ottaa eettisesti kantaa moniin asioihin: milloin anniskelu pitää lopettaa, kuinka paljon alkoholia voi tarjoilla lapsen tai lasten ollessa osana pöytäseuruetta jne. Sininauhaliitto on julkaissut lapsilähtöisestä näkökulmasta koulutuspaketin ”Kuinka kohtaan päihtyneen asiakkaan. Eettinen ruokalista”, joka avaa keskustelua mm. alkoholihaitoista ja ravintolatyöntekijän mahdollisuuksista ja velvollisuudesta toimia erilaisissa tilanteissa. Sosiaalinen vastuu,

turvallisuus ja vuorovaikutus ovat ”eettisen ruokalistan” tärkeimmät annokset. (Treuthardt 2005.)

Ruoan valmistuksessa eettisesti ja ekologisesti valveutuneiksi vaihtoehtoiksi koetaan kasviruoka, elävä ravinto, luomu- ja lähiruoka, jossa ei käytetä puolivalmisteita tai säilykkeitä. Yleinen yhteiskuntavastuu kuuluu kaikille ravitsemispalveluyrityksille, mutta useimmiten otsikoihin joutuvat pikaruokaketjut, joiden eettiset valinnat eivät läpäise kriittisen yleisön seula.

Ravitsemisalalan etiikasta on tehty tutkimuksia ja opinnäytetöitä. Kuluttaja-lehdessä on tutkittu mm. sitä, mitä Suomessa toimivat pikaruokaketjut tekevät asiakkaiden, ympäristön ja työntekijöiden hyvinvoinnin eteen. Tulokset jäivät välttäviksi ja tyydyttäväiksi. (Ruhanen 2007.) Savonia-ammattikorkeakoulussa on julkaistu opinnäytetyö ”Eettinen toimintamalli ravitsemisalalle”, jossa kirjallisuuden ja suositusten pohjalta kootaan toimenpidelista eettiseksi ohjeistukseksi. Eettisyyttä on arvioitu elintarvikkeiden ympäristö-, sosiaalisilla ja taloudellisilla vaikutuksilla sekä jäljitettävyydellä. (Saatsi 2009.)

5.3.4 Kulttuuri

Kulttuurin alalla etiikkaan liittyy kiinteästi tekijänoikeudelliset kysymykset, henkisen omaisuuden suojaaminen. Tekijänoikeuden alaisia teoksia voi olla kirjallisten tuotosten, kaunokirjallisuuden tai asiatekstin, lisäksi esim. taideteokset, sävellykset, elokuvat ja tietokoneohjelmat. Tekijänoikeudella ei suojata varsinaista ideaa tai ajatusta teoksen takana, vaan tapaa, jolla teos on toteutettu, sen ilmiänsä. (Koivunen & Marsio 2006, 52.)

Tekijänoikeuden painopiste on muuttunut ajan kuluessa. Perinteisesti tekijänoikeus on liitetty taiteen ja kirjallisuuden juridiikkaan, mutta viimeisen vuosikymmenen aikana painopiste on siirtynyt taiteesta ja kirjallisuudesta talouteen ja tekijänoikeus on liitetty entistä useammin muihin kuin taiteellisiin aloihin, esimerkiksi tietokoneohjelmiin tai ei-kaunokirjallisiin teoksiin. Tekijänoikeus on laissa määrätty, mutta yhteiskunnalliset ja eettiset arvot vaikuttavat siihen. Tekijänoikeudesta puhuttaessa on myös pohdittava,

kenen tekijänoikeudesta puhutaan. Onko musiikin esittäjällä vai tuottajalla lopullinen päätäntävalta? (Koivunen & Marsio 2006, 55 - 56.)

Erityisesti musiikki- ja audiovisuaalisen teollisuuden uhkana on viime vuosien aikana ollut luvaton kopiointi ja levitys eli piratismi. Piratismiin vastainen taistelu on kulttuurin alalla toimivien keskeinen tehtävä. Osittain piratismiin liittyen erilaisten avointen lähdekoodien ja vapaiden ohjelmien kehittäminen on saanut lukuisia kannattajia ympäri maailman. Copyright-käsitteen rinnalle on tullut copyleft-termi ilmaisemaan vapaiden teosten ja ohjelmistojen levittämistä. Copyleft-sääntöjen mukaan muokattu teos voidaan julkaista samalla lisenssillä kuin alkuperäinen ja kaikilla on vapaus kopioida, muokata ja levittää teosta. (Koivunen & Marsio 2006, 56.)

Kulttuuriin ja erityisesti taiteen tekemiseen liitetään kiinteästi luovuus, johon on myös liitetty eettisiä näkökulmia esimerkiksi lastenkulttuurista, taidekasvatuksesta, kulttuurin monimuotoisuudesta, kulttuuripalveluiden saavutettavuudesta, taiteen soveltavasta käytöstä ja taiteilijoiden asemasta. Taide on kuitenkin osa yhteiskuntaa ja sitä kautta osa yhteisvastuullisuutta. Vaikka taiteilijalla onkin yksilönä ilmaisun vapaus, hänellä on myös vastuu: hänen pitää kunnioittaa moraalisia ja eettisiä arvoja työssään eikä hän voi taiteen nimissä tehdä mitä tahansa. Asianajaja Matti Wuori on sanonut: *”Esteettinen ja eettinen taas ovat syvästi sidoksissa toisiinsa. Ei ole aitoa taidetta ilman kestävästi eettistä perustaa. – Jos taiteilija tietoisesti ylittää eettisen rajan, joku voi sanoa, että hänellä on siihen taiteilijana oikeus (vrt. Nietzsche). Mitä mieltä olette, onko taiteilija tässä verrattavissa ammatinharjoittajiin, joiden velvollisuus on pysytellä kaidalla tiellä, vai ei? Jos hänen oikeutensa poikkeaa tässä muiden oikeuksista, mikä on tämän oikeutuksen peruste?”* (Koivunen & Marsio 2006, 106.)

Kuvataiteessa on vuosisatojen kuluessa esitetty monia eettisyyteen ja moraaliin liittyviä syytteitä mm. jumalanpilkasta, säädyllyisyyden loukkaamisesta, tekijänoikeuden rikkomisesta, maan lipun, vaakunan tai muun symbolin häpäisemisestä. Viime aikoina huomiota ovat saaneet erilaiset kuvamanipulaatiot, taideväärännökset ja kuvakiellot. (Koivunen & Marsio 2006, 108.)

Kuvamanipulaatioon ja yleensäkin kuvajournalismiin on olemassa eettisiä koodeja, esim. ”Digital manipulation code of ethics”, jonka National Press Photographers

Accociation julkaisi jo vuonna 1991. Tällaisten eettisten koodien mukaan ammattikuvaajien on pyrittävä raportoimaan kohteestaan rehellisesti ja objektiivisesti, yleisöä harhaan johtamatta, kuvattavia kunnioittaen ja arvokkuudella kohdellen, myötätuntoa uhreille osoittaen. (Koivunen & Marsio 2006, 108 - 109.)

Muotoilun ja käsityön alalla eettiset näkökohdat ovat tärkeässä asemassa. Vihreä suunnittelu, vihreä estetiikka, ekologisuus, eettisyys, vastuullisuus ja kulttuurinen kestävyys ovat teemoja, jotka houkuttavat niin suunnittelijoita kuin kuluttajiakin. Niin Suomeen kuin muuallekin maailmaan on perustettu eettiseen ja ekologiseen tuotantoon keskittyviä muotoiluyrityksiä. Victor Papanekin mukaan muotoilu voi ja sen pitäisi tarjota ratkaisuja erityisesti kehitysmaiden sosiaalisiin ja taloudellisiin ongelmiin. Muotoilijat vastaavat siitä, että materiaalit ja prosessit ovat ekologisesti ja inhimillisesti kestäviä. Papanekin mielestä suunnittelijoiden tulisi itse muotoilla eettisiä koodeja, jotka olisivat nykyisiä itseään palvelevia koodeja parempia niin säätelyssä, suojelussa, täsmällisyydessä kuin läpinäkyvyydessäkin. (Koivunen & Marsio 2006, 109 - 110.)

5.3.5 Sosiaali- ja terveysala

Sosiaali- ja terveysala on jo lainsäädännöllisesti hyvin ohjattu ja ohjeistettu ala. Lakien ja säädöksiensä lisäksi monille sosiaali- ja terveysalan ammattiryhmille löytyy omat eettiset ohjeistonsa. Tämä johtuu siitä, että tällä alalla ollaan kiinteästi tekemisissä ihmisten, yksilöiden kanssa ja heidän oikeutensa on turvattava paitsi lailla, myös eettisillä ohjeilla, jotta heidän palvelunsa ja hoitamisensa olisi potilaan/asiakkaan edun mukaista. Kansallisten, kansainvälisten ja ammattialakohtaisten eettisten ohjeiden lisäksi alaa ohjaa erilaiset kansainväliset yleissopimukset ja ihmisoikeusjulistukset.

Sosiaalityön eettiset säännöt: sosiaalityön ammattieettiset periaatteet on tehty sosiaalityön koulujen maailmanjärjestön IASSW:n ja kansainvälisen sosiaalityöntekijäjärjestön IFSW:n kannanottojen ja sosiaalityön määritelmien pohjalta. Näiden sääntöjen peruseriaatteiksi nousevat ihmisoikeudet ja ihmisarvo, yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus ja ammattietiikka. Ihmisoikeuksiin ja ihmisarvoon kuuluu jokaisen henkilön fyysinen, psykologinen, emotionaalinen ja hengellinen loukkaamattomuus ja hyvinvointi, itsemääräämisoikeuden ja osallistumisoikeuden kunnioitus, ihmisten kaikkien puolien huomioon ottaminen sekä

vahvuuksien löytäminen ja kehittäminen. Yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen liittyy negatiivisen syrjinnän estämistä, erilaisuuden tunnustamista, voimavarojen jakamista tasapuolisesti, epäoikeudenmukaisen politiikan ja toimintatapojen vastustamista sekä yhteisvastuullista työskentelyä.

Sosiaalityöntekijöillä on omat kansalliset ammattieettiset sääntönsä ja ohjeistuksensa, mutta tietyt yleiset ammattieettiset ohjeet koskevat kaikkia ympäri maailman: sosiaalityöntekijän on kehitettävä ja ylläpidettävä työssään tarvitsemiaan taitojaan, joita ei saa käyttää epäinhimillisiin tarkoituksiin (esim. kidutus, terrorismi); sosiaalityöntekijän on toimittava rehellisesti ja puolueettomasti sekä suhtauduttava asiakkaisiin myötätuntoisesti, ymmärryksellä ja huolehtivasti pitämättä asiakkaiden tarpeita tai etuja omia tarpeitaan tai etujaan vähäisempinä; sosiaalityöntekijän pitää huolehtia omasta henkilökohtaisesta ja ammatillisesta hyvinvoinnistaan voidakseen tarjota häneltä odotettuja palveluja; sosiaalityöntekijän on pidettävä asiakastiedot luottamuksellisina; sosiaalityöntekijä on vastuussa toimistaan niin asiakkailleen, kollegoilleen, työnantajalleen, ammattijärjestölleen kuin lain edessäkin ja hänen on ymmärrettävä, että nämä vastuut voivat olla ristiriidassa keskenään; sosiaalityöntekijällä on velvollisuus avustaa sosiaalityön oppilaitoksia ja opiskelijoita korkealaatuisen käytännön harjoitusten ja ajantasaisen tiedon välittämiseksi; sosiaalityöntekijän on käytävä eettistä keskusteltua kollegoidensa ja työnantajiensä kanssa sekä oltava valmis ilmaisemaan eettisesti perusteltujen ratkaisujensa syyt sekä ottamaan vastuu niistä; sosiaalityöntekijän on yritettävä luoda työpaikallaan ja maassaan olosuhteet, joissa näitä yleisohjeissa ja kansallisissa säännöissä ilmaistuja periaatteita käsitellään, arvioidaan ja kunnioitetaan.

Suomessa sosiaalialan kansallisia ohjeita on luonut ainakin sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry, joka on julkaissut teoksen *Arki, arvot, elämä, etiikka: sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet*. Nämä Talentia ry:n ohjeet sisältävät lainauksia laeista, kansainvälisistä sopimuksista ja YK:n ihmisoikeusjulistuksesta, oikeusasiamiehen päätöksestä yms., jotka omalta osaltaan liittävät ohjeet kiinteämmin viitekehykseensä, ympäröivään yhteiskuntaan ja arkiseen työhön.

Lääkäriliitto on julkaissut useita painoksia *Lääkärin etiikka* -kirjasta, jonka toimituskunta on Lääkäriliiton eettinen periaatevaliokunta ja joka toimitetaan kaikille Lääkäriliiton jäsenille ja lääketieteen opiskelijoille. Vuonna 2005 julkaistussa kuudennessa painoksessa pohdittiin useita hankalia eettisiä pulmia, kuten ympärileikkausta, hedelmöityshoitoja ja eutanasiaa. Perinteisesti lääkärin tärkein eettinen velvoite ja vastuu on ollut toimia parhaansa mukaan kunkin potilaansa hyväksi. Nykyisin tähän lääkäri-potilas -suhteeseen on tullut mukaan muitakin tahoja: kunnat, valtio ja muut hoidon maksajat ovat asettaneet lääkäreille säästötavoitteita. Yksittäisen potilaan etu ja kustannustehokas toiminta eivät aina kohtaa. Sekä raha- että aikapulan takia lääkäri voi kokea eettisenä ongelmana sen, ettei hän voi hoitaa potilastaan niin hyvin kuin tahtois. (Edilex 7.3.2005)

Saimaan ammattikorkeakoulusta valmistuu sairaanhoitajia, joille on olemassa omat eettiset ohjeet. Suomen sairaanhoitajaliiton (1996) mukaan "Eettisten ohjeiden tarkoituksena on tukea sairaanhoitajien, terveydenhoitajien, kätilöiden ja ensihoitajien (AMK) eettistä päätöksentekoa heidän päivittäisessä työssään. Ohjeet ilmaisevat sairaanhoitajille, muille terveydenhuollossa työskenteleville sekä väestölle sairaanhoitajan perustehtävän yhteiskunnassa ja hänen työnsä periaatteet."

Vastaavat ohjeet toiselta asteelta valmistuville lähihoitajille on julkaissut Suomen lähi- ja perushoitajaliitto SuPer. Näiden ohjeiden mukaan hoitajien eettiset periaatteet ovat ihmisarvon kunnioittaminen ja ihmistä arvostava kohtaaminen, itsemääräämisoikeus, oikeudenmukaisuus, tasa-arvo ja vastuullisuus.

Hoitajan on oltava luotettava ja kunnioitettava jokaista ihmistä, ihmisen yksityisyyttä, henkilökohtaisia elämänarvoja ja elämäntilanteesta, ymmärrettävä jokaisen ihmisen arvo sekä oikeus elää hyvä ja arvokas elämä loppuun asti. Hoitaja tuntee asiakkaiden ja potilaiden oikeudet sekä huolehtii siitä, että asiakas tai potilas saa tarvitsemansa tiedon itseensä liittyvistä asioista ja vaikutusmahdollisuuksistaan. Hoitaja toimii työssään tasa-arvoisesti edistäen ihmisten mahdollisuuksia hyvään elämään ja sitä koskevaan päätöksentekoon syrjimättä ketään aseman, elämäntilanteen, sukupuolen, iän, uskonnon, kulttuurin, rodun, vakaumuksen tai mielipiteen takia. Hoitaja ylläpitää ja kehittää ammattitaitoaan, huolehtii salassapitovelvollisuuden noudattamisesta ja vastaa omasta työstään ensisijaisesti asiakkaalle ja potilaalle. Hoitaja edistää työyhteisönsä

hyvinvointia toimimalla yhdessä muiden ammattiryhmien edustajien kanssa asiakas- ja potilaslähtöisesti sekä rakentavasti. Hoitajan kuuluu osallistua mm. terveyttä ja hyvinvointia koskevaan yhteiskunnalliseen keskusteluun, toimintaan ja mahdollisuuksien mukaan päätöksentekoon niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin. Näin toimien hoitaja välittää ammatillista tietoa ja taitoa sekä edistää samanarvoisuutta, suvaitsevaisuutta ja yhteisvastuullisuutta. (Lähihoitajan eettiset ohjeet 2006, Suomen sairaanhoitajaliitto 1996.)

Nämä periaatteet ja ohjeet tiivistyvät jo vuonna 1958 tehdyssä Sairaanhoitajan valassa: ”Lupaan, että vakaa ja vilpitön tahtoni on sairaanhoitajan tointa harjoittaessani parhaan kykyäni ja ymmärrykseni mukaan täyttää ne velvollisuudet, jotka minulle sairaanhoitajana kuuluvat, ja pitää aina mielessäni sairaanhoitajan työn korkeat ihanteet.” (Suomen sairaanhoitajaliitto 1996.)

6 Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkaukset

Tieteellisen tutkimuksen eettinen hyväksyttävyys, luotettavuus ja tulosten uskottavuus edellyttävät, että tutkimus tehdään noudattaen hyvää tieteellistä käytäntöä.

Tässä luvussa käsitellään Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeita hyvästä tieteellisestä käytännöstä ja sen loukkaamisesta. Lisäksi tarkastellaan myös näihin ohjeisiin sitoutumista ja vastuuta sekä tutkimusvilpin tunnistamista ja ehkäisemistä.

6.1 Hyvä tieteellinen käytäntö (*good scientific practice*)

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK) tehtävänä on siitä annetun asetuksen (1347/1991) nojalla edistää tutkimusetiikkaa koskevaa keskustelua ja tiedotustoimintaa Suomessa sekä toimia aloitteentekijänä tutkimusetiikan edistämiseksi. Väärinkäytösten tunnistamisen ja tutkimisen lisäksi tarvitaan sitoutumista tieteen tavoitteita palveleviin, eettisesti kestäviin toimintatapoihin. Siksi neuvottelukunta on laatinut yhteistyössä suomalaisen tiedeyhteisön kanssa tutkimuseettiset ohjeet hyvästä tieteellisestä käytännöstä ja sen loukkausten käsittelemisestä. (TENK 2002, 2.)

Menettelyohjeiden avulla hyvän tieteellisen käytännön loukkauksia koskevat epäilyt voidaan käsitellä nopeasti ja oikeudenmukaisesti. Yliopistot, tutkimuslaitokset ja ammattikorkeakoulut sekä muut tieteellistä tutkimusta harjoittavat organisaatiot voivat sitoutua allekirjoituksellaan menettelyohjeiden noudattamiseen. (TENK 2002, 2.)

Ohjeiston lähtökohtana on, että hyvän tieteellisen käytännön edistäminen sekä sen loukkausten ja tieteelliseen tutkimukseen kohdistuvien vilppiepäilyjen käsitteleminen kuuluvat ennen muuta tieteellistä tutkimusta Suomessa harjoittaville organisaatioille. Tutkimuseettinen neuvottelukunta keskittyy toiminnassaan tutkimuseettiseen keskusteluun ja tiedotustoimintaan ja yleisten ohjeiden laatimiseen tämän pohjalta. Ohjeiden soveltaminen on tutkijayhteisön itsesääntelyä, jolle lainsäädäntö määrittelee rajat. (TENK 2002, 2.)

Tiedeyhteisön tunnustamat toimintatavat

Hyvän tieteellisen käytännön mukaan tutkijat ja tieteelliset asiantuntijat noudattavat tiedeyhteisön tunnustamia toimintatapoja. Niihin kuuluvat rehellisyys, huolellisuus ja tarkkuus. Vaatimukset koskevat sekä itse tutkimustyötä, sen tulosten tallentamista ja esittämistä että tutkimusten ja tulosten arviointia. (TENK 2002, 3.)

Eettiset tiedon hankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmät sekä avoimuus tulosten julkaisussa

Avoimuudella tarkoitetaan tulosten, metodien, teorioiden ja välineiden avointa jakamista ja kriittiselle tarkastelulle antautumista (Clarkeburn & Mustajoki 2007, 44). Tutkimuksessa tulee soveltaa tieteellisen tutkimuksen kriteerien mukaisia ja eettisesti kestäviä tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmiä ja toteuttaa tieteellisen tiedon luonteeseen kuuluvaa avoimuutta tutkimuksensa tuloksia julkaistaessa (TENK 2002, 3).

Muiden tekemisten kunnioittaminen ja arvostaminen (mm. tekijänoikeudet ja viittaaminen)

Tutkijoiden tulee ottaa muiden tutkijoiden työ ja saavutukset asianmukaisella tavalla huomioon niin, että he kunnioittavat heidän työtään ja antavat heidän saavutuksilleen niille kuuluvan arvon ja merkityksen omassa tutkimuksessaan ja sen tuloksia julkaistessaan (TENK 2002, 3).

Tutkimuksen suunnittelu, toteutus ja raportointi

Tutkimuksen tulee olla suunniteltu, toteutettu ja raportoitu yksityiskohtaisesti ja tieteelliselle tiedolle asetettujen vaatimusten edellyttämällä tavalla (TENK 2002, 3). Eettisesti kestävä tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmät tarkoittavat sitä, että materiaalin keräämisessä ja koejärjestelyissä tulee kunnioittaa tutkimuskohteiden itsemääräämisoikeutta ja minimoida heille aiheutettu haitta (Clarkeburn & Mustajoki 2007, 44).

Tutkijoiden vastuut, velvollisuudet, asema ja omistusoikeudet tuloksiin

Hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti tutkimusryhmän jäsenten asema, oikeudet, osuus tekijyydestä, vastuut ja velvollisuudet sekä tutkimustulosten omistajuutta ja aineistojen säilyttämistä koskevat kysymykset on määritelty ja kirjattu kaikkien osapuolten hyväksymällä tavalla ennen tutkimuksen aloittamista tai tutkijan rekrytoimista ryhmään (TENK 2002, 3).

Sidonnaisuudet

Hyvän tieteellisen käytännön mukaan myös rahoituslähteet ja tutkimuksen suorittamisen kannalta merkitykselliset muut sidonnaisuudet ilmoitetaan tutkimukseen osallistuville ja raportoidaan tutkimuksen tuloksia julkaistaessa (TENK 2002, 3).

Edellä mainittujen asioiden huomioimisen lisäksi tutkimuksessa on noudatettava hyvää hallintokäytäntöä ja henkilöstö- ja taloushallintoa (TENK 2002, 3).

Huomioitavaa on myös, että näiden vaatimusten lisäksi tutkijalla on myös vapaus. Älyllinen vapaus tarkoittaa oikeutta työstää uusia ja kritisoida vanhoja ideoita omien näkemystensä mukaisesti (Clarkeburn & Mustajoki 2007, 44).

6.2 Hyvän tieteellisen käytännön loukkaukset

Hyvän tieteellisen käytännön loukkaukset on seuraavassa jaoteltu kahteen kategoriaan, jotka ovat piittaamattomuus hyvästä tieteellisestä käytännöstä ja vilppi tieteellisessä toiminnassa. Piittaamattomuus ja vilppi voivat ilmetä sekä itse tutkimuksen teossa että tutkimustulosten ja johtopäätösten esittämisessä. Piittaamattomuus hyvästä tieteellisestä käytännöstä ja vilppi tieteellisessä toiminnassa loukkaavat tieteen turmeltumattomuutta/rehellisyyttä. Sen lisäksi piittaamattomuuteen tai vilppiin syyllistyvä voi syyllistyä myös lainvastaiseen tekoon. Aidot tieteelliset tulkinta- ja arviointierimielisyydet eivät kuitenkaan loukkaa hyvää tieteellistä käytäntöä. Ne ovat osa tieteellistä keskustelua. (TENK 2002, 3.)

Piittaamattomuus

Piittaamattomuus hyvästä tieteellisestä käytännöstä ilmenee törkeinä laiminlyönteinä (gross negligence) ja holtittomuutena erityisesti tutkimuksen suorittamisessa. Esimerkkejä muunlaisesta piittaamattomuudesta hyvän tieteellisen käytännön noudattamisessa ovat

- muiden tutkijoiden osuuden vähättely julkaisuissa,
- puutteellinen viittaaminen aikaisempiin tutkimustuloksiin,
- tutkimustulosten tai käytettyjen menetelmien huolimaton ja siten harhaanjohtava raportointi,
- tulosten puutteellinen kirjaaminen ja säilyttäminen,
- samojen tulosten julkaiseminen useita kertoja näennäisesti uusina ja
- tiedeyhteisön johtaminen harhaan oman tutkimustyön suhteen. (TENK 2002, 3; TENK 2010.)

Vilppi

Vilppi tieteellisessä toiminnassa merkitsee tiedeyhteisön ja usein myös päätöksentekijöiden harhauttamista. Se on väärin tietojen tai tulosten esittämistä tiedeyhteisölle tai niiden levittämistä esimerkiksi julkaisussa, tieteellisessä kokouksessa pidettävässä esitelmässä, julkaistavaksi tarkoitetussa käsikirjoituksessa tai rahoitushakemuksessa. Vilppi voi olla sepittämistä, vääristelyä, luvatonta lainaamista tai anastamista. (TENK 2002, 3.)

Sepittämistä on Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK 2002, 4) mukaan *”tekaistujen havaintojen esittäminen tiedeyhteisölle. Sepitettyjä havaintoja ei ole tehty tutkimusraportissa kuvatulla tavalla tai menetelmillä. Sepittämistä on myös tekaistujen tulosten esittäminen tutkimusraportissa.”*

Vääristelyä on alkuperäisten havaintojen tarkoituksellinen muokkaaminen tai esittäminen niin, että havaintoihin perustuva tulos vääristyy. Tulosten vääristely on tieteellisesti perusteetonta tutkimustulosten muuttamista tai valikointia. Vääristelyä on myös johtopäätösten kannalta olennaisten tulosten tai tietojen esittämättä jättäminen. (TENK 2002, 5.)

Neuvottelukunnan määritelmän (TENK 2002, 4) mukaan ”*luvaton lainaamista (=plagiointi) on jonkun toisen julkituksen tutkimussuunnitelman, käsikirjoituksen, artikkelin tai muun tekstin tai sen osan esittäminen omanaan*”. Mustajoki ja Clarkeburn (2007, 23 - 24) huomauttavat, että plagiointiin liittyy myös niin sanottu harmaa alue, jossa teon tuomittavuus ei olekaan enää niin yksiselitteistä. Monimutkaisempi eettinen kysymys on esimerkiksi se, kuinka laajoja lainauksia tutkija voi tehdä omista jo julkaistuista töistään sortumatta itse-plagiointiin.

Anastamista on tutkijalle luottamuksellisesti esitetyn alkuperäisen tutkimusidean, -suunnitelman tai -havaintojen oikeudeton esittäminen tai käyttäminen omissa nimissään (TENK 2002, 4). Ratkaistava eettinen kysymys on, ”*milloin tutkimusteema tai -idea on jonkun toisen omaisuutta*” (Clarkeburn & Mustajoki 2007, 24).

Näiden hyvän tieteellisen käytännön loukkausten lisäksi keskustelua herättää se, miten ja mitä tieteellistä tutkimusta ylipäätään saa harjoittaa. Kiistanalaisia tutkimushankkeita ja -alueita löytyy mm. geeniteknologiasta, eläinkokeista, sikiöillä tehdyistä kokeista ja lasten roolista koehenkilöinä. Jälkikäteen on tuomittu epäeettisinä mm. natsien keskitysleireillä suorittama lääketieteellinen tutkimus ja atomipommin kehittämiseen liittyvä tutkimus. Näistä tosin jälkimmäisessä arvostelun kohteeksi on joutunut enemmänkin tutkimuksen lopputulos ja tapa, jolla sitä hyödynnettiin, kuin itse tutkimusmenetelmät tai niihin liittyvät toimenpiteet. (Mäkinen 2006, 49.)

6.3 Sitoutuminen ja vastuu hyvästä tieteellisestä käytännöstä

Hyvä tieteellinen käytäntö edellyttää sitoutumista eettisesti hyväksyttäviin periaatteisiin. Vastuu tästä kuuluu koko tiedeyhteisölle.

Tutkimusetiikka elää ja muuttuu yhteiskunnan arvojen ja normien mukaan. Siitä huolimatta tutkijan tulee noudattaa ammattietiikkaa ja pystyä perustelemaan tutkimuksessaan tekemiensä valintojen eettisyys.

6.3.1 Tutkijan erityistehtävät

Eettiset periaatteet, säännöt, normit, arvot ja hyveet, joita tutkijan tulee noudattaa harjoittaessaan ammattiaan, muodostavat tutkijan ammattietiikan. Kysymys on siitä, että tutkijalle asetetaan eettisiä vaatimuksia. Pietarinen (1999) määrittelee nämä vaatimukset tai erityistehtävät seuraavasti:

1. Tutkijan perustehtävä on luotettavan informaation tuottaminen, joka edellyttää, että informaatio on perusteltu kriittisesti. Tässä viitataan tutkimusmenetelmiin, kuten havaintomenetelmiin, analysointiin, teorioiden muodostamiseen, käsitteiden määritelmiin tms.
2. Tutkijan on pystyttävä välittämään työnsä tuloksia toisille tutkijoille ja yhteiskunnan muille jäsenille sekä siirtämään tietojaan ja taitojaan uusille tutkijoille. Tässä viitataan tulosten julkistamisen etiikkaan.
3. Tiedon käyttämiseen liittyvät eettiset kysymykset ovat keskeisiä, kun tutkimustyön tuloksia käytetään hyväksi yhteiskunnassa. Usein tutkijat toimivat kiinteässä yhteistyössä informaation käyttäjien kanssa.
4. Kollegiaalinen etiikka on osa tutkijan ammattietiikkaa. Sillä viitataan siihen, ketä kohtaan tutkija on vastuussa toiminnastaan.

Ammattitaidon hankkimisessa ja tehtävässään tutkija itse joutuu tekemään myös eettisiä kysymyksiä koskevia valintoja. Pietarinen (1999) on tiivistänyt nämä 8 periaatteeseen:

1. Älyllisen kiinnostuksen vaatimus. Tutkijan on oltava aidosti kiinnostunut uuden informaation hankkimisesta.
2. Tunnollisuuden vaatimus. Tutkijan on paneuduttava tunnollisesti alaansa, jotta hänen hankkimansa ja välittämänsä informaatio olisi niin luotettavaa kuin mahdollista.
 - Tutkijan on tehtävä ajankäyttöön liittyviä valintoja, miten moniin asioihin paneutuu ja miten syvällisesti.
3. Rehellisyyden vaatimus. Tutkija ei saa syyllistyä vilpin harjoittamiseen.
 - Vilppi missä tahansa muodossa on vastoin tutkijan ammattietiikkaa.
4. Vaaran eliminoiminen. Sellaisesta tutkimuksesta tulee pidättäytyä, joka voi tuottaa kohtuutonta vahinkoa.

- Vahingon luonne voi vaihdella, samoin sen kohteena voivat olla tutkijat, tutkittavat henkilöt, muut ihmiset, rakennettu ympäristö tai luonto.
5. Ihmisarvon kunnioittaminen. Tutkimuksen tekeminen ei saa loukata ihmisarvoa yleisesti eikä kenenkään ihmisen tai ihmisryhmän moraalista arvoa.
 - Esimerkiksi ihmisen kloonausta koskevan tutkimuksen kieltämisen taustalla on ihmisarvon kunnioittamisen vaatimus.
 6. Sosiaalisen vastuun vaatimus. Tutkijan tulee osaltaan vaikuttaa siihen, että tieteellistä informaatiota käytetään eettisten vaatimusten mukaisesti.
 - Yksi vaikuttamisen keino on oman tieteenalan tutkimuksen tekeminen tutuksi muillekin kuin tutkijayhteisön jäsenille.
 7. Ammatinharjoituksen edistäminen. Tutkijan tulee toimia tavalla, joka edistää tutkimuksen tekemisen mahdollisuuksia.
 - Vaikuttaa voi esimerkiksi osallistumalla tiedehallintoon ja tiedepolitiikkaan.
 8. Kollegiaalinen arvostus. Tutkijoiden tulee suhtautua toisiinsa arvostavasti, ei vähättelevästi.

Tutkijan etiikka tiivistyisi siis näihin kahdeksaan periaatteeseen, jotka vaativat 1. älyllistä kiinnostusta, 2. tunnollisuutta työssä, 3. rehellisyyttä, 4. ammatinharjoituksen edistämistä, 5. kollegiaalisuuden arvostusta, 6. vaaran eliminointia, 7. ihmisarvon kunnioittamista ja 8. sosiaalisen vastuun tunnustamista.

Terveydenhuollon ja lääketieteellisen tutkimuksen piirissä näille periaatteille vaihtoehtoinen lähestymistapa tiivistää vaatimuksia edelleen neljään yksinkertaiseen periaatteeseen:

- hyötyperiaate,
- vahingon välttämisen periaate,
- autonomian kunnioittamisen periaate ja
- oikeudenmukaisuuden periaate. (Häyry 1999.)

Häyryn (1999) mukaan hyötyperiaate on eettisen päätöksenteon alkupiste ja liikkeelle paneva voima. Tutkimus voidaan tuomita pelkän hyödyttömyytensä vuoksi.

Vahinkoperiaate on tärkein yksittäinen ohjenuora tutkimuseettisessä päätöksenteossa (Häyry 1999). Tutkimus voi olla esimerkiksi vaarallinen. Toisaalta suurta vahinkoa voi aiheuttaa myös tutkimuksen tuomien uusien mahdollisuuksien poisjääminen ja siten kehityksen hidastuminen tai taantuminen, jos vaarallisuuden takia tutkimus jätetään toteuttamatta. Toisena vaihtoehtona on pyrkiä minimoimaan riskit ja luoda tehokkaat menetelmät turvallisuuden valvomiseen. (Mäkelä 1998, 63.)

Autonomisen kunnioituksen periaate tarkoittaa puolestaan sitä, että koehenkilöiden vapautta ja itsemääräämisoikeutta ei rajoiteta. Oikeudenmukaisuuden periaate voi tasapainottaa muiden periaatteiden vaatimuksia. Näitä periaatteita voidaan tulkita monella eri tavoilla tieteellisen tutkimuksen arvoja arvioitaessa, eikä mikään tulkinta ole yleisesti ajatellen toista sitovampi. (Häyry 1999.)

6.3.2 Tiedeyhteisön sitoutuminen

Vastuu hyvän tieteellisen käytännön noudattamisesta kuuluu koko tiedeyhteisölle. Sitoutumisesta hyvän tieteellisen käytännön noudattamiseen vastaa ensisijaisesti jokainen tutkija itse, mutta vastuu on myös:

- tutkimusryhmällä kokonaisuutena,
- työn ohjaajalla opastajana,
- yksikön ja laitoksen johtajalla työympäristön kehittäjänä ja edellytysten asettajana,
- tieteellisillä seuroilla ja toimittajilla tiedon välittäjinä ja tieteen edistäjinä ja
- rahoittajilla tutkimuksen toimintaedellytysten luojina. (TENK 2010.)

Ryhmän kollektiivista vastuuta käsitellään tarkemmin mm. Mäkelän ja Tuomelan (2003) artikkelissa Ryhmän toiminta ja vastuu.

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeeseen *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen* on sitoutunut 96 tutkimusorganisaatiota. Allekirjoittaneiden joukossa ovat kaikki 21 yliopistoa, kaikki 28 ammattikorkeakoulua, 24 tutkimuslaitosta ja 22 muuta allekirjoittajaa, jotka ovat mm. tieteellisiä seuroja ja yhdistyksiä. (TENK 2009a.)

Neuvottelukunta esittää, että kaikki em. ohjeeseen sitoutuneet sitoutuisivat myös ohjeeseen *Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi*. Sitoutumisasiakirja on lähetetty tutkimusorganisaatioille allekirjoitettavaksi tammikuussa 2010. Näihin ihmistieteisiin luettavien tutkimusalojen eettisiin periaatteisiin (TENK 2009b) kuuluvat ohjeet tutkittavan itsemääräämisoikeuden kunnioittamisesta, vahingoittamisen välttämisestä sekä yksityisyydestä ja tietosuojasta.

Yliopistoilla, tutkimuslaitoksilla, ammattikorkeakouluilla, muilla tutkimusta harjoittavilla organisaatioilla ja tiedeyhteisöllä kokonaisuutena on myös vastuullaan ehkäistä toimintaa, joka haittaa tutkimustoimintaa tai harhauttaa yleisöä. Niiden on puututtava tällaisiin tapauksiin sopivaksi katsomallaan tavalla. Tutkimustoimintaa haittaavaa toimintaa voi olla esimerkiksi toisen työn tahallinen turmeleminen, viivyttäminen tai vaikeuttaminen. Tällainen toiminta voi olla myös rikollista ja sen aiheuttamasta vahingosta voi seurata korvausvelvollisuus. Yleisön harhauttamista on harhaanjohtavien tai vääristelevien tutkimustietojen, tulosten tai niiden tieteellisen merkityksen tai sovellettavuuden esittelemisen julkisuudessa. (TENK 2002, 5.)

Suomessa toimivat tieteelliset seurat ovat myös omalta osaltaan vastuussa hyvän tieteellisen käytännön vaalimisesta ja edistämisestä. Ne voivat ylläpitää sitä muun muassa tieteellisten julkaisujen vertaisarviointijärjestelmän avulla. (TENK 2002, 3.)

7 Tutkimuseettisten ongelmien synty ja ehkäiseminen

Vaikka monet tutkimuksen tekemiseen liittyvät yleiset piirteet ovat säilyneet muuttumattomina jopa vuosikymmeniä, ovat viimeiset 10 - 15 vuotta tuoneet tutkimustyöhön uudenlaisia ilmiöitä. Nämä ilmiöt ovat merkittäväällä tavalla muuttaneet tutkimuksen olosuhteita ja reunaehtoja. Clarkeburn ja Mustajoki (2007, 15 - 21) kokoavat näitä ilmiöitä seuraavasti:

- *Ulkopuolisen rahoituksen voimakas kasvu.* Ulkopuolisella rahoituksella tehdyn tutkimuksen teemat ja metodit määräytyvät sen mukaan, millaiset hankkeet saavat asiantuntijoiden ja rahoittajien hyväksynnän.
- *Vaikuttavuus uutena käsitteenä.* Vaikuttavuus tai relevanssi voi tarkoittaa toisaalta tutkijayhteisön sisäistä vaikuttavuutta, toisaalta tutkimuksen heijastusvaikutuksia yhteiskuntaan.
- *Arviointityön lisääntyminen.* Ulkopuolinen rahoitus lisää myös arviointityön määrää.
- *Tehostunut jatkokoulutus.* Tutkijakoulujärjestelmä on tehostanut jatkokoulutusta ja tohtorintutkinnon suorittajien määrä on noussut. Toisaalta tutkijakoulutuksen laajuus on aiheuttanut myös puutteita ja laiminlyöntejä.
- *Uutena tutkijatohtorivaihe.* Kynnystä opiskelijasta tutkijaksi on jatkuvasti korotettu. Tutkijakoulujärjestelmä on siirtänyt käsitteen ”tutkijakoulutus” kuvaamaan peruskoulutuksen jälkeisiä opintoja. Tutkijatohtorivaihe, post-doktoraalinen vaihe on vakiintunut kielenkäytössä ja rahoituksessa.
- *UPJ, uusi palkkausjärjestelmä yliopistoissa.* Parhaimmillaan upj kannustaa korkeatasoiseen tutkimuksen tekemiseen, huonoimmillaan se lisää tutkijoiden välisen kilpailun negatiivisia piirteitä.
- *Teknologian tuomat uudet mahdollisuudet.* Sekä tutkimuslaitteistojen että mm. muiden tutkimuksen apuvälineiden kuten tietokantojen kehittyminen on vaikuttanut paitsi tutkijoiden tapaan tutkia, myös tutkimusrahoituksen linjauksiin ja painotuksiin.

Tutkimuseettisten ongelmien syntyyn vaikuttavat monet eri seikat. Tutkimusvilppi alkoi saada enenevässä määrin huomiota 1980-luvulla. Tutkimuksen määrän lisääntyminen,

tutkimuksen muuttuminen luonteeltaan ryhmätyöksi, tutkijoiden verkostoituminen sekä yksittäisiin tutkijoihin kohdistuva suorituspaine olivat lisänneet vilppitapauksia ja muita tutkimuseettisesti tuomittavia tekoja. Tästä oli muodostumassa uhka sekä tutkijayhteisön sisäiselle eheydelle että tukijayhteisön ja muun yhteiskunnan väliselle luottamukselle. Tutkimusvilppitapausten selvittämistä ja tutkintaa ryhdyttiin systematisoimaan luomalla säännöstöjä ja ohjeita tutkimusvilpin ja sen eri ilmenemismuotojen ehkäisemiseksi sekä menettelytapoja tutkimusvilppiepäilyjen käsittelemiseksi. (Sarvas 1999.)

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mukaan (TENK 2010) yhtenä syynä tutkimuseettisten ongelmien syntyyn on vieraantuminen perusasioista. Pitäisi olla itsestään selvää, ettei saa valehdella eikä varastaa. Muita syitä nähdään mm. siinä, että pelisäännöt sekoittuvat, kun tehdään yhteistyötä kaupallisen sektorin kanssa. Myös resurssipulasta johtuva tutkijoiden keskinäinen kilpailuttaminen voi aiheuttaa tutkimuseettisiä ongelmia. (TENK 2010.)

Vikaa löydetään myös puutteellisesta johtamiskoulutuksesta (TENK 2010.) Ohjauksen puute esimerkiksi tutkijakoulutuksessa on omiaan aikaansaamaan tiedeyhteisössä välinpitämättömyyden ilmapiirin. Tämä saattaa aluksi ilmetä tietämättömytenä ja huolimattomuutena, mutta on myös selvä kasvualusta vakaville rikkomuksille. (Lötjönen & Karjalainen 1998, 155.)

Merkittävät tekijät ovat myös puutteelliset tai löyhät yhteistyösopimukset yksittäisten tutkijoiden ja tutkimusryhmien välillä. Pitäisi pyrkiä siihen, että kaikesta tutkimusyhteistyöstä tehtäisiin selvä, kirjallinen sopimus, jossa sovitaan ainakin osapuolten työnjaosta, oikeuksista tuloksiin ja tulevien julkaisujen teosta. (Sarvas 1999.)

Vilppi ja epärehellisyys tieteellisessä tutkimuksessa ovat vakavia tutkimuseetiikan ja tutkijan ammattietiikan loukkauksia. Sarvas (1999) muistuttaa, että tieteelliselle tutkimukselle ominainen itsensä korjaava periaate ja tutkijayhteisön sisäinen kontrolli estää ja paljastaa vilpin, koska tutkijat ovat tiukkoja vaatimuksissaan noudattaa äärimmäistä rehellisyyttä kaikessa tutkimukseen liittyvässä toiminnassa. Yksittäiset

tutkijat ja tutkijayhteisö ovat aina reagoineet voimakkaasti vilppiä epäiltäessä tai sen paljastuessa.

Tutkimuseettisten ongelmien ehkäisyyn on monia käytännön keinoja. Hyvien opiskelu- ja tiedonhankintatapojen opettelu alkaa jo koulussa. Hyvä tieteellinen käytäntö opitaan opiskeluaikana. Silloin seurataan esimerkkejä ja osallistutaan erilaisille kursseille ja keskustelutilaisuuksiin. Vaikka asioista ei aina olla samaa mieltä, tulee tutkijoiden oppia molemminpuolisen kunnioittamisen periaatteet. Positiivisella työilmapiirillä vähennetään myös vilppiepäilyjä ja -syytöksiä. Kun työskennellään ryhmissä, asioista on syytä sopia kirjallisesti etukäteen, mikä vähentää väärinkäsityksiä. (TENK 2010.)

Mäkinen (2006, 42 - 43) tiivistää epärehellisyyden ja huijauksen ennaltaehkäisyn keinot seuraavasti:

- a) Tutkimuksella tulee olla selvät säännöt.
- b) Tutkimusetiikan koulutus on välttämätöntä, jotta vääränlainen tutkimus minimoituisi.
- c) On myös mietittävä mahdollisia uudistuksia tieteelliseen käytäntöön.

Clarkeburn ja Mustajoki (2007, 26) muistuttavat, että hyvät eettiset taidot eivät välttämättä tuota eettisesti perusteltuja päätöksiä, eikä hyvistä päätöksistä aina seuraa hyviä tekoja. Tämän ristiriidan ymmärtämiseksi he jäsensivät eettistä (tai epäeettistä) tekoa edeltävän prosessin neljään vaiheeseen:

- 1) *Eettisen kysymyksen olemassaolon tunnistaminen.* Jos eettistä kysymystä ei tiedosta, siihen on mahdotonta vastata tietoisesti. Tämä kyky on opittavissa, mutta ei välttämättä kehity itsestään muiden opintojen tai iän karttumisen myötä.
- 2) *Havaittuun kysymykseen reagoiminen.* Tämä merkitsee ennen kaikkea kysymyksen pohtimista yksin tai muiden kanssa keskustelemalla.
- 3) *Sitoutuminen löydetyn ratkaisun toteuttamiseen.* Sitoutuminen vaatii valintojen tekemistä.
- 4) *Pohdinta tehdyn ratkaisun eettisestä lujuudesta ulkopuolisten paineiden puristuksessa.* Toimintaympäristössä voi olla seikkoja, joiden takia pitäisi valita

toisin. Paineita lisäävät mm. organisaation jakamat kannustimet, ns. kepit ja porkkanat.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta perustettiin vuonna 1991 (Asetus 1347/1991). Vuonna 1994 se laati ensimmäisen suosituksen tutkimusvilpin ehkäisemiseksi sekä niistä menettelytavoista, joita tulisi noudattaa tutkittaessa epäilyjä tai syytöksiä tutkimusvilpistä, sekä toimenpiteistä, joihin tulee ryhtyä, kun vilppiä on todettu (TENK 2002).

8 Menettelyohjeet tieteellisen käytännön loukkaamisen käsittelyssä

Tieteellisen käytännön loukkaaminen oppilaitoksessa tai tiedeyhteisössä on joko piittaamattomuutta tai vilppiä. Epäiltyjen tai todettujen tapausten käsittelyyn on olemassa organisaatiokohtaisia menettelyohjeita, jotka usein pohjautuvat Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK) laatimiin ohjeisiin.

Valtaosa Suomen yliopistoista ja ammattikorkeakouluista on sitoutunut noudattamaan TENK:n tutkimuseettisiä ohjeita. Ohjeiden soveltaminen on tutkijayhteisön sisäistä valvontaa, jolle lainsäädäntö määrittelee rajat.

8.1 Tutkinta

Tieteellinen vilppi paljastuu usein vahingossa, mutta osassa tapauksissa asiasta tehdään kuitenkin tietoinen ilmianto. Tällöin puhutaan kantelijasta tai ilmiantajasta. Ilmiantaminen on kaikkien osapuolten kannalta painava tapahtuma, joten sen tekemisessä on edettävä harkiten. Palo (1999) selittää Gunsaluksen 1998 julkaisemat yleiset toimintaperiaatteet. Niiden mukaan tärkein ohje on, että rohkeutta vaativa prosessi sujuu ilmiantajan kannalta helpoimmin, jos hän vuotaa tiedon mieluiten anonyymisti muille tutkijayhteisön jäsenille. Ilmiantoon on syytä saada mukaan myös muita tutkijayhteisön jäseniä. Se tulee myös osoittaa heti oikeaan paikkaan ja oikealle henkilölle. Tapahtumien kulku täytyy kirjata huolellisesti.

Mäkisen (2006, 47) mukaan epäkohtien esittäjän on toimittava rationaalisesti: *”Paras tapa vilpin paljastamiseen on toimia tieteen pelisääntöjen mukaan: asiallinen kritiikki ja tutkimushypoteesin tai -tulosten kyseenalaistaminen on ilmeisesti paras tapa reagoida, sillä silloin ilmiantaja toimii itse rehellisesti”*.

Ilmiannon vaiheista tärkein on yrittää selittää vilppiepäily jollakin muulla syyllä. Keskeistä on asiallisten kysymysten esittäminen ja todisteiden etsiminen, ei syyttäminen. (Palo 1999.) Seuraavassa on esitetty ilmiannon vaiheet lyhyesti:

1. Harkitse muita selityksiä.
2. Kysy, älä syytä.
3. Etsi todisteita.
4. Säilytä ammatillinen asenne.
5. Analysoi tavoitteesi.
6. Hanki neuvoja ja noudata niitä. (Palo 1999.)

Aiheellinen ilmianto toimii aina tieteen hyväksi. Sitä ei pidä estää, vaan ilmiantajaa on päinvastoin pyrittävä suojelemaan. Suomessa tämän tavoitteen saavuttamiseksi Tutkimuseettinen neuvottelukunta on laatinut vilppiä koskevat menettelyohjeet. (Palo 1999.)

Hyvän tieteellisen käytännön loukkaamista koskeva asia tulee vireille siellä, minne ilmoitus epäilystä on tehty, mutta sen käsittely voidaan siirtää siihen organisaatioon, missä epäilyksenalainen tutkimus on pääasiallisesti suoritettu (TENK 2002, 6). Käsittelyn peruseriaatteena on että *”vilppi epäily käsitellään aina ensisijaisesti siinä tutkimuslaitoksessa, jossa epäily toimii”* (TENK 2010). Jos epäilty tutkija on työskennellyt monessa eri tutkimusyhteisössä, käsittely edellyttää yhteistyötä eri tutkimusorganisaatioiden välillä (TENK 2002, 6).

Menettelyn keskeiset tekijät ovat käsittelyn oikeudenmukaisuus, puolueettomuus, nopeus ja kaikkien osapuolten kuuleminen. Myös riittävä asiantuntemus on turvattava koko käsittelyn ajan. (TENK 2002, 6.)

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeen mukainen menettely hyvän tieteellisen käytännön loukkaamista koskevien epäilyjen käsittelemiseksi on kolmivaiheinen:

1. kirjallinen ilmoitus
2. esiselvitys
3. varsinainen tutkinta (TENK 2010.)

Kirjallinen ilmoitus toimitetaan rehtorille tai johtajalle, joka päättää esiselvityksen tarpeellisuudesta. Jos esiselvitys ei poista epäilyä tieteellisestä vilpistä, rehtorin tai johtajan on suoritettava varsinainen tutkinta. Tutkinnan tekijöiksi pyydetään

asiantuntijat, joista yksi nimetään tutkintaryhmän johtajaksi. Ryhmässä tulee olla edustettuna asianomaisen tieteenalan ja juridiikan asiantuntemus sekä tarvittava muu asiantuntemus. Kaikki jäsenet eivät saa olla asianomaisen organisaation palveluksessa. Tutkintaryhmä antaa loppuraportin työstään 120 päivän kuluessa toimeksiannosta. Sen jälkeen rehtori tai johtaja päättää, mihin toimiin ja seuraamuksiin esiselvitys tai varsinaisen tutkinnan tulos antaa aihetta ja päättää niihin ryhtymisestä. Jos epäily tai epäilyn esittäjä on tyytymätön noudatettuihin menettelytapoihin, esiselvitykseen, tutkintaan tai sen loppuraporttiin, hän voi pyytää asiasta lausuntoa Tutkimuseettiseltä neuvottelukunnalta. Neuvottelukunta voi esittää rehtorille tai johtajalle lisätutkinnan suorittamista. (TENK 2002, 7 - 8.)

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan menettelyohjeet hyvän tieteellisen käytännön loukkaamista koskevien epäilyjen käsittelemiseksi on saatavilla Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisussa *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen*.

8.2 Seuraamukset

Mahdollisia toimia ja seuraamuksia harkitessaan rehtorin tai johtajan tulee ottaa huomioon muun muassa hyvän tieteellisen käytännön loukkauksen vakavuus ja mahdollinen toistuminen, piittaamattomuuden aste sekä epäasianmukaisen toiminnan laajuus (TENK 2002, 8).

Vilppi edellyttää aikomusta vääristellä totuutta joko tutkimushavaintojen tai -tulosten kautta tai esiintyä luvattomasti lainatun aineiston tai sen osan kirjoittajana. Vaikka lopputulos toiminnasta voi olla sama, oli kyseessä huolimattomuus tai oppimattomuus tai tarkoituksellinen toiminta, on näiden toimintojen moitittavuus eri luokkaa. (Lötjönen & Karjalainen 1998, 144.)

Jos kyseessä on vilppi tieteellisessä toiminnassa ja vilpillisen tutkimuksen tulokset tai vilpillisin keinoin aikaan saatu tuotos on jo saatettu julkisuuteen, on tutkintaraportin johtopäätökset pyrittävä julkistamaan tutkintaryhmän sopivaksi katsomassa julkaisussa. Tieteellisessä julkaisusarjassa esitettyihin tutkimustuloksiin liittyvän vilppiepäilyn

tutkinnan loppuraportin johtopäätökset on pyrittävä julkaisemaan samalla tai vastaavalla tavalla kuin epäilyn alainen tutkimus on julkaistu. (TENK 2002, 8.)

Loppuraportin julkistamisen lisäksi voidaan toimenpiteinä käyttää voimassaolevan lainsäädännön mukaista virkamies- tai rikosoikeudellista menettelyä sekä mahdollisia työoikeudellisia seuraamuksia. Seuraamus voi olla myös tutkimuksen rahoituksen lakkauttaminen tai epääminen. Rehtori tai johtaja harkitsee kussakin tapauksessa erikseen, millaisiin seuraamuksiin toteennäytetty vilppi antaa aihetta soveltuvan lainsäädännön ja hallinnollisen säätelyn puitteissa. (TENK 2002, 8.)

Yliopistossa ja ammattikorkeakouluissa yleisimmin käytetyt seuraamukset ovat

- opinnäytetyön hyväksymättä jättäminen
- huomautus tai varoitus
- opinnäytetyön arvosanan alentaminen
- opiskelijan erottaminen määräajaksi

Muita mahdollisia seuraamuksia ovat mm.

- rehtorin puhuttelu
- tutkijan aseman uudelleenjärjestely (päättäjän vaihto)
- tutkimusrahoituksen lakkauttaminen
- työ- tai virkasuhteen irtisanominen (Lötjönen 2008.)

9 Oppilaitoskohtaiset menettelytavat, ohjeistus ja opetus

Tässä luvussa tarkastellaan ammattikorkeakoulujen koulutuksen ja tutkimuksen eettisiä menettelytapoja ja ohjeistuksia, jotka ovat kirjoitushetkellä olleet julkisesti saatavilla eri ammattikorkeakoulujen Internet-sivustojen kautta. Oppilaitosten intraneteissa ja muuten pelkästään sisäisesti saatavilla olevia ohjeistuksia ei ole huomioitu lukuun ottamatta Saimaan ammattikorkeakoulun ohjeita, jotka ovat kirjoittajien saatavilla.

Ammattikorkeakoulujen koulutuksen ja tutkimuksen eettisten ohjeiden käytännöt ovat varsin kirjavia. Eroavaisuuksia on paitsi ohjeiden sisällöissä myös niiden esille tuomisen käytännöissä. Ohjeistus on usein sisällytettynä pieninä osina esimerkiksi tutkintosääntöön, kurinpito-ohjeeseen, tenttiohjeeseen ja opinnäytetyöohjeeseen. Osalla ammattikorkeakouluista on erillinen eettinen ohjeisto, joka kattaa koko ammattikorkeakoulun toiminnan sekä henkilöstön että opiskelijoiden osalta. Ohjeet sisältävät paitsi toimintaa koskevat eettiset periaatteet ja säännöt myös menettelyohjeet toiminnan rikkomuksissa ja epäilyissä. Useat ammattikorkeakoulut viittaavat omissa eettisissä ohjeissaan Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeisiin, joiden noudattamiseen ne ovat sitoutuneet.

9.1 Tutkintosääntö

Ammattikorkeakoulujen tutkintosäännöissä kurinpitoa koskevissa pykälissä viitataan tai lainataan usein suoraan Ammattikorkeakoululain 351/2003 pykälää 28 opiskelijan kurinpidosta:

”Opiskelijaa, joka on ammattikorkeakoulussa syyllistynyt vilppiin tai muutoin rikkonut ammattikorkeakoulun järjestystä, voidaan kurinpidollisesti rangaista rikkomuksen vakavuudesta riippuen varoituksella tai erottamalla hänet määräajaksi, enintään yhdeksi vuodeksi. Ennen asian ratkaisemista opiskelijalle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi asiassa.

Opiskelijalle annettavasta varoituksesta päättää rehtori ja opiskelijan erottamisesta määräajaksi ammattikorkeakoulun hallitus.”

9.2 Kurinpito-ohjeet

Ammattikorkeakoulujen kurinpito-ohjeissa määritellään tarkemmin ne käytänteet ja toimenpiteet, joihin ryhdytään epäiltäessä opiskelijaa vilpistä tai muusta epäeettisestä toiminnasta. Toimenpiteet vaihtelevat vilpin vakavuuden mukaan ammattikorkeakoululaissa määritellystä varoituksesta ja määräaikaisesta erottamisesta yksittäisen suorituksen hylkäämiseen tai esimerkiksi opintojaksolta poistamiseen ja sen uudelleen käymiseen.

Lievemmissä tapauksissa kurinpitotoimenpiteestä voi päättää esimerkiksi se opettaja, jonka opintojaksolla vilppi on tehty. Vakavampia tapauksia varten oppilaitoksissa on yleensä erilliset ohjeet.

9.3 Tenttiohjeet

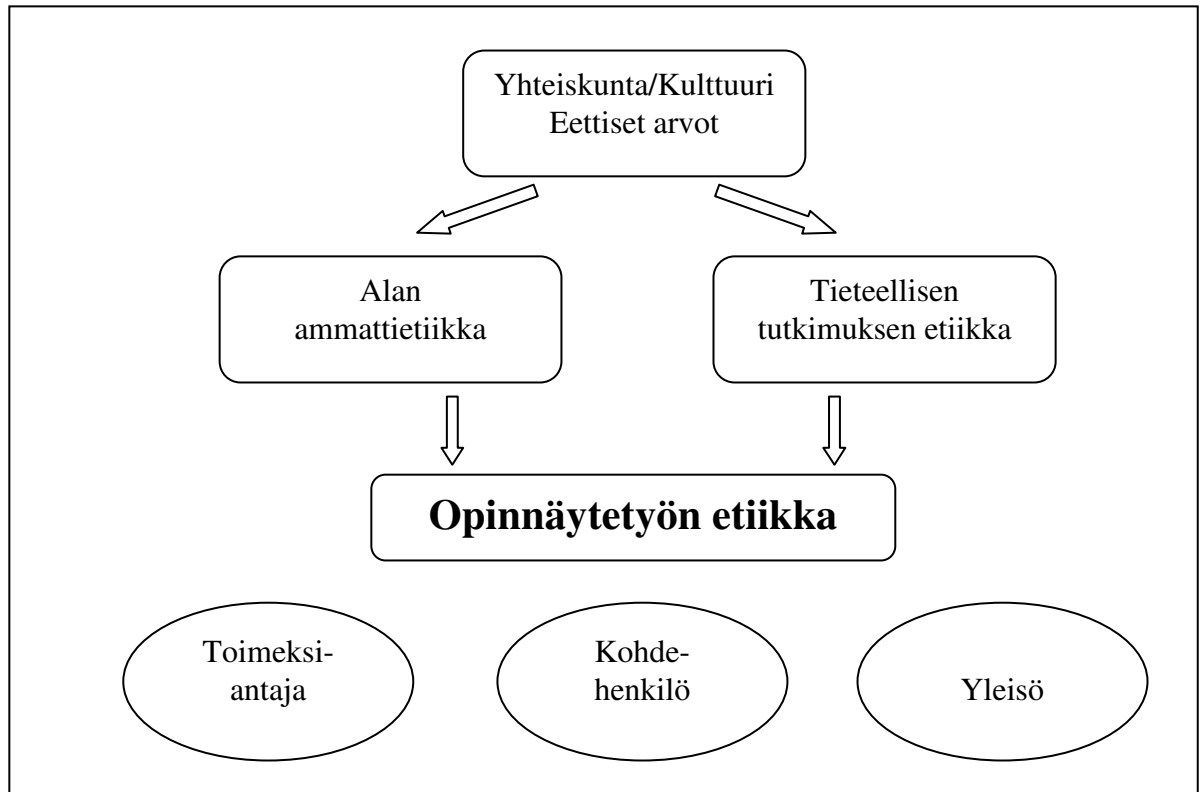
Ammattikorkeakoulujen tenttiohjeissa määritellään, miten menetellään, jos havaitaan opiskelijan luntaavan tai esimerkiksi keskustelevan tentin aikana toisten opiskelijoiden kanssa. Useimmiten ohjeissa määrätään, että tentin valvoja saa tällaisessa tapauksessa keskeyttää opiskelijan tentin ja opiskelijan on poistuttava tenttitilaisuudesta välittömästi.

Epäillyn vilpin käsittely etenee tenttiohjeissa kuvatun menettelyn mukaisesti korkeakoulun organisaatiossa. Vilppiin syyllistyneeksi todetun opiskelijan on yleensä osallistuttava kyseiselle opintojaksolle uudestaan seuraavana lukuvuonna ja tentittävä opintojakso sen hetkisten vaatimusten mukaisesti.

9.4 Opinnäytetyöohjeet

Opinnäytetyön tekeminen on ammattikorkeakouluissa yleensä ohjeistettu melko yksityiskohtaisesti. Opinnäytetyötä koskevat ohjeet sisältävät myös eettiset ohjeet paitsi hyvistä tieteellisestä käytännöstä myös arkietiikan näkökulmasta esimerkiksi pelisäännöt sopimusten ja aikataulujen noudattamiseen.

Esimerkiksi Kajaanin ammattikorkeakoulun opinnäytetyöpakin eettisyyttä käsittelevässä osiossa opinnäytetyöetiikkaan vaikuttavat tekijät on kuvattu seuraavan kaavakuvan (Kuvio 7) muodossa.

Kuvio 7. Opinnäytetyöetiikkaan vaikuttavat tekijät (KAJAK)

Edellä, luvussa 8 ”Menettelyohjeet tieteellisen käytännön loukkaamisen käsittelyssä”, on esitelty yleisimmin käytetyt seuraamukset opinnäytetyössä toteennäytetyn vilpin tapauksessa.

9.5 Eettiset ohjeet

Osalla ammattikorkeakouluista on erilliset eettiset ohjeet, jotka kattavat joko opiskelun ja opetuksen sekä tutkimus- ja kehitystoiminnan tai koko ammattikorkeakoulun toiminnan erittelemättä. Osassa ohjeista otetaan kantaa myös eettisistä periaatteista tiedottamiseen ja keskusteluun. Keskeisiä kanavia ovat mm. opinto-opas, uusien

opiskelijoiden orientaatioviikot, henkilöstön perehdytystilaisuudet, henkilöstökokoukset ja intranet. Joissakin ammattikorkeakouluissa on myös eettinen toimikunta.

Eettisten ohjeiden formaatit vaihtelevat useamman kymmenen sivun mittaisista yksityiskohtaisista dokumenteista opiskelijan ja/tai opettajan huoneentaulu -tyyppisiin esityksiin, joissa eettiset periaatteet on esitetty lyhyenä listana tai numeroituina asiakohtina. Ohjeet käsittelevät mm. vilppiä, rehellisyyttä, huolellisuutta, toisten ihmisten ja heidän työnsä kunnioitusta, kestävästä kehitystä, hyvinvointia, yhteishenkeä, aktiivisuutta ja vastuullisuutta. Ohjeissa korostetaan esimerkiksi tavoitteita oppia, kasvaa ja kehittyä oman ammattialan asiantuntijatehtäviin. Joissain ohjeissa muistutetaan myös toimimaan myönteisenä esikuvana. Esimerkiksi Jyväskylän ammattikorkeakoulun eettiset periaatteet (JAMK) kattavat kaiken toiminnan toimintaympäristöstä riippumatta, myös sosiaalisessa mediassa.

9.6 Eettisyys kurssisisällöissä

Suomen ammattikorkeakouluissa etiikan ja eettisyyden opettamisessa näyttäisi olevan kaksi selvästi erilaista linjaa. Osassa ammattikorkeakouluista eettinen osaaminen on sisällytetty eri koulutusohjelmiin yhtenä osaamisalueena läpi perusopintojen opetuksen. Esimerkkinä näistä ammattikorkeakouluista voidaan mainita Savonia, Tampere ja Vaasa. Muutamissa ammattikorkeakouluissa eettisen osaamisen opintojaksot on toteutettu vapaasti valittavissa opintojaksoissa. Näistä ammattikorkeakouluista on esimerkkinä Seinäjoki. Useassa ammattikorkeakoulussa eettinen osaaminen on sisällytetty tutkimusmenetelmien, markkinoinnin ja liiketoiminnan yms. opetukseen tai opintojen alkuvaiheessa orientoivien opintojen yhdeksi sisällöksi ammatillisuuteen ja eettisen osaamiseen kasvamisessa.

Etiikka ja eettinen osaaminen on nostettu omaksi osaamisalueeksi ja ammatilliseksi kompetenssiksi eri koulutusohjelmissa useissa ammattikorkeakouluissa ja näin koulutuksissa pyritään vastaamaan monimutkaistuvan maailman asettamiin haasteisiin.

Katsauksessa eri ammattikorkeakoulun koulutusohjelmien opintojaksoihin löytyi myös ammattikorkeakouluja, joiden opinto-oppaista ei löytynyt selkeää mainintaa eettisen osaamisen opettamisesta. Voidaan kuitenkin olettaa, että eettinen osaaminen on tavalla tai toisella mukana opetuksessa eri opintojaksoissa. Tiedot etiikan opetuksesta Suomen ammattikorkeakouluissa on etsitty toukokuussa 2010 Internetin julkisista opinto-oppaista, joista on tutkittu tuoreinta saatavilla olevaa versiota. Muutamien ammattikorkeakoulujen opinto-oppaita ei löytynyt ammattikorkeakoulujen Internet-sivuilta.

Sosiaali- ja terveystieteiden koulutusohjelmissä eettinen osaaminen on joko omana opintojaksona/-jaksoinaan tai sisällytettynä opintojaksoihin ilman erillistä mainintaa opintojaksojen kuvauksissa. Eettisyys ja eettinen osaaminen on olennainen osa sosiaali- ja terveystieteillä ja siksi se on esillä ko. alojen koulutusohjelmissä ja opintojaksojen sisällöissä. Sosiaali- ja terveystieteiden ja Poliisiammattikorkeakoulun koulutusohjelmia sitovat monet lainsäädännöstä ja ympäröivän yhteiskunnan moraalista periytyvät etiikkaan ja eettisyyteen liittyvät asiat.

Saimaan ammattikorkeakoulussakin etiikan ja eettisen osaamisen opetus kuuluu olennaisena osana sosiaali- ja terveystieteiden koulutusohjelmiin. Tietotekniikan ja prosessitekniikan koulutusohjelmissä eettinen osaaminen on nostettu yhdeksi osaamisjuonteeksi läpi opintoajan.

9.7 Saimaan ammattikorkeakoulun eettiset ohjeet

Saimaan ammattikorkeakoulussa tämän raportin kirjoittamisajankohtana (keväällä 2010) kaikkien opiskelijoiden yhteiset eettiset ohjeet sisältyvät *Tenttitilaisuuksia koskevaan ohjeeseen* (Saimaan amk, 2008) sekä *Tenttililppi, plagiointi ja kurinpito-ohjeeseen* (Saimaan amk, 2003). Nämä ohjeet ovat opiskelijoiden saatavilla ammattikorkeakoulun intranetissä, tenttiohje myös opiskelijoille tarkoitettuilla Internet-sivuilla.

Tenttitilaisuuksia koskevassa ohjeessa määritellään seuraavasti:

”Tenttitilaisuuden valvojalla on oikeus poistaa opiskelija tenttitilaisuudesta, mikäli opiskelija syyllistyy vilppiin. Jos vilppi havaitaan vasta tenttitilaisuuden jälkeen, voi arvioinnin suorittava opettaja hylätä opintosuorituksen. Vilppiin tai rikkomukseen syyllistynyttä opiskelijaa voidaan ammattikorkeakoulussa rangaista varoituksella tai hänet voidaan erottaa määrääjäksi.” (Saimaan amk, 2008.)

Tenttililppi, plagiointi ja kurinpito -ohjeessa (Saimaan amk, 2003) määritellään ammattikorkeakoulussa vilppiin tai järjestyksen rikkomiseen syyllistymisen kurinpidolliset seuraamukset ja toimenpiteet.

Lisäksi Saimaan ammattikorkeakoulussa on laadittu ohjeistus tekijänoikeuksista opinnäytetöissä. Tätä ohjetta ei kuitenkaan ole toistaiseksi otettu käyttöön eikä julkaistu.

Yhteisten ohjeiden lisäksi eettisiä kysymyksiä käsitellään mm. suomen kielen kirjoittamisen opintojaksoilla ja muiden opintojaksojen kirjallisten harjoitustöiden ohjeissa sekä opinnäytetyöohjeissa. Kirjallisiin töihin liittyvät eettiset ohjeet keskittyvät lähinnä plagioinnin ehkäisemiseen ja lähdeviittausten asianmukaiseen merkitsemiseen.

Tämän raportin liitteenä on kirjoittajien Saimaan ammattikorkeakoululle laatiman eettisyyttä koskevan ohjeistuksen luonnos.

10 Johtopäätökset ja eettisyyden haasteet ammattikorkeakouluissa

Kehittämishankkeen liitteenä on luonnos, joka voidaan muokata lopulliseksi käyttöönotettaviksi ohjeiksi Saimaan ammattikorkeakoulussa. Kehittämishankkeen tuloksia voidaan arvioida sen perusteella, miten hyvin luonnos on hyödynnettävissä Saimaan ammattikorkeakoulun eettisten ohjeiden lopullisen version laadinnassa. Lopullisten ohjeiden jalkauttaminen Saimaan ammattikorkeakoulun jokapäiväiseen toimintaan on tämän kehittämishankkeen tekijöistä riippumaton erillinen prosessi.

Etiikka – ammattietiikka erityisesti – on perusta, jolle ammattikorkeakouluopiskelijan ammatillinen kasvu ja ammatti-identiteetti pohjautuvat. Ammattietiikan pitäisi olla kiinteästi mukana jokaisen ammattikorkeakoulun ja koulutusalan opetuksessa, jotta tulevaisuuden ammatillisella asiantuntijalla olisi työvälineitä ja valmiuksia selviytyä työelämässä vastaan tulevista hankalastakin tilanteista turvallisesti ja varmasti.

Eettisessä päätöksen teossa asiantuntijuus on ammatillinen attribuutti, joka oikeuttaa ja velvoittaa. Työtehtävät ovat inhimillisiä toimintoja, jolloin niillä on eettinen ulottuvuus, joten työn tekemiseen liittyy aina eettinen puoli. (Friman 2004a, 32.)

Kuten Mäkelä (1998, 59) muistuttaa, jokaisen tutkijan tulee tähdätä niin hyvään tutkimukseen kuin hänen kykynsä yltävät. *”Tutkijan työstään saama tyydytys ja ilo, tärkeimmät tutkimustyön kannustimet, toteutuvat vain silloin, kun tutkimustyö täyttää korkeat eettiset vaatimukset”.* *”Menestymisen paineet ja nopeasti koventunut kilpailu arvostuksesta, maineesta, viroista ja kaikkein konkreettisimmin tutkimuksen rahoituksesta suuntaavat tutkimusta muista kuin tutkimustyön sisäisistä lähtökohdista käsin. Ne ovat samalla keskeinen tutkimusvilppiin johtava taustatekijä.”* (Mäkelä 1998, 58.) Samat ajatukset pätevät myös opiskeluun ja siihen sisältyvien harjoitustöiden, raporttien sekä opinnäytetöiden tekemiseen.

Yhteiskunta ja tutkijayhteisö ovat myös luoneet rakenteita, jotka auttavat tutkijaa ylläpitämään tutkijan vastuuseen kuuluvia korkeita eettisiä periaatteita. Tällaisia ovat esimerkiksi tutkimuksen tekoon tarvittavat erilaiset luvat ja tässä työssä tarkastellut ohjeistot hyvän tutkimuskäytännön noudattamiseksi. Kuitenkin, *”luvista ja ohjeistoista*

huolimatta tutkijan omaksi vastuuksi jää hänen, vaikkapa vain yhtenä ryhmän jäsenenä, suorittamansa tutkimus ja sen eettisyys” (Mäkelä 1998, 96).

Opiskelija voi syyllistyä piittaamattomuuteen hyvästä tieteellisestä käytännöstä mm. silloin, kun käyttää löytämäänsä lähdeaineistoa ilman asianmukaista kriittisyyttä sitä kohtaan. Markkola (2008) kirjoittaa lähdekritiikkiin liittyvistä kysymyksistä kuten sisäisestä ja ulkoisesta lähdekritiikistä. Ulkoinen lähdekritiikki on aineiston identifiointia eli lähteen tunnistamista ja mm. sen aitouden selvittämistä. Sisäinen lähdekritiikki puolestaan viittaa aineiston käyttökelpoisuutta koskeviin pohdintoihin, lähteen validiteettiin.

Opiskelijoilla useimmiten ongelmana on kuitenkin tiedonsaannin helppouteen liittyvä taipumus käyttää lähteenä Internetin hakukoneiden tai mm. Wikipedian kautta ensimmäisinä saatavilla olleita lähteitä ilman, että arvioidaan niiden luotettavuutta tai sisällön laatua. Keskustelu lähdekritiikistä muistuttaa, ettei kaikkea lukemaansa pidä uskoa, eikä varsinkaan lainata tutkimustarkoituksiin, edes harjoitus- tai opinnäytetyöhön.

Internetiin liittyy muitakin kuin lähdekritiikkiä koskevia ongelmia. Kuula (2006, 192) huomauttaa, että Internetin käyttäminen tiedon tai aineiston lähteenä tutkimuksessa ei sinänsä muuta sen enempää lainsäädännön soveltamista kuin tutkimusetiikan peruseräitä. Esimerkiksi Internetin avoimuus ja helppous kerätä sieltä aineistoa ei muuta henkilötietolain peruslähtökohtia. Myös Internetin tutkiminen on haasteellista. Eettisten kysymysten tulkinnat ja määritelmät vaihtelevat, koska Internetiä käyttävät eri maiden ja yhteisöjen kulttuureita edustavat ihmiset. Internetin käyttöön tutkimuksessa ei myöskään voida luoda kaikkiin tilanteisiin sovellettavissa olevia eettisiä normeja. Tämä ei ole mahdollista siksikään, että Internet ei muodosta asiasisällöltään ja käyttötarkoitukseltaan yhtenäistä kokonaisuutta. (Kuula 2006, 192 - 193.) Kuula (2006) pohtii mm. verkkolomakkeisiin, sähköpostikyselyihin, sähköpostihaastatteluihin, sähköpostilistoihin, viestiryhmiin, nimimerkillisiin web-palstoihin, kotisivuihin, blogeihin, chatteihin ja roolipeleihin liittyviä kysymyksiä.

Kamppinen (2002) muistuttaa tutkijan uusista riskeistä, mm. tiedon kasvusta. Tietointensiivisyys tarkoittaa sitä, että suhteemme maailmaan on entistä enemmän tiedonkäsittelyn kautta välittyntä. Ilmiöiden syistä ja seurauksista voidaan tietää

entistä enemmän. Tutkimuksessa ei enää esitetä pelkkiä tarkkarajaisia erityiskysymyksiä, vaan tutkimushankkeissa täytyy ylittää tieteiden välisiä rajoja. Tietointensiivisyys tuo mukanaan tiedon runsautta, suorastaan ylitarjontaa. Tämä voi tehdä tutkijan työstä hengästyttävää kilpajuoksua. (Kamppinen 2002, 347 - 352.) Miten voidaan tällöin olettaa tottumattoman opiskelijan pystyvän erottamaan ja löytämään oman opinnäytteensä kannalta olennaiset lähteet ja käyttämään niitä eettisesti oikein? Keskeisessä asemassa on tällöin oppilaitosten ja tutkijakoulutuksen vastuu näiden asioiden opettamisessa.

Lähteet

- Airaksinen, T. (toim.). 2002. Ammattien ja ansaitsemisen etiikka: näkemyksiä ammattien, johtamisen ja liike-elämän arvoista. 3. painos. Helsinki: Yliopistopaino.
- Airaksinen, T. & Friman, M. 2008. Asiantuntija-ammattien etiikka. Hämeenlinna: Hämeen ammattikorkeakoulu.
- Ammattikorkeakoululaki 351/2003. Viitattu 16.12.2009.
<http://www.edilex.fi/saadokset/lainsaadanto/20030351?search=1>
- Ammattikorkeakoulut Bolognan tiellä: ammattikorkeakoulujen osallistuminen eurooppalaiseen korkeakoulutusalueeseen, projektin loppuraportti. 2007. Helsinki: Arene ry.
- Anttonen, S. 1996. Arvokasvatus monikulttuurisessa yhteiskunnassa. Teoksessa Pitkänen, P. (toim.) Kasvatuksen etiikka. Helsinki: Edita, 67 – 87.
- Asetus tutkimuseettisistä neuvottelukunnasta 1347/1991.
- Atjonen, P. 2001. Pedagogista etiikka etsimässä. Ortodoksinen kulttuuri 4/2001, 86 – 91.
- Clarkeburn, H., Mustajoki, A. 2007. Tutkijan arkipäivän etiikka. Tampere: Vastapaino.
- Edilex 7.3.2005. Lääkäriliitto korostaa eettisten periaatteiden merkitystä. Uutinen. Viitattu 16.5.2010. <http://www.edilex.fi/content/uutiset/7545.html>
- Friman, M. 2004a. Ammatillisen asiantuntijan etiikka ammattikorkeakoulussa. Tohtorin väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Friman, M. 2004b. Hyveellisyys asiantuntijan mahdollisuutena. Teoksessa Ammattikorkeakouluetiikka. Helsinki: Opetusministeriö, 136 - 144.
- GTLK. Geenitekniikan lautakunnan tehtävät. Viitattu 14.3.2010.
<http://www.geenitekniikanlautakunta.fi/tehtavat.html>.
- Hakala, J. 2004. Opinnäyteopas ammattikorkeakouluille. Helsinki: Gaudeamus.
- Hallamaa, J. Tieteen etiikka: ei mitään sensaatioiden siveysoppia. Viitattu 8.3.2010.
<http://tsv.fi/ttapaht/024/hallamaa402.pdf>
- Harjunen, E. 2002. Miten opettaja rakentaa pedagogisen auktoriteetin? Otteita opettajan arjesta. Helsinki: Suomen Kasvatustieteellinen Seura.
- Heikkonen, J. 1993. Menestyjän etiikka: arvot, valta, vastuu, oikeudenmukaisuus, avoimuus, rehellisyys. Helsinki : Teollisuuden kustannus.

- Heikkonen, J. 1995. Moraali ja etiikka käytännössä: käsikirja. Helsinki: Tietosanoma.
- Hellsten, S. Eettinen kasvatus ja yhteiskunnallinen oikeudenmukaisuus. Teoksessa Pirkko Pitkänen (toim.) Kasvatuksen etiikka. Helsinki: Edita, 51 - 66.
- Hoffman, D. Kasvatus ja moraali. Teoksessa Pirkko Pitkänen (toim.) Kasvatuksen etiikka. Helsinki: Edita, 7 - 12.
- Honkonen, R. & Korander, T. 2004. Miksi uudetkin professiot ja moniammatilliset verkostot tarvitsevat ammattietiikkaa? Teoksessa Ammattikorkeakouluetiikka. Helsinki: Opetusministeriö, 94 - 109.
- Häyry, M. 1999. Huomioita tutkimusetiikasta ”keskitason periaatteiden” valossa. Teoksessa Lötjönen, S. (toim.) 1999. Tutkijan ammattietiikka. Opetusministeriö/Tutkimuseettinen neuvottelukunta, Viitattu 5.3.2010. http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/1999/tutkijan_ammattietiikka?lang=fi
- Insinööriliiton etiikkatyöryhmä. 1996. Miten olis tippa etiikkaa: insinöörin etiikkakirjanen. Helsinki: Insinööriliitto.
- JAMK. Jyväskylän ammattikorkeakoulun eettiset periaatteet. Viitattu 31.5.2020. http://www.jamk.fi/download/JAMK_Eettiset_periaatteet_hallituksen_hyvakysyma_20090929.pdf
- KAJAK. Opinnäytetyöpakki: Eettisyys. Viitattu 16.5.2010. http://www.kajak.fi/opari/Opinnaytetyopakki/Teoreettinen_materiaali/Tukimat_eriali/Eettisyys
- Kamppinen, M. 2002. Tutkijan uudet riskit: Tiedon kasvu ja muuttuvat ajalliset rakenteet. Teoksessa Karjalainen, S., Launis, V., Pelkonen, R. & Pietarinen, J.(toim.). 2002. Tutkijan eettiset valinnat. Helsinki: Gaudeamus, 347 - 354.
- Koivunen, H. & Marsio, L. 2006. Reilu kulttuuri? Kulttuuripolitiikan eettinen ulottuvuus ja kulttuuriset oikeudet. Helsinki: Opetusministeriö. Viitattu 23.5.2010. <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2006/liitteet/opm50.pdf>
- Koskinen, L. 1995. Mikä on oikein? Etiikan käsikirja. Juva: WSOY.
- Kotkanvirta, J., Nyssönen, S. 1996. Ajatus – etiikka. Porvoo: Weilin+Göös.
- Kuluttajavirasto. Eko-ostaja. Matkailun kasvu uhkaa ympäristöä. Viitattu 16.5.2010. <http://www.kuluttajavirasto.fi/fi-FI/eko-ostaja/matkailu/>
- Kuula, A. 2006. Tutkimusetiikka: aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.
- KYTÖ. Koe-eläintoiminnan yhteistyöryhmä. Viitattu 14.3.2010. <http://wwwb.mmm.fi/koe-elaintoiminta/>

- Lampinen, O. & Nummela, P. 2004. Ammattikorkeakoulun eettiset ulottuvuudet ja haasteet. Teoksessa Ammattikorkeakouluetiikka. Helsinki: Opetusministeriö, 10 - 16.
- Loukola, O. 2007. Etiikka. Helsingin yliopisto valtiotieteellinen tiedekunta. Viitattu 26.1.2010. <http://www.valt.helsinki.fi/blogs/etiikka/I%20johdanto.pdf>
- Lähihoitajan eettiset ohjeet. 2006. Helsinki: SuPer.
- Lötjönen, S. 2008. Tutkimusetiikka, hyvä tieteellinen käytäntö ja vilppi. Viitattu 14.3.2010. http://www.tenk.fi/JulkaisutjaOhjeet/TENK_%202008_suomi.ppt#1.
- Lötjönen, S. & Karjalainen, S. 1998. Vilppi tieteellisessä tutkimustoiminnassa. Teoksessa Saarnilehto, A. 1998. Tutkijan oikeudet ja velvollisuudet. Helsinki: WSOY Lakitieto Oy. 141 - 166.
- Markkola, P. 2008. Lähdekritiikki – niin hiljaista ettei sitä huomaa. Teoksessa Lempiäinen, K., Löytty, O. & Kinnunen, M. (toim.). 2008. Tutkijan kirja. Tampere: Vastapaino, 168 - 177.
- Mero, M. 2006. Lentomatkestaminen ja ilmaston muutos – matkailualan kuuma peruna. Viitattu 16.5.2010. http://www.reilumatkailu.fi/matkailu_ja_ilmastonmuutos.html
- MOT sanakirjasto. Viitattu 20.1.2010. <http://mot.kielikone.fi/mot/ekarjala/netmot.exe?motportal=80>
- Mäkelä, P. & Tuomela, R. 2003. Ryhmän toiminta ja vastuu. Teoksessa Kanninen, V. & Sintonen, M. (toim.). 2003. Etiikka & talous. Helsinki: WSOY, 372 - 386.
- Mäkelä, P. 1998. Tutkijan vastuu. Teoksessa: Saarnilehto, A. 1998. Tutkijan oikeudet ja velvollisuudet. Helsinki: WSOY Lakitieto Oy, 57 - 101.
- Mäkinen, O. 2006. Tutkimusetiikan ABC. Helsinki: Tammi.
- Mäkinen, P. 2005. Opetuksen ihmiskäsitys. Verkko-tutor: Suunnitelmallisen ohjauksen lähtökohtia. Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskus. Viitattu 21.2.2010 <http://www.uta.fi/tyt/verkkotutor/suunohj.htm#opetus>
- Niiniluoto, I. 1994. Järki, arvot ja välineet: kulttuurifilosofisia esseitä. Helsinki: Otava.
- OAJ Opetusalan ammattijärjestö. Opettajan ammattietiikka ja eettiset periaatteet. Viitattu 21.2.2010. http://extra.oaj.fi/portal/page?_pageid=515,447767&_dad=portal&_schema=PORTAL
- Ojanen, E. 2004. Hyvä työntekijä, hyvä ammattilainen, hyvä ihminen? Teoksessa Ammattikorkeakouluetiikka. Helsinki: Opetusministeriö, 72 - 75.

- Opetushallitus. Etälukio, uskonto, kurssi 3. Viitattu 26.1.2010.
http://www02.oph.fi/etalukio/uskonto/kurssi3/sivu_3_2_2.html
- Palo, J. 1999. Ilmiantaja tutkijayhteisössä. Teoksessa Lötjönen, S. (toim.) 1999. Tutkijan ammattietiikka. Opetusministeriö/Tutkimuseettinen neuvottelukunta, Viitattu 5.3.2010.
http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/1999/tutkijan_ammattietiikka?lang=fi.
- Patrikainen, R. 1999. Opettajuuden laatu: ihmiskäsitys, tiedonkäsitys ja oppimiskäsitys opettajan pedagogisessa ajattelussa ja toiminnassa. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Pesola, M. 2008. Ammattietiikan opetuksen ja ohjauksen kehittäminen humanistisessa ammattikorkeakoulussa. Kehittämishankeraportti. Jyväskylän ammattikorkeakoulu, ammatillinen opettajakorkeakoulu. Viitattu 26.1.2010.
https://oa.doria.fi/bitstream/handle/10024/50092/jamk_1236932112_4.pdf?sequence=2
- Pietarinen, J. 1999. Tutkijan ammattietiikan perusta. Teoksessa Lötjönen, S. (toim.) 1999. Tutkijan ammattietiikka. Opetusministeriö/Tutkimuseettinen neuvottelukunta, Viitattu 5.3.2010.
http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/1999/tutkijan_ammattietiikka?lang=fi.
- Puhakka, R. 2008. Perusteellinen katsaus matkailun etiikkaan. Julkaisussa Terra 120:1 2008, 71 - 72. Viitattu 16.5.2010.
<http://elektra.helsinki.fi/se/t/0040-3741/120/1/perustee.pdf>
- Puolimatka, T. 2002. Opetuksen teoria Konstruktivismista realismiin. Vammala: Tammi.
- Pursiainen, T. 2001. Ammattien etiikka. Julkaisussa Defensor Legis 1/2001, 31 - 50. Viitattu 17.12.2009. <http://www.edilex.fi/lakikirjasto/986.pdf>
- Pursiainen, T. Sanoma opetuksessa: etiikan näkökulma. Teoksessa Hannele Niemi ja Riitta Sarras (toim.) Erilaisuuden valot ja varjot Eettinen kasvatus koulussa. Keuruu: Otava, 21 – 35.
- Raatikainen, P. 2004. Tieteen arvovapaus, tutkijan moraalinen vastuu ja tutkimusrahoitus. Teoksessa Ammattikorkeakouluetiikka. Helsinki: Opetusministeriö, 61 - 70.
- Reilun matkailun yhdistys. 2009. Reilun matkailijan ohjeet. Viitattu 16.5.2010.
http://www.reilumatkailu.fi/reilun_matkailijan_ohjeet.html
- Ruhanen, E. 2007. Hampurilaisen välissä ei etiikkaa eikä ekotekoja. Julkaisussa Kuluttaja 1/2007. Viitattu 16.5.2010. <http://www.kuluttaja.fi/Page/ea72418f-56a2-4c87-a296-fa3eaaa0acd0.aspx>
- Räsänen, R. 1993a. Eettinen kasvatus opettajankoulutuksessa. Osa I Peruskäsitteitä ja filosofisia lähtökohtia. Oulu: Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta.

- Räsänen, R. 1993b. Eettinen kasvatus opettajankoulutuksessa. Osa III Eetiikan opetuksen oikeutus ja keskeisiä eettisen kasvatuksen koulukuntia. Oulu: Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta.
- Saarnilehto, A. (toim.) 1998. Tutkijanoikeudet ja velvollisuudet. Helsinki: Werner Söderström lakitieto.
- Saatsi, E. 2009. Eettinen toimintamalli ravitsemisalalle. Opinnäytetyö. Kuopio: Savonia-ammattikorkeakoulu, Matkailu- ja ravitsemisala, Hotelli- ja ravintola-alan koulutusohjelma, Ravitsemispalveluiden johtaminen. Viitattu 16.5.2010. Tiivistelmä saatavana: http://www.savonia.fi/kirjasto/opinnayt/abstrakti/abstract.savonia2009_SaatsiEine_fin.pdf
- Saimaan amk. 2008. Tenttitilaisuuksia koskeva ohje.
- Saimaan amk. 2003. Tenttililppi, plagiointi ja kurinpito-ohje.
- Soilamo, O. 2009. Monikulttuurisuus opettajan työssä. Turun yliopisto. Studia generalia -luento 3.11.2009. Viitattu 21.2.2010. http://www.edu.utu.fi/erillisyksikot/koulutuksenarviointi/hankkeet/studiageneralia/SG_Outi_Soilamo.pdf
- Suomen sairaanhoitajaliitto. 1996. Sairaanhoitajan eettiset ohjeet. Viitattu 21.10.2010. http://www.sairaanhoitajaliitto.fi/sairaanhoitajan_tyo_ja_hoitotyon/sairaanhoitajan_tyo/sairaanhoitajan_eettiset_ohjeet/
- Talib, M-T. 2007. Opettajana monikulttuurisessa koulussa. Teoksessa Hannele Niemi ja Riitta Sarras (toim.) Erilaisuuden valot ja varjot Eettinen kasvatus koulussa. Keuruu: Otava, 37 - 51.
- Teirilä, M. & Jyväsjärvi, E. 2001. Tutkielmantekijän työkirja. 2., korjattu painos. Helsinki: Finn Lectura.
- TENK. 2009b. Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi
- TENK. 2010. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen. Power point esitys. Viitattu 5.3.2010. <http://www.tenk.fi/HTK/index.htm>.
- TENK. 2002. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen. Viitattu 5.3.2010. <http://www.tenk.fi/HTK/htkfi.pdf>.
- TENK. 2006. Tutkimuksen eettinen arviointi Suomessa.
- TENK. Tutkimuseettinen neuvottelukunta: toiminta. Viitattu 5.3.2010. <http://www.tenk.fi/toiminta.htm>

- TENK. 2009a. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeeseen Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen - sitoutuneet tutkimusorganisaatiot. Viitattu 5.3.2010. <http://www.tenk.fi/HTK/index.htm>.
- Tirri, K. 2002. Opetustyön etiikka. Teoksessa Pekka Sallila ja Anita Malinen (toim.) Opettajuus muutoksessa. Aikuiskasvatuksen 43. vuosikirja. Vantaa: Dark Oy, 203 – 224.
- Treudhardt, A. 2005. Eettinen ruokalista merkitsee vastuullista anniskelua. Julkaisussa Sininen aalto, Sininauhaliiton tiedotuslehti 4/2005, 4 - 5. Viitattu 16.5.2010. http://www.verkkoviestin.fi/sininauhaliitto/data/liitteet/sininen_aalto4.pdf
- Tuominen, M. & Wihersaari, J. 2006. Ammattikasvatusfilosofia. Helsinki: Opetus-, kasvatus- ja koulutusalojen säätiö.
- TUKIJA. Lääketieteellinen tutkimuseettinen jaosto. Viitattu 14.3.2010. <http://www.etene.org/tukija/index.shtml>
- Volanen, M. E. 2004. Tehdäänpä tämä nyt todesti, hyvin ja kauniisti! – ammattietiikan mahdollisuudesta ja mahdottomuudesta. Teoksessa Ammattikorkeakouluetiikka. Helsinki: Opetusministeriö, 85 - 92.
- Vähäkangas, A. & Peltonen, T. 2007. Etiikan asema liikkeenjohdon opetuksessa ja koulutuksessa Suomessa: opintorakenteet, oppisisällöt ja motiivit. Tutkimusraportti. Oulun yliopisto, Taloustieteiden tiedekunta, Johtamisen ja yrittäjyyden laitos.
- Yliopistolaki 558/2009. Viitattu 16.12.2009. <http://www.edilex.fi/saadokset/lainsaadanto/20090558?search=1>
- Yrjönsuuri, M. 2008. Hyvän olemus: johdatus etiikkaan. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Saimaan ammattikorkeakoulun eettiset periaatteet

Luonnosehdotus 29.6.2010

Sari Lötjönen
Tuuli Mirola
Sanna Savolainen

Tämä dokumentti on kirjoittajien luonnosesitys Saimaan ammattikorkeakoulun eettisiksi periaatteiksi. Dokumentti on tarkoitettu jatkotyöskentelyn pohjaksi, eikä sen sisältö tässä muodossa miltään osin edusta Saimaan ammattikorkeakoulun virallista kantaa.

Sisältö

1	Lähtökohdat	3
2	Korkeakouluyhteisön toimintaa koskeva lainsäädäntö, yleiset ohjeet ja suositukset.....	5
3	Eettisistä periaatteista tiedottaminen ja tiedon saatavuus	7
4	Opetuksen eettisyys	8
5	Opiskelun eettisyys	10
6	Tutkimus-, kehitys- ja innovaatiotoiminnan eettisyys.....	11
7	Eettisyyden rikkomukset ammattikorkeakouluissa	12
8	Saimaan ammattikorkeakoulua koskevat menettelyohjeet eettisyyden rikkomuksissa ja epäilyissä	14
8.1	Tutkimuseettiset ongelmatilanteet	14
8.2	Opiskeluun ja opetukseen liittyvät ongelmatilanteet	14
9	Henkilöstön eettinen muistilista	16
10	Opiskelijan eettinen muistilista	17

1 Lähtökohdat

Saimaan ammattikorkeakoulu toteuttaa ammattikorkeakoulututkintoon ja ylempään ammattikorkeakoulututkintoon johtavaa koulutusta, erikoistumisopintoja, lisä- ja täydennyskoulutusta sekä tutkimus- ja kehitystoimintaa.

Saimaan ammattikorkeakoulun *Strategia 2010-2015 – YHDESSÄ OLEMME ENEMMÄN* -dokumentissa Saimaan ammattikorkeakoulu määrittelee toimintaansa ohjaavat arvot:

Avoimuus

Kehittävä kumppanuus

Ammattitaitoisuus

Vastuullisuus

Työn ilo ja yhteisöllisyys

Korkeakouluyhteisön jäsenet ovat sitoutuneet näihin arvoihin sekä korkeakouluyhteisön sisällä että ulospäin suuntautuvassa toiminnassa. Ammattikorkeakoulun arvot tiivistyvät strategian mottoon: Yhdessä olemme enemmän.

Lisäksi toimintaa ohjaavat yleiset eettiset periaatteet ja niitä täydentävät ammattialakohtaiset eettiset ohjeistukset.

Suomessa eettisen kasvatuksen ja opetuksen periaatteet ovat ihmisarvon ehdoton kunnioitus ja ihmisoikeudet. YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen sisältämät arvot ja periaatteet ovat keskeisessä osassa suomalaisessa eettisessä kasvatuksessa. Jokaista korkeakouluyhteisön jäsentä kohdellaan korkeakoulussa oikeudenmukaisesti ja tasapuolisesti ilman rotuun, väriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, poliittiseen tai muuhun mielipiteeseen, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, omaisuuteen, syntyperään tai muuhun tekijään perustuvaa erotusta.¹

Kasvatuksessa ja opetuksessa kohdataan kaiken aikaa erilaisia eettisiä ongelmia, joissa pitää ottaa kantaa mm. siihen millaisia opetusmenetelmiä ja järjestyksenpitokeinoja opettaja saa ja voi käyttää. Opetustyötä voidaan siis pitää luonteeltaan eettisenä, koska siinä on kysymys arvokkaiden asioiden välittämisestä tuleville sukupolville.²

Saimaan ammattikorkeakoulun eri yksiköillä on erilaisia toimintakäytäntöjä, eikä niihin liittyviä eettisiä periaatteita ole systemaattisesti kirjattu. Näiden periaatteiden selkeys ja yhtenäisyys on erityisen tärkeää silloin, kun toiminnassa on tapahtunut jotakin eettisiä periaatteita loukkaavaa tai kun ilmenee epäily eettisestä rikkomuksesta.

Tässä Saimaan ammattikorkeakoulun eettisiä periaatteita käsittelevässä asiakirjassa esitetään ne keskeiset periaatteet ja toimintakäytännöt, joita korkeakouluyhteisössä noudatetaan. Samalla yhtenäistetään ja selkeytetään eettistä käytäntöä kaikkien

¹ YK:n ihmisoikeuksien julistus

² Räsänen, R. 1993. Eettinen kasvatusta opettajankoulutuksessa. Osa I Peruskäsitteitä ja filosofisia lähtökohtia. Oulu: Oulun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta. s.33-34.

osapuolten kannalta. Tarkoituksena on herättää keskustelua toiminnan eettisyydestä, edistää eettisten periaatteiden tuntemusta sekä parantaa eettisyyttä koskevaa viestintää.

Yleiset eettiset periaatteet esitetään lyhyesti opetuksen ja opiskelun sekä tutkimus- ja kehitystoiminnan kannalta. Lisäksi kuvataan rikkomuksiin tai epäilyihin liittyvät menettelyohjeet. Lopuksi esitetään henkilöstön ja opiskelijan eettiset periaatteet tukemaan toiminnan eettisyyttä.

Asiakirja täydentää Saimaan ammattikorkeakoulun opetusta, opiskelua ja tutkimus- ja kehitystoimintaa koskevaa muuta ohjeistusta ja säädöksiä.

2 Korkeakouluyhteisön toimintaa koskeva lainsäädäntö, yleiset ohjeet ja suositukset

Ammattikorkeakoulujen perustehtävä on ammattikorkeakoululain mukaan ”antaa työelämän ja sen kehittämisen vaatimuksiin sekä tutkimukseen ja taiteellisiin näkökohtiin perustuvaa korkeakouluopetusta ammatillisiin asiantuntijatehtäviin, tukea yksilön ammatillista kasvua ja harjoittaa ammattikorkeakouluopetusta palvelevaa sekä työelämää ja aluekehitystä tukevaa soveltavaa tutkimus- ja kehitystyötä. Ammattikorkeakoulut antavat ja kehittävät aikuiskoulutusta työelämäosaamisen ylläpitämiseksi ja vahvistamiseksi.”³

Ammattikorkeakoulujen tutkintoja ja opetusta sekä henkilöstöä ja opiskelijoita koskevat säädökset ja yhdenvertaisuuslaki sisältävät oikeusturvaa ja tasa-arvoista kohtelua koskevia eettisiä periaatteita ja menettelytapaohteita. Lisäksi ammattikorkeakoulut ovat laatineet omia suosituksiaan ja ohjeitaan hyviksi eettisiksi käytännöiksi ja ongelmatilanteiden ratkaisemiseksi.

Ammattikorkeakouluille on määritelty yleiset ja koulutusalaakohtaiset kompetenssialueet Arene ry:n asettamassa ja opetusministeriön rahoittamassa projektissa ”Ammattikorkeakoulujen osallistuminen eurooppalaiseen korkeakoulutukseen”.⁴

Yleiset kompetenssit ovat laajoja osaamiskokonaisuuksia ja eri koulutusohjelmille yhteisiä osaamisalueita, joiden erityispiirteet ja tärkeys voivat vaihdella eri ammateissa ja työtehtävissä. Yleiset kompetenssit luovat perustan työelämässä toimimiselle, yhteistyölle ja asiantuntijuuden kehittymiselle. Yleiset kompetenssit ovat

- Itsensä kehittäminen (Learning competence)
- Viestintä- ja vuorovaikutusosaaminen (Communication and social competence)
- Kehittämistoiminnan osaaminen (Development competence)
- Organisaatio- ja yhteiskuntaosaaminen (Organizational and societal competence)
- Kansainvälisyysosaaminen (International competence)
- Eettinen osaaminen (Ethical competence).

Eettisen osaamisen kompetenssin mukaan opiskelija

- soveltaa ammattieettisiä periaatteita toiminnassaan
- huomioi muut toiminnassaan
- ottaa vastuun omasta toiminnastaan
- soveltaa kestävän kehityksen periaatteita.

Opetuksen, opiskelun ja tutkimus- ja kehitystoiminnan tulee edistää tämän kompetenssin kehittymistä.

Saimaan ammattikorkeakoulu on sitoutunut Tutkimuseettisen neuvottelukunnan suosituksiin hyvän tieteellisen käytännön loukkauksien käsittelemiseksi.⁵

³ Ammattikorkeakoululaki 351/2003

⁴ Ammattikorkeakoulut Bolognan tiellä: ammattikorkeakoulujen osallistuminen eurooppalaiseen korkeakoulutusalueeseen, projektin loppuraportti. 2007. Helsinki: Arene ry.
<http://www.ncp.fi/ects/materiaali/Ammattikorkeakoulut%20Bolognan%20tiell%E4%20012007.pdf>

⁵ Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2002. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen.
<http://www.tenk.fi/HTK/htkfi.pdf>.

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mukaan

”Yliopistojen, tutkimuslaitosten, ammattikorkeakoulujen ja muiden tieteellistä tutkimusta harjoittavien organisaatioiden tulee huolehtia siitä, että hyvään tieteelliseen käytäntöön perehdyttäminen ja tutkimuseetiikan opettaminen ovat osa niiden antamaa koulutusta. Jokaisen tutkijankoulutusta antavan yksikön tehtävä on lisäksi liittää koulutusalan mukaisen hyvän tieteellisen käytännön erityiskysymykset osaksi tutkijankoulutusohjelmaansa.”

Saimaan ammattikorkeakoulu on sitoutunut myös Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohjeeseen Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi.⁶ Näihin ihmistieteisiin luettavien tutkimusalojen eettisiin periaatteisiin kuuluvat ohjeet tutkittavan itsemääräämisoikeuden kunnioittamisesta, vahingoittamisen välttämisestä sekä yksityisyydestä ja tietosuojasta.

Saimaan ammattikorkeakoulun tasa-arvosuunnitelman mukaan ammattikorkeakoulu arvostaa henkilöstöä keskeisimpänä voimavaranaan tukemalla tasa-arvotyötä osana yksilön kunnioitusta, oikeudenmukaista ja vastuullista toimintaa sekä yhteistyötä. Saimaan ammattikorkeakoulussa opiskelijat ovat tasa-arvoisia korkeakouluyhteisön jäseniä, joita kasvatetaan tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden periaatteisiin työelämässä kohtelemalla heitä ammattikorkeakoulun arvojen edellyttämällä tavalla.⁷

Tasa-arvon edistäminen on jokaisen Saimaan ammattikorkeakoulussa toimivan sekä henkilöstöön kuuluvan että opiskelijan velvollisuus. Tasa-arvoinen kohtelu konkretisoituu vuorovaikutustilanteissa, kuten henkilöstön johtamisessa, rekrytoinnissa, työoloissa, palkkauksessa ja urakehityksessä. Opiskelijoiden osalta erityisesti tasa-arvoinen kohtelu konkretisoituu opiskelijavalinnoissa ja -arvioinneissa sekä opetustilanteissa, mutta myös opiskelijoiden ja opettajien sekä opiskelijoiden ja muun henkilöstön vuorovaikutustilanteissa.

⁶ Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2009. Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi. <http://www.tenk.fi/ennakoarviointi/eettisetperiaatteet.pdf>

⁷ Saimaan ammattikorkeakoulun tasa-arvosuunnitelma, Ammattikorkeakoulun hallitus hyväksynyt 8.9.2009

3 Eettisistä periaatteista tiedottaminen ja tiedon saatavuus

Saimaan ammattikorkeakoulun eettisistä periaatteista tiedotetaan ja niistä keskustellaan opiskelijoiden ja henkilöstön kesken. Keskeisiä kanavia opiskelijoille ovat orientaatioviikot, opiskelijoiden www-sivut ja intranet, henkilöstölle perehdytystilaisuudet, henkilöstökokoukset ja intranet.

Opinnäytetöihin ja raportteihin sekä muuhun opiskeluun kuten harjoitteluun liittyvät eettiset erityisohjeistukset käsitellään kyseessä olevien opintojaksojen yhteydessä. Opetushenkilökunta ja muu henkilöstö vastaavat eettisten periaatteiden tiedottamisesta omalta osaltaan.

Avoimen tiedottamisen ja keskustelun tavoitteena on luoda ja ylläpitää luottamusta ja yhteistyötä arvostava toimintakulttuuri ja ilmapiiri, jossa kaikkien osapuolten on hyvä toimia.

4 Opetuksen eettisyys

Opettajan eettisten periaatteiden tarkoituksena on tuoda näkyväksi ja tiedostetuksi opettajan työhön aina kuuluva eettisyys. Opettajan perustehtävä ja vastuu määritellään opetustyötä koskevassa lainsäädännössä ja normistossa. Opetussuunnitelma määrää opetuksen sisällöstä. Vaikka ammattikäytäntöjä ohjataan laeilla, asetuksilla ja normeilla, ammattietiikka ei perustu pakeroon tai ulkopuoliseen valvontaan vaan sisäistettyyn käsitykseen ammatin moraalista vaatavuudesta.

Opetusalan ammattijärjestön (OAJ) laatimien opettajan eettisten periaatteiden⁸ taustalla ovat

- ihmisarvo
- totuudellisuus
- oikeudenmukaisuus
- vastuu ja vapaus.

Ihmisarvo perustuu humanistiseen ihmiskäsitykseen ja ihmisen kunnioittamiseen. Ihmisarvoa tulee kunnioittaa riippumatta sukupuolesta, iästä, uskonnosta, alkuperästä, mielipiteestä ja kyvyistä. Opettajan tehtävänä on ohjata opiskelijaa elämän ja ympäristön kohtaamiseen totuudellisuuden arvon mukaisesti. Osa opettajan työn perustaa on rehellisyys itselle ja muille kaikkia kunnioittavassa vuorovaikutuksessa.

Yksittäisen opiskelijan ja ryhmän kohtaamisessa sekä muun työyhteisön toiminnassa on tärkeää oikeudenmukaisuuden toteutuminen. Oikeudenmukaisuuteen kuuluvat tasa-arvo, syrjinnän ja suosimisen välttäminen, kuulluksi tuleminen ja oikeus selvittää ristiriidat. Opettajan antamiin arviointeihin tulee aina sisältyä oikeudenmukaisuus. Opettajalla on oikeus omaan arvomaailmaansa, mutta vastuu noudattaa opettajan perustehtävään liittyvää lainsäädäntöä ja opetussuunnitelmaa. Opettajan tulee asettaa opiskelijoilleen rajoja siten, että kaiken kanssakäymisen lähtökohtana on ihmisarvoon liittyvä vapauden kunnioittaminen.

Opetusalan eettinen neuvottelukunta on valtakunnallinen riippumaton elin, joka tarvittaessa kokoontuu ottamaan kantaa opetuslalla esiin tuleviin eettisiin kysymyksiin ja edistää keskustelua opettajan ammattietikasta.⁹

Saimaan ammattikorkeakoulu toteuttaa toiminnassaan seuraavia eettisiä toimintaperiaatteita:

- Ammattikorkeakoulu tukee opetus- ja ohjaushenkilökuntaa niin, että asetetut laadulliset ja määrälliset tavoitteet voidaan saavuttaa eettisesti kestäväällä tavalla.
- Toimialoilla, koulutusohjelmissa ja oppiaineissa keskustellaan ja sovitaan pelisäännöistä, joiden mukaan toimitaan eettisissä ongelmatilanteissa ammattikorkeakoulun yhteisten arvojen ja eettisten linjausten pohjalta.
- Opetus- ja ohjaushenkilökunnalle järjestetään tarvittaessa etiikan koulutusta.

⁸ OAJ. Opettajan ammattietiikka ja eettiset periaatteet. <http://www.oaj.fi>

⁹ Opetusalan eettinen neuvottelukunta. <http://www.oaj.fi>

- Opetusta, ohjausta ja opiskelua koskevien eettisten periaatteiden käsittely ja kehittämistarpeiden esille tuominen sekä tiedottaminen sisältyvät koulutuksen laadunvarmistukseen.
- Eettisten asioiden käsittely on keskeinen osa Saimaan ammattikorkeakoulun opiskelijan ohjausta.

Saimaan ammattikorkeakoulun koulutuksen käsikirja¹⁰ ohjaa oppimisen pedagogisia ratkaisuja, joilla tuetaan opiskelijan asiantuntijuutta ja valmiutta siirtää opittua tietoa työelämän käytäntöihin. Opiskelijan ohjauksen keskeiset tavoitteet ovat

- tehokas tiedotustoiminta ja opiskelijarekrytointi
- opiskelijan tukeminen, kannustaminen ja ohjaaminen alansa asiantuntijuuteen ja sen kehittämiseen
- opiskelun laadun ja tehokkuuden tukeminen sekä opiskeluajan optimointi
- keskeytysten ehkäiseminen ja opiskelijan ohjaaminen ongelmatilanteissa oikeisiin valintoihin
- uravalinnan ja ammatillisen kasvun tukeminen.

¹⁰ Saimaan ammattikorkeakoulun Koulutuksen käsikirja.

5 Opiskelun eettisyys

Opiskelijan tavoitteena on tulla ammattialansa eettiset periaatteet tuntevaksi vastuulliseksi ammattilaiseksi. Opiskellessaan hän toimii korkeakoulu yhteisönsä jäsenenä ja noudattaa Saimaan ammattikorkeakoulun arvoja ja eettisiä periaatteita.

Opiskelija on aktiivinen, itseohjautuva ja tavoitteellinen toimija, ja opettajan rooli on kannustaa ja tukea opiskelijaa aktiiviseen ajatteluun. Opiskelija kantaa oppimistapahtumissa vastuun itsestä ja omasta oppimisesta sekä toisista. Vastuu tarkoittaa vastuun ottamista oppimisilmapiiristä, tiedon hankinnasta ja sen jakamisesta, toisten huomioimisesta, elinikäisestä oppimisesta, ryhmäytymisestä sekä yleisestä kehittämisestä ja tiedon kulusta.

Ammattiosajilta vaaditaan ammattikorkeakoulujen määrittelemien yleisten kompetenssien mukaisten taitojen lisäksi myös alakohtaista, vahvaa ydinosaamista, johon kuuluu myös ammattietiikan sisäistäminen. Työelämä taitoihin kuuluu vahvasti myös vastuu kehittämis ehdotusten esittämisestä, rakentavan palautteen antamisesta ja vastaanottamisesta sekä vastuu osallistumisesta yhteiseen kehittämiseen. Näiden taitojen harjoittelu on yhtenä tärkeänä oppimistavoitteena eri opintojaksoilla.

Opiskelussa toteutetaan seuraavia eettisiä toimintaperiaatteita:

- Ammattikorkeakoulu yhteisön ja erityisesti opiskeluun liittyviä eettisiä kysymyksiä käsitellään uusien opiskelijoiden alkuohjauksessa samalla kun opiskelijat perehdytetään opiskeluun ja tutustutetaan omaan koulutusalaan ja koulutusohjelmaan.
- Eettisiä periaatteita ja yhteistä vastuuta korostetaan kaikessa opiskeluun liittyvässä toiminnassa.
- Tietolähteiden ja materiaalien eettistä käyttöä painotetaan. Vilppi on rangaistava teko ja siihen puututaan lievimmässäkin tapauksessa.
- Etiikan opiskelua sisältyy perusopintojaksojen lisäksi menetelmäopintojen ja opinnäytetöiden yhteyteen.

Opinnäytetyön ja muiden kirjallisten tehtävien luotettavuus ja tulosten uskottavuus edellyttävät hyvien tutkimuskäytänteiden noudattamista. Saimaan ammattikorkeakoulussa on käytössä Urkund-ohjelma, joka paljastaa tekstissä ilmenevän mahdollisen plagioinnin.

6 Tutkimus-, kehitys- ja innovaatiotoiminnan eettisyys

Ammattikorkeakoulun tutkimus- ja kehitystyössä tulee noudattaa tutkimuksen yleisiä eettisiä pelisääntöjä, joiden rikkomiset voivat ilmetä esimerkiksi *tutkimusvilppinä* tai *piittaamattomuutena hyvistä käytänteistä*. Ammattikorkeakoulun vastuulla on myös omalta osaltaan tutkimusetiikan opettaminen. Eettisen toimintamallin oppiminen tulee sisällyttää jo perusopintoihin.

Jokaisen tutkijan ja opinnäytetyötään tekevän opiskelijan pitää toimia työssään hyvän tieteellisen käytännön mukaan. Vastuu hyvän tieteellisen käytännön noudattamisesta kuuluu ensisijaisesti tutkijalle itselleen, mutta myös työn ohjaajille ja tutkimusryhmälle kollektiivina, esimiehelle työympäristön kehittäjänä ja edellytysten asettajana sekä rahoittajille tutkimuksen toimintaedellytysten luojina.

Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mukaan hyvä tieteellinen käytäntö kattaa seuraavat toimintaperiaatteet:¹¹

Tutkijat ja tieteelliset asiantuntijat

1. noudattavat tiedeyhteisön tunnustamia toimintatapoja, se on, rehellisyyttä, yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta tutkimustyössä, tulosten tallentamisessa ja esittämisessä sekä tutkimusten ja niiden tulosten arvioinnissa;
2. soveltavat tieteellisen tutkimuksen kriteerien mukaisia ja eettisesti kestäviä tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmiä ja toteuttavat tieteellisen tiedon luonteeseen kuuluvaa avoimuutta tutkimuksensa tuloksia julkaistessaan;
3. ottavat muiden tutkijoiden työn ja saavutukset asianmukaisella tavalla huomioon niin, että he kunnioittavat näiden työtä ja antavat heidän saavutuksilleen niille kuuluvan arvon ja merkityksen omassa tutkimuksessaan ja sen tuloksia julkaistessaan;

Hyvän tieteellisen käytännön mukaista on edelleen, että

4. tutkimus on suunniteltu, toteutettu ja raportoitu yksityiskohtaisesti ja tieteelliselle tiedolle asetettujen vaatimusten edellyttämällä tavalla;
5. tutkimusryhmän jäsenten asema, oikeudet, osuus tekijyydestä, vastuut ja velvollisuudet sekä tutkimustulosten omistajuutta ja aineistojen säilyttämistä koskevat kysymykset on määritelty ja kirjattu kaikkien osapuolten hyväksymällä tavalla ennen tutkimuksen aloittamista tai tutkijan rekrytoimista ryhmään;
6. rahoituslähteet ja tutkimuksen suorittamisen kannalta merkitykselliset muut sidonnaisuudet ilmoitetaan tutkimukseen osallistuville ja raportoidaan tutkimuksen tuloksia julkaistaessa;
7. noudatetaan hyvää hallintokäytäntöä ja henkilöstö- ja taloushallintoa

¹¹ Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2002. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen. <http://www.tenk.fi/HTK/htkfi.pdf>.

7 Eettisyyden rikkomukset ammattikorkeakouluissa

Eettisyys nousee ammattikorkeakouluissa esille kirjallisissa töissä, opinnäytetöissä, tenttikäytännöissä ja muussa opintoihin liittyvässä toiminnassa. Rikkomuksiin näissä tapauksissa puututaan ja niistä rangaistaan.

Hyvän tieteellisen käytännön loukkaukset on seuraavassa jaoteltu kahteen kategoriaan, jotka ovat piittaamattomuus hyvästä tieteellisestä käytännöstä ja vilppi tieteellisessä toiminnassa. Piittaamattomuus ja vilppi voivat ilmetä sekä itse tutkimuksen teossa että tutkimustulosten ja johtopäätösten esittämisessä. Piittaamattomuus hyvästä tieteellisestä käytännöstä ja vilppi tieteellisessä toiminnassa loukkaavat tieteen turmeltumattomuutta/rehellisyyttä. Sen lisäksi piittaamattomuuteen tai vilppiin syyllistyvä voi syyllistyä myös lainvastaiseen tekoon. Aidot tieteelliset tulkinta- ja arviointierimielisyydet eivät kuitenkaan loukkaa hyvää tieteellistä käytäntöä. Ne ovat osa tieteellistä keskustelua.^{12 13}

Piittaamattomuus

Piittaamattomuus hyvästä tieteellisestä käytännöstä ilmenee törkeinä laiminlyönteinä (gross negligence) ja holtittomuutena erityisesti tutkimuksen suorittamisessa. Esimerkkejä muunlaisesta piittaamattomuudesta hyvän tieteellisen käytännön noudattamisessa ovat

- muiden tutkijoiden osuuden vähättely julkaisuissa,
- puutteellinen viittaaminen aikaisempiin tutkimustuloksiin,
- tutkimustulosten tai käytettyjen menetelmien huolimaton ja siten harhaanjohtava raportointi,
- tulosten puutteellinen kirjaaminen ja säilyttäminen,
- samojen tulosten julkaiseminen useita kertoja näennäisesti uusina ja
- tiedeyhteisön johtaminen harhaan oman tutkimustyön suhteen.

Vilppi

Vilppi tieteellisessä toiminnassa merkitsee tiedeyhteisön ja usein myös päätöksentekijöiden harhauttamista. Se on väärin tietojen tai tulosten esittämistä tiedeyhteisölle tai niiden levittämistä esimerkiksi julkaisussa, tieteellisessä kokouksessa pidettävässä esitelmässä, julkaistavaksi tarkoitetussa käsikirjoituksessa tai rahoitushakemuksessa. Vilppi voi olla sepittämistä, vääristelyä, luvatonta lainaamista tai anastamista.

Sepittäminen on tekaistujen havaintojen esittäminen tiedeyhteisölle. Sepitettyjä havaintoja ei ole tehty tutkimusraportissa kuvatulla tavalla tai menetelmillä. Sepittämistä on myös tekaistujen tulosten esittäminen tutkimusraportissa.

¹² Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2002. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen. <http://www.tenk.fi/HTK/htkfi.pdf>.

¹³ Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2010. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen. Power point –esitys. <http://www.tenk.fi/HTK/htkfi.pdf>.

Vääristelyä on alkuperäisten havaintojen tarkoituksellista muokkaamista tai esittämistä niin, että havaintoihin perustuva tulos vääristyy. Tulosten vääristely on tieteellisesti perusteetonta tutkimustulosten muuttamista tai valikointia. Vääristelyä on myös johtopäätösten kannalta olennaisten tulosten tai tietojen esittämättä jättäminen.

Luvatonta lainaamista (=plagiointi) on jonkun toisen julkituoman tutkimussuunnitelman, käsikirjoituksen, artikkelin tai muun tekstin tai sen osan esittäminen omanaan.

Anastamista on tutkijalle luottamuksellisesti esitetyn alkuperäisen tutkimusidean, tutkimussuunnitelman tai tutkimushavaintojen oikeudetonta esittämistä tai käyttämistä omissa nimissään.

Tenttililppi eli luntaaminen

Hyvän tieteellisen käytännön loukkausten lisäksi ammattikorkeakouluissa tapahtuu epäeettistä toimintaa koetilanteissa eli tenttililppiä. Tällainen toiminta voi olla joko keskustelua toisten osallistujien kanssa tai kielletyn materiaalin tai apuvälineiden hyödyntämistä eli luntaamista.

8 Saimaan ammattikorkeakoulua koskevat menettelyohjeet eettisyyden rikkomuksissa ja epäilyissä

8.1 Tutkimuseettiset ongelmatilanteet

Saimaan ammattikorkeakoulu on sitoutunut tutkimuseettisen toimikunnan suosituksiin hyvästä tieteellisestä käytännöstä ja sen loukkausten käsittelemisestä. Dokumentti on saatavilla osoitteesta <http://www.tenk.fi/HTK/htkfi.pdf>.

8.2 Opiskeluun ja opetukseen liittyvät ongelmatilanteet

”Ammattikorkeakoululain mukaan (2003/351 § 28) opiskelija, joka ammattikorkeakoulussa syyllistyy vilppiin tai muutoin rikkoo ammattikorkeakoulun järjestystä, voidaan kurinpidollisesti rangaista rikkomuksen vakavuudesta riippuen varoituksella tai erottamalla hänet määräajaksi, enintään vuodeksi. Ennen varoituksen antamista ja erottamista opiskelijalle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi. Opiskelijalle annettavasta varoituksesta päättää rehtori ja opiskelijan erottamisesta määräajaksi ammattikorkeakoulun hallitus.”

Prosessin kulku vilppi/plagiointiepäilyssä

Saimaan ammattikorkeakoulussa opintoihin ja ohjaukseen liittyvät ongelmatilanteet pyritään ensisijaisesti ratkaisemaan opettajan/ohjaajan ja opiskelijan välisissä keskusteluissa tai sovitteluun tarvittaessa koulutusohjelmassa (koulutuspäällikkö) tai koulutusosalalla (toimialajohtaja).

Tenttitilaisuuden valvoja voi poistaa opiskelijan tenttitilaisuudesta, mikäli opiskelija syyllistyy vilppiin. Jos vilppi havaitaan vasta tenttitilaisuuden jälkeen, voi arvostelun suorittava opettaja hylätä opintosuorituksen.

Henkilö, joka epäilee vilppiä tai plagiointia, tekee ilmoituksen asiasta opintojakson opettajalle. Opettaja käynnistää selvityksen. Selvitykseen kuuluu keskustelu opiskelijan kanssa, mieluiten todistajan läsnä ollessa. Jos epäily on aiheeton, asia raukeaa.

Toteen näytetystä vilpistä/plagioinnista aiheutuvat seuraamukset (oikaisut ja sanktiot)

Kun vilppi/plagiointi on toteennäytetty tai epäilty on myöntänyt syyllisyytensä, Saimaan ammattikorkeakoulussa opettajan ja opiskelijan keskustelusta tehdään muistio, jonka jokainen läsnäolija allekirjoittaa. Muistio arkistoidaan opiskelijan koulutusohjelman koulutuspäällikölle ja viedään tiedoksi/keskusteltavaksi henkilöstökokoukseen.

Opintojakson opettaja päättää toimenpiteistä ja seuraamuksista huomioon ottaen vilpin/plagioinnin tai piittaamattomuuden vakavuuden. Opettaja voi hylätä opintosuorituksen, esim. essee tai muu kirjallinen työ. Opiskelija voi joutua tekemään kirjallisen työn uudelleen tai työn uudesta aiheesta tai suorittamaan jonkun muun korvaavan tehtävän.

Vakavammissa tapauksissa toimialajohtaja päättää jatkotoimista. Toimialajohtajan kuultua opiskelijaa ja vilpin tultua toteennäytetyksi, opiskelija voi joutua uusimaan koko opintojakson mahdollisen suorittamiskarensin jälkeen. Toimialajohtaja voi saattaa asian edelleen rehtorin käsiteltäväksi. Rehtori voi antaa opiskelijalle kirjallisen varoituksen.

Rehtorin kautta asia voi edetä Saimaan ammattikorkeakoulun hallituksen käsiteltäväksi. Hallitus voi päättää opiskelijan erottamisesta määräajaksi, enintään yhdeksi vuodeksi. Määräaikaisen erottamisen aikana opiskelijalla ei ole oikeutta osallistua opetukseen tai kuulusteluun ja saada suoritusmerkintöjä opintorekisteriin. Opiskelijan opintoaika kuluu myös määräaikaisen erottamisen aikana.

Opiskelijaan kohdistetuista kurinpitotoimista tehdään rehtorin puhuttelusta lähtien merkintä opiskelijan tietoihin WinhaPro opiskelijahallinto-ohjelman ”suojatut lisätiedot” -ikkunalle, johon on oikeudet ainoastaan yksiköiden toimistojen henkilökunnalla.

Ulkomaalaisten opiskelijoiden kohdalla menettely kurinpitoasioissa on sama kuin muilla ammattikorkeakoulun opiskelijoilla.

Ammattikorkeakoulun hallituksen tekemään päätökseen haetaan muutosta valittamalla hallinto-oikeuteen (Ammattikorkeakoululaki 351/2003, 42 §).

9 Henkilöstön eettinen muistilista

- Edistän opiskelijoiden oppimista ja kehittymistä eettisesti valveutuneiksi ja kriittisiksi ammattilaisiksi.
- Arvostan työtäni ja kehitän itseäni ammatillisesti.
- Olen tasapuolinen ja asiallinen arvioidessani opiskelijoiden suorituksia.
- Muistan antaa tunnustusta hyvistä suorituksista.
- Kohtelen kaikkia korkeakouluuyhteisön jäseniä tasa-arvoisesti rotuun, väriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, poliittiseen tai muuhun mielipiteeseen, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, ikään, omaisuuteen, syntyperään, fyysiseen tai muuhun erilaisuuteen katsomatta.
- Huolehdin työrauhasta puuttumalla häiritsevään käytökseen.
- Puutun välittömästi ja sovittuja menettelytapoja noudattaen epäeettiseen toimintaan, esimerkiksi vilppiin.
- Huolehdin itsestäni ja työkyvystäni ja edistän korkeakouluuyhteisöni hyvinvointia ja yhteishenkeä.
- Korkeakouluuyhteisön vastuullisena toimijana olen positiivinen esikuva opiskelijoille ja kollegoille.

10 Opiskelijan eettinen muistilista

- Opiskelijana tavoitteenani on oppia ja edistää muiden oppimista ja kehittymistä eettisesti valveutuneiksi ja kriittisiksi ammattilaisiksi.
- Korkeakoulu yhteisön vastuullisena toimijana olen positiivinen esikuva muille opiskelijoille.
- Kunnioitan korkeakoulu yhteisöni henkilökunnan ja muiden opiskelijoiden työtä, työaika ja työrauhaa.
- Huolehdin työrauhasta käyttäytymällä itse aktiivisesti, asiallisesti ja vastuullisesti sekä puuttamalla muiden häiritsevään käytökseen.
- Työskentelen opettajien antamien ohjeiden mukaisesti ja edistän opetustilanteiden positiivista ilmapiiriä.
- Annan rakentavaa ja asiallista palautetta.
- Kohtelen kaikkia korkeakoulu yhteisön jäseniä tasa-arvoisesti rotuun, väriin, sukupuoleen, kieleen, uskuntoon, poliittiseen tai muuhun mielipiteeseen, kansalliseen tai yhteiskunnalliseen alkuperään, ikään, omaisuuteen, syntyperään, fyysiseen tai muuhun erilaisuuteen katsomatta.
- Toimin rehellisesti. En tee enkä suvaitse vilppiä.
- Huolehdin itsestäni ja opiskelukyvystäni ja edistän korkeakoulu yhteisöni hyvinvointia ja yhteishenkeä.